

tasavvuf

İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi

İstanbul 2016

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Yıl: 17 [Temmuz-Aralık 2016] Sayı: 38

ISSN 1302-3543

tasavvuf uluslararası hakemli bir dergidir / tasavvuf is an international refereed journal

Bu dergi uluslararası ve ulusal   veri indeksleri tarafından taranmaktadır

İmtiyaz Sahibi/Publisher

Aziz Mahmud Hüdâyi Vakfı
İktisadi İşletmesi adına
Dr. Adem Ergül

Editör/Editor

Doç. Dr. Ali Namlı

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ethem Cebecioglu
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Prof. Dr. Mustafa Kara
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Necdet Tosun
Prof. Dr. Sâfi Arpaguş
Prof. Dr. Süleyman Derin
Doç. Dr. Ali Namlı
Doç. Dr. Hikmet Yaman
Yrd. Doç. Dr. M. Nedim Tan
Arş. Gör. Dr. Ercan Alkan

S. Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Yusuf Ünal

Sekreteryâ/Secretary

Furkan Mehmed

Grafik Tasarım/Graphic Design

Hüdâyi Grafik

Kapaktaki Hat/Cover Calligraphy

Ali Toy

İletişim Bilgileri/Contact Information

Küçük Çamlıca Mah. Çilehane yolu Cad.
No: 12 Üsküdar-İSTANBUL

Telefon/Telephone

+90 (216) 428 39 60

+90 (555) 405 34 35

Faks/Fax

+90 (216) 327 75 83

e-posta/e-mail

bilgi@tasavvufdergisi.net

web sayfası/web page

www.tasavvufdergisi.net

Baskı-Cilt/Printing House

Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş. İkitelli O.S.B. Mah.
Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No:60/3-C
Başakşehir-İst. 0 (212) 671 07 00

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Arif Naushahi
Prof. Dr. Arthur F. Buehler
Prof. Dr. Dilaver Gürer
Prof. Dr. Hamid Algar
Prof. Dr. Himmet Konur
Prof. Dr. İlhan Kutluer
Prof. Dr. Kadir Özköse
Prof. Dr. M. Erol Kılıç
Prof. Dr. Mustafa Aşçak
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler
Prof. Dr. Mustafa Uzun
Prof. Dr. Ramazan Muslu
Prof. Dr. Reşat Öngören
Prof. Dr. S. Hayri Bolay
Prof. Dr. Süleyman Uludağ

Sayı Hakemleri/Referees on This Issue

Prof. Dr. Kadir Özköse
Prof. Dr. Reşat Öngören
Doç. Dr. Fatih Özkafa
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Akkuş
Yrd. Doç. Dr. Sezayi Küçük

Yazıların ilmî ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergimizde yayımlanan yazılar, elektronik veya yazılı bir ortama izinsiz olarak aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Yurt İçi Abonelik: 100 TL | Yurt Dışı Abonelik: 50 Euro | Kurumsal: 200 TL

İÇİNDEKİLER

Editör'den.....V

Makaleler

Seb'îniyye'nin Hermetik Bir Silsilesi (mi?) -Ebu'l-Hasan eş-Şüştî'nin el-Kasîdetü'n- Nûniyye'si Üzerine Bir Tahlil-

Ahmet Murat ÖZEL.....1-24

Çelebioğlu Külliyesi; Mevlevîliğin İran'daki ilk Temsilciliği

Esra DOĞAN 25-46

Araştırma Notları

Mâtürîdiyye ve Tasavvuf İlişkisi

Necdet TOSUN 47-54

1341 Defterine Göre 1925'te Üsküdar Tekkeleri

Erkan ÖVÜÇ 55-113

Metin Neşri

Mevâki' u'n-nücûm'un Tevfik Bahsi Üzerine Abdullâh Salâhî Uşşâkî'nin Yaptığı Nazmen Tercüme ve Hâşiyesi

Ali İhsan KILIÇ.....115-126

Mustafa Behcet Bey'in Muhammed Fassî Tercüme ve Şerhi

Ömer Sami UZUNER.....127-184

Kitap Değerlendirmeleri

Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik : Kalenderîler XIV.-XVII. Yüzyıllar

Bilal YAMAK.....185-194

Ebu'l-Hasan eř-Şâzelî Hakkındaki En Eski Üçüncü Kaynak

Ahmet Murat ÖZEL.....195-199

Ekrem Buğra Ekinci, Hayatı ve Hâtıralarıyla Seyyid Abdülhakîm Arvâsî

Büşra BELGELİ 201-204

Haşim Şahin, Dervişler ve Sufi Çevreler

Büşra ÇAKMAKTAŞ.....205-209

CONTENTS

From the Editor V

Articles

A Hermetic lineage of Sab'īniyya? - A Study on al-Qaṣīda al-Nūniyya by Abū al-Ḥasan al-Shushtarī

Ahmet Murat ÖZEL 1-24

Çelebioğlu Complex: The Earliest Representation of the Mawlawiyya in Iran

Esra DOĞAN 25-46

Research Notes

Relationship between Māturīdiyya and Sufism

Necdet TOSUN 47-54

Dervish Convents of Üsküdar in 1925 as Recorded in the Register 1341

Erkan ÖVÜÇ 55-113

Text Editions

Abdullāh Ṣalāhī Ushshāqī's Versified Translation and Annotation of the Tawfiq Section of the Mawāqī' al-Nujūm

Ali İhsan KILIÇ 115-126

The Translation and Commentary of the Muḥammad Faṣṣ by Mustafa Behcet Bey

Ömer Sami UZUNER 127-184

Book Reviews

Ahmet Yasar Ocak, Marginal Sufism in the Ottoman State: the Qalandaris between the Fourteenth and Seventeenth Centuries

Bilal YAMAK 185-194

One of the Earliest Sources regarding Abū al-Ḥasan al-Shādhālī

Ahmet Murat ÖZEL 195-199

Ekrem Bugra Ekinci, Abdulkakim Arvāsī with His Life and Memoirs

Büşra BELGELİ 201-204

Hasim Sahin, Dervishes and Sufi Circles

Büşra ÇAKMAKTAŞ 205-209

Editör'den

Değerli okuyucular,

Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi'nin 38. sayısını sizlere takdim etmiş olmaktan dolayı mutluyuz. Bu sayımızda hakemli makaleleri, araştırma notları, metin neşri ve kitap değerlendirmeleri gibi bölümlerde muhtelif yazılar yer almaktadır.

Bu sayıda iki adet hakemli makale bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ahmet Murat Özel'in "Seb'îniyye'nin Hermetik Bir Silsilesi (mi?) -Ebu'l-Hasan eş-Şüşterî'nin el-Kasîdetü'n- Nûniyye'si Üzerine Bir Tahlil-" başlıklı makalesidir. Makalede Endülüslü İbn Seb'in'in gözde öğrencisi ve halefi Ebu'l-Hasan eş-Şüşterî'nin *el-Kasîdetü'n-nûniyye* adıyla meşhur olan ve bazı araştırmacılarca Seb'îniyye tarikatının Hermetik tabiatta bir silsilesi olarak kabul edilen şiirinin gerçekten böyle olup olmadığı sorusunun cevabı aranmıştır. Ayrıca İbn Seb'in'in ve Şüşterî'nin felsefe eleştirisine rağmen şiirde filozoflara eleştirel olmayan bir biçimde yer verilmesinin nedeni açıklanmaya çalışılmıştır.

Diğer hakemli makale ise Esra Doğan'ın "Çelebioğlu Külliyesi; Mevlevîliğin İnan'daki ilk Temsilciliği" başlıklı makalesidir. Makalede İlhanlı Devleti hükümdarı Olcaytu tarafından Sultaniye şehrinde yaptırılan ve yakın tarihte restore edilen İnan'ın en eski dergâhı olan Çelebioğlu Külliyesi tanıtılmaktadır. Mevlevîliğin İnan'a geçiş sürecini başlatan yapı olarak kabul edilen bu tarihî külliyenin ilk mevlevîhanelerden biri olması muhtemeldir.

Necdet Tosun'un "Mâtürîdiyye ve Tasavvuf İlişkisi" başlıklı yazısında başta Mâtürîdiyye mezhebinin kurucusu olan İmam Ebû Mansûr Mâtürîdî olmak üzere mezhebin meşhur âlimlerinin tasavvufla irtibatları, tasavvulla ilgili eserleri ve değerlendirmeleri ortaya konulmuştur. Diğer taraftan Mâtürîdiyye mezhebine bağlı mutasavvıflar, akaide dâir kaleme aldıkları eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Erkan Övünç'ün "1341 Defterine Göre 1925'te Üsküdar Tekkeleri" baş-

lıklı yazısı 1925'te tekkelerin kapatılmasının hemen öncesinde tekkelerin vakıflarıyla ilgili yönlerinin tespitine dâir 1341 (1925) tarihli Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsus Defter'in (1341 Defteri) tahlil ve neşri yer almaktadır. Bu defterde tekkenin son şeyhi, tekkenin hâl-i hazırındaki durumu, vâkıfı ve vakfiye özetine yer verilmektedir.

Bu sayıda iki adet metin neşri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ali İhsan Kılıç tarafından hazırlanan *Mevâkı'û'n-nücûm'un Tevfik Bahsi Üzerine Abdullâh Salâhî Uşşâki'nin Yaptığı Nazmen Tercüme ve Hâşiyesi* başlıklı metindir. Diğeri ise Ömer Sami Uzuner tarafından hazırlanan *Mustafa Behcet Bey'in Muhammed Fassî Tercüme ve Şerhi* başlıklı metindir.

Kitap değerlendirmeleri bölümünde M. Bilal Yamak tarafından Ahmet Yaşar Ocak'ın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler XIV.-XVII. Yüzyıllar*, Ahmet Murat Özel tarafından Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî hakkındaki en eski üçüncü kaynak olan Abdunnûr b. Muhammed b. Ahmed el-'Imrânî'nin *Takyîd fî tercemeti ve ahvâli's-Şeyh Ebi'l-Hasan Ali b. Abdullah eş-Şehir bi's-Şâzili*, Büşra Belgeli tarafından Ekrem Buğra Ekinci'nin *Hayatı ve Hâtıralarıyla Seyyid Abdülhakîm Arvâsî*, son olarak Büşra Çakmaktaş tarafından Haşim Şahin'in *Dervişler ve Sufi Çevreler* isimli kitaplarının tanıtımı ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Gelecek sayılarda buluşmak ümidiyle...

Mustafa Behcet Bey'in Muhammed Fassı Tercüme ve Şerhi¹

Ömer Sami UZUNER*

Tasavvuf dergisinin 37. sayısında Mustafa Behcet Bey'in Nahçıvânî tefsirinin mukaddimesine yaptığı tercümenin çeviri yazısını, kısa bir inceleme ile yayına hazırlamıştık. Burada Mustafa Behcet Bey'in Nahçıvânî'nin Fâtiha sûresi tefsîrine zeyl olarak yazdığı Muhammed Fassı tercümesi, çalışmanın ikinci bölümü olarak sunulacaktır. Mütercim, söz konusu fassı neden tercüme ettiğini "*Fâtiha sûre-i şerîfesine Şeyh-i Ekber'in Fusûs'unun sonu olan Fass-ı Muhammedî'nin münâsebeti olduğundan inâyet-i Hak ile o fassı buraya zeyl olmak üzere yazmaya başlıyorum.*" cümlesi ile izah etmektedir.

Fusûsu'l-hikem'in son bölümü olan Muhammed fassı, Hz. Peygamber'in *ferdiyyet* hikmetini açıklar. İbnü'l-Arabî, burada Hz. Peygamber'in ferdiyyeti üzerine izahlarda bulunmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber en kâmil varlıktır ve tekliği ifade etmektedir. Ancak tek sayıların ilki üç sayıdır. Hz. Peygamber'in hakîkati, ilk tekliği verdiği için sevgiden söz ederken "*Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi. Kadın, güzel koku ve gözümün nuru kılınan namaz*" buyurmuştur. İbnü'l-Arabî, teklik manasındaki üçü bu hadis üzerinden anlatmaktadır. İlk olarak kadının sevdirmesi, kadının erkekten meydana getirilmiş olması hasebiyle onun erkeğin bir cüzü olduğu neticesini doğurur. Nitekim cüz aslı olan küllüne, kül de kendinden olan cüzüne iştîyak içerisinde. Nasıl ki Hak, kendi rûhundan üfleyerek Âdem'i yani erkeği yarattı ve birbirlerine müştak oldular ise, erkek de kendinden yaratılan kadına müştak oldu. İbnü'l-Arabî, Hz. Peygamber'in "sevdim" değil "*sevdirdi*" ifadesini kullanmasını da hakikatte Hak'ın gerçek fail olduğunu vurgulamak üzere olduğunu söyler. Kısaca, Muhammed Fassı'ndaki anlatıma göre Hak-Erkek-Kadın arasındaki irtibat aslın

¹ Çalışmamızı Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Koleksiyonu 1206 numaralı nüshayı esas olarak hazırladık. Bu nüshayı da Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 3840 numarada bulunan nüsha ile karşılaştırdık.

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (uzuner89@gmail.com)

fer'e ve fer'in asla olan karşılıklı muhabbet ve iştiyaktır. İkinci olarak güzel kokunun sevdirmesini ise İbnü'l-Arabî, kadınlarda tekvîn kokusunun varlığına delâleten anlamlandırmaktadır. Hz. Peygamber'e daima güzel sevdirilmiştir zira o, nefes-i Rahmândır ve bu nefesten oluşan şeyler yalnızca güzel olan şeylerdir. Bu sebeple Hz. Peygamber yalnızca güzeli görmüş ve onu sevmiştir. Yani yaratılışında çirkinlik olmadığından Hakk'ın verdiği güzelliklere aşınadır. Üçüncü olarak gözümün nuru dediği namaz kendisine sevdirilmiştir. Hz. Peygamber'e namazın sevdirmesi aslında namazın kendisinden değil namazın içindeyken bulunduğu haldendir. O, namazda Hakk'ı müşahede eder ve onunla mülâkat halindedir. Allah, namazı kendisi ile kulu arasında taksim etmiştir. İlk kısımda kul Allah'a hamd eder, O'nu över ve yüceltir. İkinci kısımda ise Allah kulunun istediklerini gerçekleştirmiştir. Yani Allah kendisini zikreden ile birliktelik halindedir. Bu sebeple kişi namaz kılarken müşahede halinde olmalı, olamıyorsa da görüyormuşçasına Hak ile irtibatlı olmalıdır. Aksi takdirde namazda nihai hedefe ulaşmış olmaz. İşte Hz. Peygamber de bu müşahedeyi arzu ettiği için namaz kendisine göz aydınlığı kılınmıştır. Hadîste geçen kadın, güzel koku ve namaz, İbnü'l-Arabî'ye göre Hz. Peygamber'in tekliğini ifade eden hikmetleri barındırmaktadır. Asıl-fer' ilişkisi içinde kadının sevdirmesi, yaratılış itibari ile nefes-i Rahmânî'den gelen güzel koku ve Hak ile müşahede olan göz aydınlığı namaz, ferdiyyetin üçlü açılımının ifadeleridir.

Mustafa Behcet Bey, Muhammed Fass'ını tercüme ederken muhtelif şârihlerden faydalanmıştır. İncelememiz neticesinde Dâvûd Kayserî, Abdülganî en-Nablusî, Abdürrezzâk Kâşânî, Sofyalı Bâlî Efendi ve Abdullah Bosnevî'nin şerhlerinden yararlanarak derleme bir tercüme ve şerh metni ortaya koymuştur. Metinde çoğunlukla Nablusî ve Bosnevî'den çeviri ve alıntılar yapması onun kaynakları hakkında bilgi vermektedir.

Metin tespiti ve imlâ açısından 37. sayıdaki çalışmamızda belirttiğimiz ilkelere bağlı kaldık. Metinde, kaynak olarak kullanılan şerhlere ve metnin anlaşılması adına gerekli bilgilere dipnotlarda yer verdik. Köşeli parantez ile verilen dipnotlar ise mütercimmin kendi açıklamaları olup diğer dipnotlar tarafımızdan eklenmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Fâtiha sûre-i şerîfesine Şeyh-i Ekber'in *Fusûs*'unun sonu olan *Fass-ı*

Muhammedi'nin münâsebeti olduğundan inâyet-i Hak ile o fası buraya zeyl olmak üzere yazmaya başlıyorum.

فَصُّ حِكْمَةٍ فَرْدِيَّةٍ فِي كَلِمَةِ مُحَمَّدِيَّةٍ

Ferdiyyet ferde mensûb ma'nâsına ki kemâlde kendisinin nazîri olmayan vâhid demektir.² Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in kelimesinin ferdiyyetle tavsîfinin sebebini [63^a] Hazret-i Şeyh,

إنما كانت حكمته فردية لأنه أكمل موجود في هذا النوع الإنساني.

sözyle anlatıyor. Diyor ki Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in hikmetinin ferdiyye olmakla imtiyâzı bu nev'-i insânide ale'l-ıtlâk ekmel-i mevcûd olmalarından ileri gelmiştir. Çünkü (s.a.v.) Efendimiz rûhî mertebesiyle cemî'-i esmâ-i ilâhiyyeyi, cismî mertebesiyle cemî'-i merâtib-i kevnîyyeyi câmi'dir.³ Ya'ni bu nev'-i insânide kâmil olanlar enbiyâ hazarâtıdır ki bunların her birerleri bir ism-i küllîye mazhardır. Esmâ-i külliyyenin hepsi ise [63^b] Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in mazhar olduğu Allah ismi tahtında dâhildir. Bu hâlde Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz bu kâmil olan enbiyânın ekmelidir.⁴

ولهذا بُدِيَ به الأمرُ وخْتِمَ.

Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz ekmel-i mevcûdât olduğundan rûh-ı mübâreği haysiyetinden emr-i nübüvvet onunla bed', cesed-i unsuriyesi haysiyetinden onunla hatm buyuruldu.⁵

فكان نبياً وآدم بين الماء والطين.

İşte emr-i nübüvvet onunla [64^a] bed' olduğundan Hazret-i Âdem mâ ile tıyn ya'ni rûh ile cesed arasında iken Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz nebî idi. Şeyh Bâli, Hazret-i Muhammed Efendimiz'in nübüvveti ezeli diğer peygamberlerin hâdistir, onlar gönderildikleri zamanda nebî

2 Krş. Abdülganî en-Nablusî, *Cevâhiru'n-nusûs fi halli kelimâti'l-Fusûs*, thk. Âsım İbrâhim el-Keyyâlî, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008, II, 419. Neşirde köşeli parantez içinde olmayan dipnotların tamamı, mütercimnin kaynaklarını tespit amacıyla tarafımızca eklenmiştir.

3 Sofyalı Bâli Efendi, *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, Dersâadet: el-Matbaatu'n-Nefiseti'l-Osmâniyye, 1892, s. 420.

4 Dâvûd-i Kayserî, *Matla'u husûsi'l-kilem fi meâni Fusûsi'l-hikem*, thk. Muhammed Hasan es-Saidî, Kum: Envâru'l-Hüdâ, II, 455.

5 Sofyalı Bâli Efendi, s. 420; Kayserî, II, 455.

evveliyetten neş'et etmiştir. Meselâ beş, iki cüz'ü nefesine izâfetle üçten, beşten müteferri' olan yedi, iki cüz'ü nefesine izâfetten, dokuz, üçü kendi nefesine darbdan [66^b] husûle gelmiştir. İşte bunun gibi (s.a.v.) Efendimiz rûhu, cismi, rûh ve cismini câmi' olan hakikat-i külliyyesi i'tibâriyle efrâd-ı vücûdiyyenin evvelidir. Sâir efrâd bundan müteferri'dir. Çünkü küll olan sâir efrâd bu evvel için eczâ ve tafsilâtıdır. Şeyh hazretlerinin "efrâdın evveli selâsedir" sözünden murâdı, zât-ı ahadiyye, mertebe-i ilâhiyye, akl-ı evvel denilen hakikat-i Muhammediyyedir. Bunlara zâid olan bunlardan sâdir olmuştur demektir.¹¹ Ya'ni Hazret-i Muhammed Efendimiz'in hakikati ve taayyünü bütün hakâyık-ı ilâhiyye ve kevniiyyeyi câmi'dir. [67^a] Vücûd-ı beşeriyye-i unsuriyyesi de mazhar-ı külliyye-i zâtiyyede müteayyendir. Hak Teâlâ zât ve sıfatıyla zuhûr-ı küllî-i cem'îyle Hazret-i Muhammed'de zâhirdir. Ya'ni Hazret-i Muhammed cemî'-i taayyünâtın akdem olarak zât-ı ahadiyyenin taayyün ettiği taayyünâtın taayyün-i evvelidir.¹²

Şu hâlde Hazret-i Muhammed cemî'-i taayyünâtın mebd'e ve menşe'i ve cemî'-i taayyünâtı şâmilidir. Anıncün vücûdda vâhid ve ferddir. Nazîri yoktur. Çünkü mertebede ona müsâvî bir taayyün yoktur. Çünkü onun mertebesi fevkinde her taayyünden ve sıfat, isim, resim, had, na'ttan münezzehtir olan zât-ı ahadiyye-i [67^b] mutlakadan gayrı bir mertebe yoktur. Şu hâlde ale'l-ıtlâk ferdiyyet ona muhtastır.¹³ Ferdiyyet onun ayn-ı sâbitesi ile hâsıl olmuştur. Çünkü a'yân-ı sâbiteden feyz-i akdes ile en evvel feyezân eden onun ayn-ı sâbitesidir. Hâriçteki ekvân ve mevcûdâtın feyz-i mukaddes ile en evvel mevcûd olan onun rûh-ı mukaddesidir. Nitekim (s.a.v.) Efendimiz اول ما خلق الله نوري [Allah'ın ilk yarattığı benim nurumdur.]¹⁴ buyurmuştur. Zât-ı ahadiyye, mertebe-i ilâhiyye ile onun ayn-ı sâbitesi¹⁵ hâsıl olmuştur.¹⁶

فكان عليه السلام أدل دليل على [68^a] رَبِّهِ فَأَنَّهُ أُوتِيَ جَوَامِعَ الْكَلِمِ الَّتِي هِيَ مَسْمِيَّاتُ أَسْمَاءِ آدَمَ.

Böyle olunca (s.a.v.) Efendimiz selâse olan ferdiyyet-i evveliyeti ile beraber akvâl ve ef'âliyle Rabbini ma'rifete edell-i delil olmuştur. Çünkü (s.a.v.) Efendimiz'e Âdem'e ta'lîm buyurulan esmânî müsemme-yâtı olan kelimât-ı cevâmîi ihsân buyurmuştur. Cenâb-ı Hak Âdem'e her şeyin

11 Cümle için bk. Kayserî, II, 456; Sofyalı Bâli Efendi, s. 420.

12 Krş. Bosnevî, *Tecelliyâtü arâisi'n-nusûs fî manassâti hikemi'l-Fusûs*, Kahire: Bulak, 1838, s. 558.

13 Bu kısım için bk. Bosnevî, s. 558.

14 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985, I, 311.

15 S: +ferdiyyet-i ülâlîği.

16 Kayserî, II, 455.

isimlerini, Hazret-i Muhammed Efendimiz'e o isimlerin müsemâlarını ta'lîm buyurmuştur. Şu hâlde Âdem (a.s.) esmâya mazhar, Muhammed (a.s.) zevâta mazhar oluyor. Esmâ ise [68^b] zevâtta dâhildir. Âdem (a.s.) zevâtın esmâsını, Muhammed (a.s.) esmâ ile berâber zevâtı hâfızdır. Muhammed ism-i şerîfi esmâ cümlesinden, zât-ı kerîmi zevât cümlesinden olduğu gibi, Âdem ism-i şerîfi esmâ cümlesinden, zât-ı şerîfi zevât cümlesindedir. Âdem (a.s.) ebu'l-esmâ, Muhammed (a.s.) ebu'z-zevât oluyor. Esmâ kelimâtın sûretleri, zevât ma'naları, esmâ âlem-i ecsâm, zevât âlem-i ervâh, ecsâm [69^a] ervâhdan, ervâh (s.a.v.) Efendimiz'in nûrundan, Hazret-i Muhammed Efendimiz'in nûru da Cenâb-ı Hak'ın nûrundan oluyor. Cenâb-ı Hak *اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ* [Allah göklerin ve yerin nurudur.] buyuruyor ki bu her şeyin aslıdır. *مِثْلُ نُورِهِ* [O'nun nurunun temsili.] her şeyi ondan halk buyurmuş olduğu nûr-i Muhammedîsinin misâli *كَمِشْكَاةٍ* mişkât gibidir ki bu mişkât Âdem (a.s.)'dır. *فِيهَا مِصْبَاحٌ* Bu mişkâtta misbâh vardır. Bu misbâh Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in rûhâniyetidir. *الْمِصْبَاحُ* [69^b] misbâh da zücâce içindedir.¹⁷ Zücâce abd-i mü'minin rûhu.¹⁸

فَأَشْبَهَ الدَّلِيلَ فِي تَتْلِيَتِهِ .

Cevâmi'-i kelim Hazret-i Muhammed (a.s.)a verildiği için Hazret-i Muhammed (a.s.) kendisinde cem' buyurulan teslîste delîle müşâbih oldu. Nasil ki mantıkta delîl-i iktirânî asgar, ekber ve hadd-i evsati, delîl-i istisnâî mukaddem, tâlî ve vaz'-ı mukaddem veyâ ref'-i tâlî olan teslîsi müştemildir, Hazret-i Muhammed (a.s.) da [70^a] teslîsi müştemil olduğundan delîle müşâbihtir. Çünkü onun hakîkati ayn-ı teslîs olan ferdiyyet-i ûlâ mazharıdır. Cismiyyeti i'tibariyle nev'-i insânî içinde ekmel-i mevcûddur. Kelimât-ı ilâhiyye-i fi'liyye-i vücûbiyye ve kelimât-ı kiyâniyye-i infiâliyye-i imkâniyye ve kelimât-ı hakâyık-ı cem'iyye-i ilâhiyyeden ibâret olan kelimâtın envâ'-ı selâsesi ona i'tâ buyurulmuştur.¹⁹ Şu hâlde Hazret-i Muhammed (a.s.) [70^b] kelim i'tibariyle teslîsi müştemil olmuştur. Şimdi Hazret-i Şeyh, (s.a.v.) Efendimiz'i delîle teşbîh buyurmakla delîl ile medlûl arasında mugâyeret olduğundan Hazret-i Muhammed (a.s.)ın Hak'a delâletinde Hak ile Hâdî ismine mazhar olan resûl arasında mugâyeret anlaşılmasın diye,

وَالدَّلِيلُ دَلِيلٌ لِنَفْسِهِ .

17 en-Nûr 24/35.

18 Paragraf için bk. Nablusî, II, 421.

19 S: +Vücûd-ı mübâreği bu kelim-i cevâmi'anın cem'i olmuştur.

sözünü tefrî' buyurdu. Ya'ni Hakk'a delil olan Resûl (a.s.) kendi nef-sine delildir. Ya'ni Resûl'ün Hakk'a delâleti zâtıyyedir. Çünkü Resûl (a.s.) in [71^a] hakikati zât-ı mutlakının taayyün-i evvel ile onda ta'yînidir.²⁰ Ve vücûdu da zât-ı mutlakının Hâdî isminin, hattâ rûhî mertebesiyle cemî'i esmâ-i ilâhiyyeyi câmi' olan Allah isminin mazharıdır. Zât-ı ilâhiyye ise ondan gayrı bir şeyin ona delâletinden müteâhîdir.²¹

Şu hâlde Resûl'ün [71^b] Hakk'a delâleti Hakk'ın kendi zâtına delâletidir. Çünkü onun zât-ı müteayyenesi Hakk'ın zât-ı mutlakasının aynıdır. Aralarında temeyyüz ancak taayyün i'tibariyledir. Tevhîd-i zât i'tibâriyle O, O'dur. Ayn-ı vâhîde ve zât-ı vâhidedir. Mertebe-i itlâkta mutlak, mertebe-i takyîdde müteayyendir.²² Molla Câmî bu delîl و الدليل دليل لنفسه ibâresini şöyle tavih ediyor: "Hangi bir delil [72^a] olursa olsun o delil nefesine delildir. Ya'ni o delilin medlûlüne delâleti zâtîdir, delâlette başkasına muhtâc değildir. Kezâ (s.a.v.) Efendimiz'in delâleti zâtıyyedir. Bu delâlette onun başkasına ihtiyâcı yoktur. Fakat sâir-i mevcûdât böyle değildir. Çünkü (s.a.v.)'den istimdâda ihtiyâçları vardır."²³ Şimdi Câmî'nin bu anlayışına göre الدليل و الدليل deki lâm Şeyh Bâlî'nin kâil olduğu gibi istiğrâk için oluyor. Çünkü دلیل كان وإنما هو دليل لنفسه أي دلالتة على sonra [72^b] sözünden و الدليل بخلاف سائر الموجودات diyorum. Fakat sonundaki الموجودات لايحتاج فيها إلى ماسواه منه غير استمداد منه لايحیی منها شيء من غير استمداد منه sözü bu lâmin ahd için olduğunu imâ ediyor. Şu hâlde Şeyhin ibâresine şöyle ma'nâ vermek iktizâ ediyor: "Rûh-ı Muhammedî olan şu delil hakikatte nefesine delildir." Hazret-i Muhammed ile Rabbi arasında imtiyâz ancak i'tibâr ve taayyün ile, gayr yoktur ki [73^a] delil ona delil olsun. اللام للعهد أي هذا الدليل الذي هو الروح هو دليل على نفسه في الحقيقة ليس بينه وبين ربه الامتياز إلا بالاعتبار والتعيين فلا غير ليكون الدليل دليلاً له (Hacı Ali, Şerhu'l-Fusûs)²⁴ Fakat Şeyh Bâlî'nin istiğrâkı şöyledir; her مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ [Nefsini bilen Rabbin bilir.] buyurmuştur. Şu hâlde her bir nefis kendi

20 [Cenâb-ı Hakk'ın hüviyet-i zâtıyyesi mertebesinde taayyünü sözü ta'yîn-i mertebe içindir. Yoksa Cenâb-ı Hak taayyün ve lâ-taayyünden beridir. Çünkü taayyünü ta'yîn etmek taayyünâtтан ileri gelir. Taayyünât ise umûr-ı ârızadır. Emr-i ârız ise Cenâb-ı Hakk'ın zât-ı kudsüne ilm-i zâtî cihetinden dâhil olamaz.]

21 Paragraf için bk. Bosnevî, s. 559.

22 Bu kısım için bk. Bosnevî, s. 559. [(Tenbîh) Delil ile medlûl ictimâ' etmediği gibi sen de Rabbinle bir had, bir hakikatte ictimâ' edemezsin. Çünkü O Hâlık sen mahlûksun.]

23 Abdurrahman Câmî, Şerhu'l-Câmî alâ Fusûsi'l-hikem, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2004, s. 509.

24 Söz konusu isim ve eseri mevcut kaynaklar dahilinde tespit edilememiştir.

[76^a] buyurmamış ki onların dedikleri lâzım gelsin. Peygamber Efendimiz üçüncüyü bildirirken الصلاة وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصلاة buyurmuştur, namâzın nefsi değil namâzda kurra-i ayn namâz ile ferahlanması demektir. Bu ferah ise umûr-ı dünyâdandır deriz.²⁸

ثم ذكر النساء والطيب وجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِهِ فِي الصلاة فابتدأ بذكر النساءِ وأخَّر الصلاة وذلك لأن المرأة جزء من الرجل في أصل ظهور عَيْنِهَا.

Ondan sonra Hazret-i Peygamber (s.a.v.) [76^b] Efendimiz nisâ ve tıybı söyleyip namâzı içinde karîru'l-ayn ya'ni kendilerine ferah verildiğini buyurdular da evvelâ nisâyı söyleyip namâzı sonra söylediler. Bu ya'ni nisâyı evvelâ söylemeleri kadının aynının ve zâtının zuhûrunun aslının erkeğin bir cüz'ü olmasına mebnîdir. Çünkü Hazret-i Havvâ dıl'-ı Âdem'den yaratılmıştır. Şu hâlde Havvâ Âdem'in cüz'üdür. Cüz ise kül üzerine [77^a] mukaddem olduğundan Hazret-i Peygamber Efendimiz nisâyı takdîm buyurmuştur. Nasıl ki insân Hakk'ın ba'zı zuhûrâtı ve Hak Teâlâ onun aslı ve menşe'idir. Çünkü vücûd-ı mukayyed-i insânî vücûd-ı mutlak-ı ilâhî için mertebe-i sâniyedir. Çünkü hakikat-i Muhammediyye lâ-taayyün için mertebe-i sâniyedir. Şu hâlde Havvâ Âdem için mertebe-i sâniye olduğu gibi vücûd-ı insânî Hakk'ın vücûdu için mertebe-i sâniyedir ki mertebe-i ülânın tafsilî ve onun tenezzülü ve zâhiridir.²⁹ [77^b]

و معرفة الإنسان بنفسه مقدّمة على معرفته بربه، فإن معرفته بربه نتيجة عن معرفته بنفسه لذلك قال عليه السلام مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ.

Cüz'ü ki mer'eyi ma'rifet, küllü ki efrâd-ı insândan olan raculü ma'rifetten mukaddem olmakla insânın kendi nefsinin ma'rifeti de Rabbini ma'rifetten mukaddemdir. Çünkü insânın Rabbini ma'rifeti kendi nefsinin ma'rifetinin neticesidir. Bunun için Peygamber Efendimiz "nefsini bilen Rabbini bilmiş olur" buyurdular. Şu hâlde [78^a] mer'eyi ma'rifet, Rabbini ma'rifetten mukaddemdir.

Şimdi salâta gelelim. Salât Rabbi ma'rifete müteferri'dir. İşte bunun için (s.a.v.) Efendimiz'in sözünde nisâ salâta takdîm buyurulmuştur. Azıcık da مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ hadîs-i şerîfinin ma'nâsını anlayalım: Nefsini bilen Rabbini bilir demek, nefsinin fenâ ve izmihlâl ile bilen Rabbini

28 Paragraf için bk. Nablusî, II, 423-424.

29 Paragraf için bk. Bosnevî, s. 560; ayrıca bk. Nablusî, II, 425.

her hâlde bekâ ve vücûd-ı muhakkakla bilir. Yâhud nefsinin [78^b] kuyûd ve hudûd ile bilen Rabbini ıtlâk-ı hakîkî ve kemâl-i vücûdla bilir. Yâhud nefsinin tebeddül ve tagayyürle bilen Rabbini devâm ve sübûtla bilir. Yâhud nefsinin iftikâr ve ihtiyâc ile bilen Rabbini gınâ ve kemâl-i ibtihâc ile bilir.³⁰

فإن شئت قلت بمنع المعرفة في هذا الخبر والعجز عن الوصول فإنه سائق فيه، وإن شئت قلت بشبوت المعرفة فالأول أن تعرف أن نفسك لا تعرفها [79^a] فلا تعرف ربك: والثاني أن تعرفها فتعرف ربك.

Şimdi sen ey sâlik eğer dilersen bu haberde Cenâb-ı Hakk'ı ale'l-ıtlâk ma'rifeti men'e ve Sıddîk-ı Ekberin إدراك الإدراك buyurduğu gibi cenâbına vusûlden aczin husûlüne kâil olursun. Çünkü bu haberde bu ma'nâ doğrudur. İstersen bu haberde Cenâb-ı Hakk'ı ma'rifetin sübûtuna kâil olursun. Evvelkisi, ya'ni men'-i ma'rifete kâil olmanın ma'nâsı, senin [79^b] [O, sizi türlü merhalelerden geçirerek yaratmıştır.]³¹ misdâk-ı celîlesince nefsinin ahvâl-ı bâtıniyye ve zâhiriyyesinin kesret-i tenevvuu, ale't-tevâlî tavırdan tavra sür'at-i tagayyür ve intikâli sebebiyle nefsinin ma'rifetin mümteni' olduğunu bilmeklikledir ki nefsinin mütecellî olan Rabbini de ârif değilsin. Çünkü sen âsâr-ı tecellîyi bilmeyince evvelâ bir hâlde mütecellîyi bilmemiş olursun demek olur. İkincisi, ya'ni Cenâb-ı Hakk'ın sübûtuna kâil olmanın ma'nâsı: Nefsinin bütün [80^a] ahvâlinde gaflet etmeyerek ve tavırlarını zevk ve vicdân ile zabt etmek sûretiyle ma'rifettir ki كَلَّ يَوْمَ هُوَ فِي شَأْنٍ [O her an yaratma halindedir.]³² misdâk-ı celîlesince senin bu yoldaki ma'rifetin sebebiyle bir hâlden sonra bir hâlde, bir şândan sonra bir şânda sana tecellî ettiği vecihten Rabbini ârif olursun demektir. Bu ikinci i'tibârla her nefis Rabbine delîl, sıfât ve ef'âlini müşâhedeye mir'ât olur.³³

فكان محمدٌ صلى الله عليه وسلم أوضح دليل على ربه، فإن كل جزء من العالم دليل على أصله الذي هو ربه فافهم. [80^b]

Böyle olunca Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Efendimiz bütün kemâlâtı câmi' ve mir'ât-ı mübâreği gâyet mücellâ olduğundan Rabbine en vâzih, en

30 Krş. Nablusî, II, 425.

31 Nüh 71/14.

32 er-Rahmân 55/29.

33 Paragraf için bk. Nablusî, II, 425-426.

şümüllü delil olmuştur. Çünkü (s.a.v.) Efendimiz'in zât-ı pâki cemî'-i eczâ-i âlemin ahadiyyetidir. Âlemin her bir cüz'ü ise aslına ve Rabbi olan isme delildir. Şu hâlde (s.a.v.) Efendimiz usûl-i eczâ-i âlem olan cemî'-i esmâ-i ilâhiyyeye delildir. İşte sen ey sâlik her şeye sârî olan hakikat-i Muhammediyenin ma'nâsını böylece anla.

فإنما حُبِّبَ إليه النساءُ [81^a] فحَنَّ إِلَيْهِنَّ لِأَنَّهُ مِنْ بَابِ حَنِّينِ الْكَلِّ إِلَى جِزْتِهِ.

Hazret-i Muhammed (a.s.)'a nisâ sevdirilince onun nisâyâ iştîyâkı küllün cüz'üne iştîyâkı kabîlinden olduğu içindir. Ya'ni (s.a.v.) Efendimiz küllün küllü, mer'e de ondan bir cüz'ü olduğu için Peygamberimizin iştîyâkı hakikatte kendi nefsi-pâkinedir. Çünkü cüz' hakikat i'tibârıyla küllün aynı, taayyün i'tibârıyla gayrıdır. İştîyâk küll ile cüz' arasında olan iftirâktan ileri geliyor. Küll ile cüz' arasında [81^b] bu i'tibâr üzere iftirâk olmasa küll küll olmaz, cüz' de cüz' olmaz.³⁴ İştîyâk ile şevk arasında fark vardır: Şevk mülâkât ile sâkin olur, iştîyâk mülâkât ile sâkin olmaz, ebedî bulunur.

فَأَبَانَ بِذَلِكَ عَنِ الْأَمْرِ فِي نَفْسِهِ مِنْ جَانِبِ الْحَقِّ فِي قَوْلِهِ فِي هَذِهِ النَّشَاءِ الْإِنْسَانِيَّةِ الْغُنْصَرِيَّةِ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي.

Şimdi bu haberle (s.a.v.) [82^a] Efendimiz Cenâb-ı Hakk'ın bu neş'et-i insâniyye-i unsuriyye hakkında [Ona rûhumdan üfledim.]³⁵ kavli-şerîfinde Cenâb-ı Hak'tan nefsu'l-emrin ne olduğunu izâh buyurdu. Ya'ni (s.a.v.) Efendimiz bu haberle neş'et-i insâniyye hakkında Cenâb-ı Hakk'ın buyurduğu وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي nazm-ı şerîfindeki esrârı keşf ve izâh buyurdu. Bu nazm-ı şerîfteki esrâr şudur: Cenâb-ı Hak kendi rûh-ı küllüsinden insâna nefh buyurmakla rûh-ı insânî rûh-ı küllî-i ilâhîden cüz' gibi olduğundan Âdem'in Havvâ'da kendi nefsinin müşâhede edip [82^b] bu ikinci mertebede Âdem'in kendi nefsinin muhabbeti gibi vücûd-ı Hak için vücûd-ı insânî mertebeye sâniye olmakla ya'ni vücûd-ı Hak onda taayyün etmekle Hakk'ın insâna iştîyâkı küllün cüz'üne iştîyâkı gibi olmaktan ibârettir.³⁶

ثم وصف نفسه بشدة الشوقِ إلى لقائه فقال للمشتاقين يا داودُ إنِّي أشدُّ شوقاً إليهم يعني

34 S: +İştîyâk rûhun meyl ve muhabbet ettiği şeye hareket ve heyecânı demektir. Krş. Bosnevî, s. 561.

35 el-Hicr 15/29.

36 Krş. Bosnevî, s. 561.

المشتاقين إليه وهو لقاء خاص.

Sonra Cenâb-ı Hak *فيه من رُوحى* [83^a] *وَنَفَّحْتُ* buyurduktan kendisiyle abdi arasında külliyyet³⁷ ve cüz'iyet nisbeti isbâtından sonra kendisine rûh-ı ilâhî nefh olunan ve ona müştâk olan şu insâna mülâkâta şiddet-i şevki olmakla nefsi-i kudsisini tavsîf ederek Hazret-i [83^b] Dâvûd'a olan vahyinde sulahâyı ibâddan Cenâb-ı Hakk'a müştâk olanlar için "Yâ Dâvûd! Benim onlara ya'ni bana müştâk olanlara benim şevkim daha şiddetli, daha çoktur"³⁸ buyurdu. Cenâb-ı Hakk'ın bu şevki likâ-i ilâhî-i hâsıdır ki ancak öldükten sonra olacaktır. Likâ-i âm her şeyin Cenâb-ı Hak indinde hâsıl olması, hiçbir şeyin ondan gâib olmaması demektir. Şeyhin *إلى لقاءه* ibâresindeki likâ, fâiline muzâf olup mef'ûlu zikredilmemiştir. Hak kendi nefsinde [84^a] mülâkât için kendisine müştâk olan kimseye müştâk olur demek olur. Şeyh hazretleri müştâk olan muhib taayyün i'tibâriyle mahbûbun gayrı ise de hakîkatte mahbûbun aynı olduğundan böyle demiştir.

فإنه قال في حديثِ الدَّجَالِ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَنْ يَرَى رَبَّهُ حَتَّى يَمُوتَ.

Çünkü Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, Deccâl'in hurûcu hakkındaki hadîs-i şerifte "Ey mü'minler şüphesiz sizden biri ölmedikçe Rabbini görmez"³⁹ buyurdular. [84^b]

فلا بدَّ من الشوقِ لِمَنْ هذه صفته.

Şu hâlde sıfatı bundan ibâret olan ya'ni ölmedikçe Rabbini görmeyen mü'min için Hak Teâlâ hazretlerinin eşedd-i şevk ile iştîyâkına nâil olması için Cenâb-ı Hakk'a şevkten dolayı ölmesi lâzımdır.

فشوقِ الحقِّ لهؤلاءِ المقرَّبِينَ مع كونه يراهم فيحبُّ أن يروُهُ ويأبى المقامُ ذلك.

Şu hâlde Hakk'ın Cenâb-ı şerîfine mukarreb olan böyle [85^a] kimselere *اللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ* [Allah her şeyi hakkıyla görendir.]⁴⁰ misdâk-ı celîlince her şeyi gördüğü gibi onları gördüğü hâlde şevk ve muhabbeti o mukarrabînin bilâ-hicâb zât-ı pâkini görmelerini sevdiği içindir. Bu mukarrabînin böyle

37 [Bu külliyyet eczâdan tereküb eden kül ma'nâsına değildir ki ehl-i sünnetin akîdesine muhâlif olsun. Bu külliyyet esmâ-i ilâhiyyeye âittir. Esmâ-i ilâhiyyenin hepsini de Allâh ismi câmi' olduğundan Allâh isminin müsemması olan zât-ı bahtî külliyyet ve cüz'iyetten münezzehtir.]

38 Deylemî, *el-Firdevs*, V, 240.

39 Müslim, "Fiten", 19.

40 el-Mülk 67/19.

bilâ-hicâb müşâhedeye nâil olmaları ayn-ı müteayyenelerinden taayyün hicâbını kaldırmakla olacaktır. Fakat makâm-ı dünyevî buna mâni'dir. Çünkü dünyâ makâm-ı hicâbdır. Bu dünyâdan [85^b] ya mevt-i irâdî veyâ mevt-i tabîî ile çıkmayandan hicâb mürtefi' olmaz. Rabbini göremez ama fenâ-i küllî ve mevt-i irâdî ile sıfât-ı kevnîyye ve hucub-i imkâniyyeyi yırtıp atan yâhud beden-i hicâbdan başka sıfât-ı beşeriyye ve hucub-i imkâniyyeden eser bırakmayarak mevt-i tabîî ile ölen, bu rü'yet şerefine nâil olacaktır. Fakat sıfât-ı beşeriyye ve hucub-i imkâniyye [86^a] tabîatında kararlaşmış ise böylelerine öldükleri vakitte de bu likâ, bu müşâhede müyesser olmayacaktır. Çünkü *وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا* "bu dünyâda kalbi kör, tarîk-i Hakk'ı görmeyen âhirette a'mâ olur hattâ dünyâdaki körlüğünden daha fenâ bir yolda olur"⁴¹ buyurulmuştur.⁴²

فَأَشْبَهَ قَوْلَهُ حَتَّىٰ نَعْلَمَ مَع كَوْنِهِ عَالِمًا فَهُوَ يَشْتَأِقُ لِهَذِهِ الصِّفَةِ الْخَاصَّةِ [86^b] الَّتِي لَا وَجُودَ لَهَا إِلَّا عِنْدَ الْمَوْتِ فَيَبْلُغُ بِهَا شَوْقَهُمْ إِلَيْهِ.

Şimdi Cenâb-ı Hakk'ın "Yâ Dâvûd! Benim onlara şevkim daha şiddetlidir" sözü ilm-i ezeli ile her şeyi bilirken *وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ* "sizden mücâhid ve sâbir olanları bilelim diye her hâlde sizi imtîhân edeceğiz"⁴³ meâlindeki sözüne benzedi ki mezâhir-i mü'mininde ilmin zuhûrunu irâde buyurmuş oldular.

Şu hâlde Cenâb-ı Hak ancak ölmekle [87^a] husûle gelecek olan bu sıfat-ı hâssaya ki Cenâb-ı Hakk'a müştâk olanlar için rü'yet-i Hak sıfatının husûlüne müştâk olur da bu sıfat sebebiyle bu mâ-i visâl ile Hakk'a müştâk olanların harâret-i şevki sükûnet bulur.⁴⁴

كما قال تعالى في حديث التردد وهو من هذا الباب ما ترددت في شيء أنا فاعله ترددي في قبض عبدي المؤمن [87^b] يكره الموت وأكره مساءته ولا بد له من لقائي.

Nitekim Cenâb-ı Hakk'ın mü'min kullarına şevki bâbindan olan tereddüd hadîs-i kudsîsinde Hazret-i Peygamber Efendimiz'in *ما ترددت في شيء أنا فاعله ترددي في قبض عبدي المؤمن* gibi bu hadîs-i şerîfin meâli: Benim yaptığım şeylerden bir şeyde mü'min kulumun rûhunu kabzda tereddüdüm gibi tereddüd etme-

41 el-İsrâ 17/72.

42 Paragraf için bk. Kayserî, II, 460-461; Nablusî, II, 428.

43 Muhammed 47/31.

44 Krş. Nablusî, II, 428.

dim. Mü'min kulum nefsi-i beşeriyyesi [88^a] i'tibâriyle ölümü hoşlaşmaz. Ölüm mü'minin tuhfesi olduğundan kalbinden ölüme iştiyâkı olur. Ben de kemâl-i lütuf ve muhabbetten mü'min kulumun mesâetini ya'ni ölü-mü kerîh görmesini kerîh görürüm. Onun kerâheti hâlinde rûhunu kabz etmeyi, bu hoşnutsuzlukla bana mülâkî olmasını istemem, bana iştiyâkı hâlinde mülâkî olmasını [88^b] istediğimden iştiyâkı hâlinde rûhunu kabz etmeyi isterim. Bu mü'min kulum için bu likâ-ı hâs ile bana mülâkî ol-ması lâzımdır. Bu ise hicâbın irtifâıyla, hicâbın irtifâı da ancak bedenden mufâkatla olacaktır.

فَبَشِّرْهُ وَمَا قَالَ لَهُ لَا بَدَّ لَهُ مِنَ الْمَوْتِ لِثَلَاثٍ يُعَمَّهُ بِذِكْرِ الْمَوْتِ.

İşte Cenâb-ı Hak لقائى sözüyle öldükten sonra mü'min kulunu [89^a] likâ ile tebşîr etti de bu tebşîrini ölümü zikr ile mü'mini gamlandır-masın diye من الموتِ ولا بدَّ له من الموتِ ta'biriyle yapmadı. Çünkü ölüm tab'-ı beşerisi i'tibâriyle insânı gamlandırır.

ولما كان لا يلقى الحقَّ إلا بعد الموتِ كما قال عليه السلام إنَّ أحدكم لا يرى ربَّه حتَّى يموتَ لذلك قال تعالى ولا بدَّ له من لقائى.

Vaktâki Hazret-i Peygamber (s.a.v.) [89^b] Efendimiz'in "Sizden biriniz ölmedikçe Rabbini görmez"⁴⁵ buyurdıkları gibi abd Hakk'a ancak öldükten sonra mülâkî olunca bundan ötürü (s.a.v.) hadîs-i kudsîde "Mü'min kulumun her hâlde bana likâsı lâzımdır" buyurdu.

فَأَشْتِيَاقُ الْحَقِّ لَوْجُودِ هَذِهِ النِّسْبَةِ.

Şu hâlde Hakk'ın abd-i mü'mine iştiyâkı şu likâ nisbetinin vücûdu içindir. [90^a] Kezâ abdin Rabbine iştiyâkı mevtiyle husûle gelen şu nisbetin vücûdu içindir.

يَحْنُ الْحَبِيبُ إِلَى رُؤْيِي

وَإِنِّي إِلَيْهِ أَشَدُّ حَنِينًا

Bu beyitleri Hazret-i Şeyh *Tercümân-ı Eşvâk*'ında da söylemiştir. Hazret-i Dâvûd'a hitâben *إني أشدُّ شوقًا* mazmûnunu tafsîl için buyuruyorlar: Cismim beni rû'yeteye müştâk olur. Hâlbuki benim ona iştiyâkım onun

45 Müslim, "Fiten", 95.

bana iştiyâkından [90^b] daha şiddetlidir. Çünkü *يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ* [*Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.*]⁴⁶ misdâkınca abdin Hakk'a iştiyâkı muhabbetten ileri gelir ve abdin Hakk'a muhabbeti Hakk'ın ona muhabbetinden nâşidir. Eğer Hakk'ın ona muhabbeti olmasa idi abdin Hakk'a muhabbeti olmazdı. Şu hâlde abdin Hakk'a iştiyâkı Hakk'ın abde iştiyâkındandır. Fakat Hakk'ın ona iştiyâkı abdinin iştiyâkından [91^a] daha şiddetlidir. Çünkü abdin Hakk'a iştiyâkı Hakk'ın abde iştiyâkından cüz'dür. Hakk'ın abde iştiyâkı küldür. Çünkü abd ancak ayn-ı müteayyenesi hasebiyle müştâk Hak ise zâhir ve bâtın olan vücûdât-ı müteayyene ve hakâyık-ı gaybiyye ile müteayyen olmakla ıtlâk ve lâ-taayyün ile müştâktır.⁴⁷

وَتَهْمُو النَّفْسُ وَيَأْبَى الْقَضَا

فَأَشْكُو الْأَيْنِينَ وَيَشْكُو الْأَيْنِينَ

Nüfûs-ı müştâkîn kesret-i muhabbet ve şevkten dolayı ta'cîl-i likâyı ister. [91^b] Kazâ ya'ni Cenâb-ı Hakk'ın ilminde muayyen olan ecel-i müsemmâ bundan imtinâ' eder. Şu hâlde ilm-i ilâhîde muayyen olan vakt gelinceye kadar mahbûba kesret-i şevkimi şikâyet ederim. Mahbûb da kesret-i şevkini şikâyet eder.⁴⁸

فلما أبان أنه نفخ فيه من روحه، فما اشتاق إلا لنفسه.

Vaktâkim Cenâb-ı Hak *فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي* [*Onu düzenleyip rûhumdan üflediğim zaman.*]⁴⁹ misdâkınca tesviye [92^a] buyurduğu o insâna kendi rûhundan nefh buyurduğunu izhâr buyurunca nefsinden başkasına müştâk olmadığını bildirmiş oldular.

ألا تراه خلقه على صورته لأنه من روحه؟ إن الله خلق آدم على صورته.

Hadîsinde vârid olduğu gibi görmez misin ki Cenâb-ı Hak şu neş'et-i insâniyyenin evveli olan Âdem'i kendi sıfatı üzerine halk buyurdu. Çünkü insân mertebe-i ulûhiyyette müteayyen olan rûh-ı ilâhîden [92^b] hâsıldır.

ولما كانت نشأته من هذه الأركان الأربعة المسماة في جسده أخلاطاً، حدث عن نفخه اشتعال

46 el-Mâide 5/54.

47 Krş. Bosnevî, s. 564.

48 Krş. Bosnevî, s. 564; Nablusî, II, 430.

49 el-Hicr 15/29.

بما في جسده من الرطوبة.

Vaktâkim insânın cismâniyyeti haysiyetinden neş'eti cesedde mâdde-i gıdâiyyeden tevellüd eden dem, safrâ, sevdâ, balgamdan ibâret olan şu erkândan -ki insânın cesedinde bunlara ahlât denilir ve bu erkân-ı ahlât olmayınca a'zâ olmaz- vücûda [93^a] geldi ise Cenâb-ı Hakk'ın insânın cesedine rûhu nefhden rutûbet-i garîziyye sebebiyle iştiâl ya'ni harâret-i garîziyye hâsıl oldu.⁵⁰

فكان رُوحُ الإنسانِ ناراً لأجلِ نشأتِهِ.

İşte erkân-ı erbaayı câmi' olan insânın neş'et-i cismâniyyesinden ötürü bedenin hayâtı kendisiyle hâsıl olan rûh-ı hayvânîsi yâhud nefsi-i nâtıkası nâr oldu. Ya'ni neşet-i cismâniyyede [93^b] zâhir olan rûh-ı insânî mahal-line göre zâhir olduğundan iştiâli mücib olan harâret-i garîziyye hasebiyle nâr sûretinde zâhir oldu.⁵¹ Fakat cesedin muktezâsına göre tedbiri için nüzûlde nâr sûretine mültebis olan rûh-ı insânî hakîkatte tabâyi' ve anâsır ahkâmından münezzehtir. Çünkü rûh keyfiyyât-ı tabîiyye kuyûdundan müteâlidir.⁵²

ولهذا ما كلم الله موسى إلا في صورة النار وجعل حاجته فيها. [94^a]

Bunun için ya'ni neşet-i cismâniyyesinden dolayı insânın rûhu nâr sûretinde zâhir olduğu için Cenâb-ı Hak Musâ'ya ancak nâr sûretinde tecellisinden sonra hitâb etti. Hâlbuki Cenâb-ı Hak olduğu hakikat üzere iken böyle tecellî ve zuhûru, rûhunda tecellisi böyle olduğunu bildirmek içindir. Ve Mûsâ'nın hâcetini nârda kıldı, nârda mahbûbunu bulup matlûbuna vâsıl oldu.⁵³ [94^b]

فلو كانت نشأته طبيعياً لكان رُوحُه نوراً.

Eğer insânın neş'eti melâike-i kirâmın neş'eti gibi tabîiyye olup unsuriyye olmasa idi insânın rûhu nâr sûretinde değil nûr sûretinde zâhir olurdu.

وكنى عنه بالنفخ يُشيرُ إلى أنه من نفسِ الرحمنِ فإنه بهذا النفسِ الذي هو النفخةُ ظهر عينُه.

50 Nablusî, II, 431.

51 Buraya kadarki kısım için bk. Kayserî, II, 463; Bosnevî, s. 564.

52 Nablusî, II, 431.

53 Nablusî, II, 431.

Cenâb-ı Hak *وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي* kavlı-i [95^a] celiliyle rûhun bu zuhûr ve hudûsundan kinâyeye ederek nefes-i rahmânîden menfûh olduğuna işâret buyurdu. Çünkü bu nefhadan ibâret olan nefes ile hârîçte insânın yâhud rûhun aynı zâhir ve hâsıl oldu.

وباستعداد المنفوخ فيه كان الاشتعال ناراً لا نوراً.

Kendisine nefh olunan cesedin isti'dâd ve teheyvü sebebiyle [95^b] nefh ile hâsıl olan bu iştiâl nûr değil nâr oldu.

فَبَطَّنَ نَفْسَ الرَّحْمَنِ فِيمَا كَانَ بِهِ الْإِنْسَانُ إِنْسَانًا.

Şu hâlde kendisiyle insânın insân olduğu rûhda Hakk'ın nefes ve emri bâtın olup insân zâhir oldu. Şimdi insân rûh ile zâhir olup rûh da nefes-i Hak ile zâhir olunca nefes-i Hak rûh-ı insânîde bâtın ve müstetir [96^a] olmuş olur.⁵⁴

ثم اشتق له منه شخصاً على صورته سَمَاءَ امْرَأَةٍ، فظهرت بصورته فحنَّ إليها حنينَ الشيءِ إلى نفسه، وحنَّت إليه حنينَ الشيءِ إلى وطنه.

Sonra Cenâb-ı Hak o insân için onun sûreti üzere ondan bir şahıs istihrac ederek buna imre'e dedi. Ya'ni Âdem'in sol kaburgasından Âdem'in sûreti üzere Havvâ'yı yarattı da [96^b] imre'e Âdem'in sûretiyle zâhir olunca bir şeyin kendi nefsine iştiyâkı gibi Âdem Havvâ'ya müştâk oldu. O imre'e ya'ni Havvâ da bir şeyin vatanına, aslına iştiyâkı gibi Âdem'e müştâk oldu.⁵⁵

فحبَّ إليه النساءُ، فإنَّ اللهَ أحبُّ مَنْ خلقه على صورته وأسجدَ له ملائكتُه النوريينَ على عظمِ قدرهم ومنزلتهم وعلوِ نشأتهم الطبيعيةِ.

İşte bu emre [97^a] binâen ya'ni bir şeyin nefsine iştiyâkı gibi insânın mer'eye iştiyâkı ve bir şeyin vatanına iştiyâkı gibi imre'enin iştiyâkına binâen sıfat-ı ilâhiyye ile tahalluktan dolayı (s.a.v.)'e nisâ sevdirildi.⁵⁶ Çünkü Cenâb-ı Hak sûreti⁵⁷ üzere halk buyurduğu [97^b] Âdem (a.s.)'ı sevdi

54 Sofyalı Bâli Efendi, s. 424.

55 Bosnevî, s. 565.

56 Nablusî, II, 432.

57 İn Allah خلق آدم على صورته] hadîs-i şerîfinde Şeyh-i Ekber *Fütühât*'ında şöyle diyor: Sûretle emr, şân, hüküm murâddır. "Ya'ni Cenâb-ı Hak Âdem'i emr, nehy, azl, tevliye, muâhaze, müsâmaha, merhamet gibi şeyleri yapar bir hâlde yarattı demektir." Sûretle murâd işte budur. Gaflet etme.]

ve ona kadr ve menziletleri azîm, neş'et ve hilkat-i tabiiyyeleri âli olan melâike-i nûraniyyîni secde ile me'mûr kıldı.⁵⁸

فَمِنْ هُنَا وَقَعَتِ الْمُنَاسِبَةُ.

İşte racul Rabbinin sûreti üzere olduğu gibi mer'e de racul sûreti üzere olduğundan mer'e ile racul arasında -her birerleri aslı için olmakta- münâsebet vâkı' oldu. Yâhud insân için [98^a] Cenâb-ı Hakk'ın kıldığı şu şereften dolayı hükm-i ilâhî muktezâsı olmak üzere Cenâb-ı Hak ile insân arasında bir münâsebet-i ca'liyye vâkı' oldu. Fakat bu hakikî bir münâsebet değildir. Çünkü bu ale'l-ıtlâk muhâldir.⁵⁹ Bu ikinci ma'nâ daha hoştur.

والصورة أعظم مناسبة وأجلها وأكملها فإنها زوج أي شفعت وجود الحق كما كانت المرأة شفعت بوجودها الرجل فصيرته زوجاً.

Hâlbuki insânın sûret-i Hak üzere mahlûk olması abd ile Rabbi arasında vâkı' olan münâsebetlerin⁶⁰ en büyüğü, en ulusu, en kâmilidir. Çünkü mer'e vücûd-ı zâhiriyesiyle raculü şef' edip racul ferd iken mer'e onu zevc yaptığı gibi [99^a] Hakk'ın vücûdu insânın sûretinde zuhûr etmekle sûret-i insâniyye vücûd-ı Hakk'ı şef' etti.

فظهرت الثلاثة حقَّ ورجلُ وامرأة.

Böyle olunca Hak, racul, imre'e olmak üzere üç zâhir olup bu üçle ferdiyet hâsıl oldu. Şu hâlde racul Hak sûreti üzere, mer'e de racul sûreti üzere olmakla bir şeyin kendi nefesine iştiyâkı gibi Hak [99^b] racule, racul de mer'eye müştâk oldu. Kezâ Hak racul sûretinde, racul mer'e sûretinde zâhir olması i'tibâriyle Hak Teâlâ üçüncü mertebede mer'e sûretinde zâhir olmuş olur. Nüşhâ-i insâniyyede bu ferdiyetin nazîri rûh, kalb, nefis yâhud Hak, rûh, cesedir ki rûh sûret-i Hak üzere, cesed sûret-i rûh üzeredir ve rûh vâhid iken sûret-i cesediyye onu şef', zevc etmiş olur.⁶¹

فحنَّ الرجلُ إلى ربِّه الذي هو أصله [100^a] حنين المرأة إليه فحبَّب إليه ربُّه النساء كما أحبَّ الله من هو على صورته فما وقع الحبُّ إلا لمن تكوَّن عنه، وقد كان حبه لمن تكوَّن منه وهو الحقُّ.

58 Krş. Bosnevî, s. 565.

59 Krş. Nablusî, II, 432.

60 [Şeyhin "عظم مناسبة" sözü "أكملها وأجلها" sözü karinesiyle izâfetle olduğunu "münâsebetlerin en büyüğü, en ulusu" demekle anlattım.]

61 Krş. Bosnevî, s. 566.

Şimdi Hak, racul, imre'e zâhir olunca mer'enin aslı olan Rabbine müştâk oldu. "Raculün aslı Rab demek, Rabbin emrinden zuhûra gelmiş demektir." Şimdi Cenâb-ı Hak kendi sûreti üzere [100^b] olan kimseye muhabbet ettiği gibi nisâyı racule sevdirdi. Şu hâlde muhabbet hiç kimseye vâkı' olmayıp ancak raculden tekevvin eden kimseye ya'ni mer'e için vâkı' oldu. Hâlbuki muhakkak raculün muhabbeti onu mükevvin olan Hakk'adır. Ya'ni racul aslı olan Hazret-i Hakk'a muhabbeti muhakkak iken fer'i olan mer'eye kendi nefsiyle değil muhabbet-i ilâhiyye [101^a] ile muhabbet etti.⁶²

فلهذا قال حُبِّبَ ولم يقل أَحَبُّتُ من نفسه لِتَعَلَّقَ حِبِّه بِرَبِّه الَّذِي هُوَ عَلَى صَوْرَتِهِ حَتَّى فِي مَحَبَّتِهِ لَأَمْرَاتِهِ، فَإِنَّهُ أَحَبَّهَا بِحُبِّ اللَّهِ إِيَّاهُ تَخْلُقًا إِلَهِيًّا.

İşte raculün hubbu ancak kendisinden tekevvin ettiği kimse eclinden bulunduğundan ya'ni muhabbet-i ilâhiyye üzerine sâbit olduğundan Hazret-i Peygamber (s.a.v.) [101^b] Efendimiz حُبِّبَ "sevdirildi" buyurdu da Hazret-i Peygamber'in nisâyâ muhabbeti Hakk'ın kendi sûreti üzere halk buyurduğu kimseye muhabbetin aynı olduğu için أَحَبِّتُ "sevdim" demedi. Çünkü Hazret-i Peygamber Efendimiz'in hubbu onun sûreti üzere olduğu Rabb-ı mutlakına mütealliktir. Şu hâlde kendisinin [102^a] aslı olan Hazret-i Hakk'a muhabbeti zâtî, ondan teferru' eden nisâyâ muhabbeti Hakk'ın sevdirmesiyle olur. Hattâ mer'esine muhabbetinde de yine muhabbeti Rabbine mütealliktir. Çünkü ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluktan ötürü Hazret-i Peygamber'in mer'eye muhabbeti Cenâb-ı Hakk'ın ona muhabbeti sebebiyledir. Ya'ni Cenâb-ı Hak kendi sûreti üzere halk buyurduğu racule muhabbetinden [102^b] ötürü racul de hubb-ı ilâhî hulkuyla tahalluk ederek hubb-ı ilâhî onda zâhir olduğu için hubb-ı ilâhî ile ondan tekevvin eden mer'eye muhabbet etti. Şu hâlde racul tarafından raculün mer'eye muhabbetinin hubb-ı ilâhî olduğu bu demektir. Çünkü zuhûr ve tahalluk cihetiyle raculün sûretinde zâhir olan muhabbet hubb-ı ilâhîdir. Ve sûret-i Hak raculde, sûret-i racul mer'ede [103^a] zâhir olmakla, mer'e de mazhar-ı ilâhî olduğundan, mer'e tarafından hubb-ı ilâhî olduğu bu demektir. Şu hâlde Hakk'ın racule, raculün mer'eye hubbu, Hakk'ın kendi nefesine hubbu demek olur.⁶³

ولما أَحَبَّ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ طَلَبَ الْوَصْلَةَ أَيَّ غَايَةَ الْوَصْلَةِ الَّتِي تَكُونُ فِي الْمَحَبَّةِ، فَلَمْ يَكُنْ فِي

62 Krş. Bosnevî, s. 566.

63 Krş. Bosnevî, s. 566.

صورةِ النشأةِ العنصريةِ أعظمُ وصلةً من النكاحِ.

Vaktâkim Cenâb-ı [103^b] Hakk'ın sevdirmesiyle racul mer'eye muhabbet edince vuslatı ya'ni muhabbette olan vuslatın sonunu istedi. Neş'et-i unsuriyye sûretinde ise nikâhtan ya'ni vika'dan a'zam-ı vuslat olmadı.

ولهذا تُعَمُّ الشهوةُ أجزاءه كلها.

İşte nikâh vuslat cihetinden a'zam olduğundan vuslat zamânında şehvet raculün kezâ mer'enin [104^a] bütün cüz'lerine şâmil olur. إذا ما تجلَّى لي "Bana tecellî ettiği vakitte her bir cüz'üm göz olur. Beni çağırarak olursa her bir tarafım kulak olur" dediği gibi olur.

ولذلك أمرٌ بالاغتسالِ منه، فعَمَّتِ الطهارةُ كما عمَّ الفناءُ فيها عند حصولِ الشهوةِ.

İşte şehvet bütün cüz'lerine şâmil olduğu için [104^b] muhabbette vuslatın gayeti olan nikâhtan iğtisâl ile emrolundu. Şu hâlde şehvetin husûlü zamânında raculün mer'ede kezâ mer'enin raculde fenâsı âm ve şâmil olup eczâsının ba'zıları Hakk'ın iştigâlinde kalmadığı gibi tahâret de âm ve şâmil oldu. Hulâsa, neş'et-i unsuriyye sûretinde a'zam-ı vuslat, vika'da [105^a] şehvetin bütün cüzlere sirâyet ederek raculün mer'ede, mer'enin raculde fânî olmasından ibârettir.⁶⁴

فإنَّ الحقَّ غَيَّرَ على عبده أن يعتدَّ أنه يَلْتَدُّ بغيره، فطَهَّرَهُ بِالغُسْلِ لِيَرْجَعَ بِالنَّظَرِ إِلَيْهِ فِيمَنْ فَنَى فِيهِ، إذ لا يكونُ إلا ذلك.

İğtisâl ile emr buyuruldu. Çünkü Hak Teâlâ Hazretleri abdinin Hakk'ın⁶⁵ gayrısıyla telezzüzü i'tikâdına gayûrdur. [105^b] Şeyh Hazretlerinin أن يعتدَّ demesi i'tibârın bu i'tikâda menût olduğunu bildirmek içindir. Hakîkatte Hakk'ın⁶⁶ gayrısıyla iltizâz yoktur. Bu i'tikâd mahcûblara âittir. Çünkü ârifler, mer'e ile iltizâzı hâlinde Hakk'ın⁶⁷ gayrısıyla değil mer'ede zâhir olan Hak ile [106^a] telezzüz ettiğini i'tikâd eder. Şimdi Cenâb-ı Hakk'ın ab-dini gusûl ile tathîr buyurması Hakk'a nazar ve Hakk'ı müşâhede ve Hak⁶⁸ ile telezzüz ettiğini anlayıp mer'ede fânî olduğu i'tikâdından rücu' etmesi

64 Cümle için bk. Bosnevî, s. 567.

65 [Hakk'ın kudretinin gayrısıyla demektir.]

66 [Hakk'ın kudretinin gayrısıyla demek.]

67 [Kudret-i Hak ile demek.]

68 [Kudret-i Hak ile demek.]

içindir. Çünkü vâkı'da, hakîkatte iltizâz gayrisıyla değil Hak⁶⁹ iledir. Gusül mâ-i mutlak ile olduğu gibi [106^b] bulunmadığı vakitte saîd-i tayyib ile olacak değil mi? Çünkü saîd de sudan halk edilmiş, insân ise bu ikisinden yaratılmış. Şimdi bunları isti'mâlde aslına rücû' ve nisyân ve cehlîni tezkîr olmasına binâen emir buyurulmuştur.⁷⁰

فإذا شاهد الرجل الحق في المرأة كان شهوداً في مُنْفَعِلٍ، وإذا شاهدَهُ في نَفْسِهِ من حيث ظهَرَ
المرأة عنه شاهدَهُ في فاعِلٍ، وإذا شاهدَهُ في نَفْسِهِ من غيرِ استحضارِ صورةٍ [107^a] ما تَكُونُ
عنه كان شهودُهُ في مُنْفَعِلٍ عن الحقِّ بلا واسطةٍ.

Şimdi racul vuslat hâlinde Hakk'ı⁷¹ mer'ede müşâhede eylese bu raculün şühûdu münfailde olur. Ya'ni bunun şühûdu Hakk'ı⁷² mer'ede sûret-i münfailede zuhûru i'tibâriyle müşâhede olmuş olur. Ve mer'e raculün sûreti üzere olduğundan racul onda zâhir olduğu için fâilde de müşâhede [107^b] etmiş olur. Mer'enin kendisinden zuhûru haysiyetinden Hakk'ı nefsinde müşâhede eylese Hakk'ı fâilde de müşâhede etmiş olur, ya'ni Hakk'ı⁷³ kendi nefsinde fâiliyyet sıfatıyla müşâhede eder. Eğer Hakk'ı kendisinden tekevvün eden şeyin sûretini istihzâr etmeyerek kendi nefsinden müşâhede ederse bu raculün şühûdu bilâ-vâsıta Hak'tan⁷⁴ münfail olan mazharda olur. [108^a] Çünkü bilâ-vâsıta onun nefsinin Hak'tan⁷⁵ münfaildir.⁷⁶

فشهودُهُ للحقِّ في المرأة أَنَّمْ وَأَكْمَلُ لَأَنَّهُ يُشَاهِدُ الحقَّ من حيثُ هو فاعِلٌ مُنْفَعِلٌ، ومن نَفْسِهِ من
حيثُ هو مُنْفَعِلٌ خَاصَّةً.

Şu hâlde raculün mer'eye mevâkıası zamânında kendisinden münfail olan mer'ede Hak Teâlâ'yı⁷⁷ şühûdu diğer şühûdâtтан daha tam, daha kâmindir. Çünkü racul bu mevâkıada Hakk'ı hem fâil [108^b] hem münfail

69 [Kudret-i Hak ile demek.]

70 Nablusî, II, 434.

71 [Hakk'ın kudretini demek. Çünkü müşâhede sıfâta taalluk eder, dünyâda esmâ ve sıfâta müteallik olan âsâr müşâhede olunur.]

72 [Hakk'ın kudretini demek. Çünkü müşâhede sıfâta taalluk eder, dünyâda esmâ ve sıfâta müteallik olan âsâr müşâhede olunur.]

73 [Hak Teâlâ'nin kudretiniII, demek.]

74 [Kudret-i Hak'tan demek.]

75 [Kudret-i Hak'tan demek.]

76 Krş. Bosnevî, s. 567.

77 [Hak Teâlâ'nin kudretini demek.]

olduğu haysiyetten müşâhede etmiş olur. Kezâ Hakk'ı imre'esiz hâssaten Cenâb-ı Hak'tan münfail olduğu haysiyetten şühûdundan da etem ve ekmeldir. Şeyh Hazretleri taksîmde söylediğine binâen Hakk'ı fâilde de şühûdundan etem ve ekmel olduğunu söylememiştir.

Şimdi burada bu şühûdları daha yakından anlamaya medâr olur mülâhazasıyla Cenâb-ı Hakk'ın *وَأَذْكُرُ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَّيْبًا* kavli-i celîlindedir istifâza edilen [109^a] hakâyıkı nakledeyim. Mazmûn-ı şerîfi, "Cenâb-ı Hakk'ı tesbîh, tehlîl, tahmîd, namâzda Kur'ân okumak, ulûm-ı şeriyye ile meşgûl olmak gibi nasıl olursa olsun zikre gece gündüz devâm et ve bütün himmetinle Hakk'ı murâkabe müstağrak ol"⁷⁸ demektir. Cenâb-ı Hakk'ın ismini zikirden murâd, ismini zikir vâsıtasıyla O'nu tefekkürdür. [109^b] Onun için Cenâb-ı Hak *إِذَا نَسِيتَ إِذَا نَسِيتَ* [Unuttuğunda Rabbini an.]⁷⁹ buyuruyor. Zikir ve nisyan hakîkate kalbin sıfatlarından. Mezkûr olan Hakk'ın tecellîsi zamânında zikir ve zâkir fânî olur. Esmâ-i mecâziyye⁸⁰ ile meşgûliyet-i dâimesi olan kimseye her hâlde fazl-ı ilâhî ile bir münâsebet husûle gelir. Sonra bu esmâ-i mecâziyyenin medlûlü [110^a] olan esmâ-i hakîkiyye vâsıtası ile yine başka bir münâsebet hâsıl olur. Böyle böyle münâsebet kuvvetleşir. Bu münâsebetin kuvvet ve kemâli sebebiyle abdin kudsü, denesine galebeye başlar. Kalbinde olan bu denesin, bu kir ve pasın gitmesine göre Hak Sübhânehû Hazretleri o ismin mertebesine göre tecellîye başlar, ona Cenâb-ı Hakk'ın [110^b] dilediği ulûm ve maârif ve esrâr-ı ilâhiyye ve kevnîyye ifâza buyurulur. Bu âyet-i celîle Cenâb-ı Hakk'ın iki şeyle, biri zikir, biri tebettül ile emrettiğini bildiriyor. Burada *وَأَذْكُرُ رَبِّكَ فِي* "Rabbini ismini zikret" buyurup diğer âyette *وَأَذْكُرُ رَبِّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً* [Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak zikret.]⁸¹ buyuruyor. Çünkü evvelâ bir müddet lisân ile zikir lâzımdır. [111^a] Sonra isim zâil olarak müsemma kalır. Bu âyetle evvelki derece, *وَأَذْكُرُ رَبِّكَ فِي نَفْسِكَ* ayetiyle ikinci derece murâddır. Şimdi senin Rab Teâlâ'yı zikir ile iştiğâlin Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyyetini mütâlâa makâmında bulunmakla meşrût olduğunu bilmen lâzımdır. Hakk'ın rubûbiyyeti, sana mütenevvi' terbiye ve ihsânlardan ibârettir. Şimdi sen bu makâmda [111^b] buldukça Cenâb-ı Hakk'ın azamet ve nîmetlerini mütâlâa ile meşgûl olursun, kalbin Cenâb-ı

78 el-Müzzemmil 73/8.

79 el-Kehf 18/24.

80 S: +Esmâ-i mecâziyye-i ilâhiyye.

81 el-A'raf 7/205.

Hak'ta müstağrak olmamış olur. İşte o vakit terakkî ziyâdeleşmeye başlar. Sen de O'nun ulûhiyyetini zikir ile meşgûl kalırsın. فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ [Atalarınızın zikrettiği gibi zikredin]⁸² kavlı-i şerîfinde buraya işâret buyurulmuştur. İşte bu makâmda insân heybet ve haşyet makâmında olur. [112^a] Çünkü ulûhiyyet, kakhâriyyet, izzet, uluv, samediyete işârettir. Abd, celâl, tenzîh ve takdîs makâmalarında mütereddî olduğu hâlde bu makâmda devâm eder. Nihâyet hüviyyet-i ahadiyye makâmına intikâl eder ki burasını tasvîr ve ta'bir mümkün değil. Buradan da vâhid-i Hakk'a müntehâ olur, sonra artık durur. Çünkü burada bir sıfattan diğer sıfata [112^b] intikâl husûle gelsin diye bunun nazîri bir sıfat yok. Hüviyyet-i ilâhiyye mürekkeb de değil ki akıl bir cüz'den bir cüz'e intikâl etsin. Nefsin idrâk ettiği bir hâlden bir hâle de münâsib değil ki mukâyese sûretiyle onu bilsin. O vâhid-i Hak zâhir olan bir büyük Allah'tır. Çünkü her zâhirin zuhûruna mebdedir [113^a] ve aynı zâmânda bâtındır. Çünkü bütün mahklûkâtın ukûlünün fevkindedir. سَبْحَانَ مَنْ احْتَجَبَ عَنِ الْعُقُولِ بِشِدَّةِ ظَهْوَرِهِ وَاخْتَفَى عَنْهَا بِكَمَالِ نَوْرِهِ

Şimdi de وتَبَيَّلْ kavlı-i celîline gelelim. Bunun ma'nâsı "bütün mâsivâdan munkatı' ol" demektir. [113^b] Âhireti taleble meşgûl olan Allah'la değil âhirete mütebettil ve munkatı'dır. İbâdetle meşgûl olan Allah'a değil ibâdete munkatı'dır. Ma'rifetullâhı tâlib olan Allah'a değil, Allah'ı ma'rifete mütebettildir. Bir kimse ibâdeti nefsi-i ibâdetten dolayı yâhud sevâb için yâhud o ubûdiyetle müteabbid-i kâmil olsun diye yapıyorsa [114^a] Allâh'ın gayrısına mütebettil olmuş olur. İrfânı irfân için îsâr eden irfâna mütebettildir. Fakat ubûdiyeti ubûdiyet için değil ma'bûd için, irfânı irfân için değil ma'rûf için îsâr eden vusûl denizine dalmış olur. Bu makâmı makâl şerh edemez, hayâl bunu tasvîr edemez. Bu makâmı isteyen ayna vâsıl [114^b] olsun. Yoksa yalnız işitmekle olmaz. Bunu bir misâl ile tenvîr edelim. Şiddetli bir aşka tutulmuş bir kimse farz edelim. Bu aşk sebebiyle hastalıktan bedeni bitmiş, kuvâ-yı mevcûdesi kalmamış, gözleri kör olmuş, hiçbir garazı kalmamış, nefsi ma'sûktan mâadâsından tamamıyla munkatı' olmuş. Ha işte [115^a] burada ma'sûka tebettül ile ma'sûku rü'yete tebettül arasındaki farkı anlarsın.

فلهذا أحبَّ صلى الله عليه وسلم النساءَ لكمالِ شهودِ الحقِّ فيهنَّ إذ ولا يُشاهدُ الحقَّ مجرداً عن المَوَادِّ أبداً، فإنَّ الله بالذاتِ غنيٌّ عن العالمينَ.

İşte mer'ede Hakk'ı⁸³ şühûd daha tam ve kâmil olduğu için Hazret-i Peygamber Efendimiz Cenâb-ı Hakk'ın sevdirmesiyle [115^b] nisâyı sevdi. Çünkü Hakk'ı⁸⁴ onlarda şühûdun kemâli vardır. Fakat onlarda böyle şühûd-ı kâmil ile Hakk'ı⁸⁵ müşâhede için mazhar-ı Muhammedî lâzımdır. Böyle mazhariyete nâil olan şühûd-ı kâmil ile Hakk'ı⁸⁶ onlarda müşâhede eder. Hak mevâddan mücerred olarak ebeden müşâhede olunmaz. Çünkü Cenâb-ı Hak muhakkak zâtıyla âlemlerden ganîdir. [116^a] Zâtıyla âlemlerde müşâhede olunmaz, sıfâtıyla bütün âlemlerde zuhûru i'tibâriyle müşâhede olunur.⁸⁷

وإذا كان الأمر من هذا الوجه ممتنعاً، ولم تكن الشهادة إلا في مادة، فشهود الحق في النساء أعظم الشهود وأكملُهُ وأعظمُ الوصلةِ النكاحُ.

Şimdi mevâddan mücerred olduğu vecihten [116^b] dolayı Hakk'ı⁸⁸ şühûd mümteni' olunca ve şühûd ancak Hakk'ın⁸⁹ suver-i tabîiyye mevâddından tecellî ve zuhûruyla olunca Hakk'ı⁹⁰ nisâda şühûd, şühûdun en büyüğü, en kâmilî olmuş olur ve racul ile mer'enin vücûd-ı cismânilerinde a'zam-ı vuslat da nikâh ya'ni helâl [117^a] olan cimâ'dır. Helâl olmayan cimâ'da rûh yoktur. Böyle haram cimâ'da Hak⁹¹ ebeden müşâhede olunmaz.⁹²

وهو نظيرُ التوجُّهِ الإلهيِّ على من خَلَقَهُ على صورته لِيَخْلَقَهُ.

Nikâh Hakk'ın kendisine halife olmak için sûreti üzere hak buyurduğu kimseye muhabbet-i [117^b] zâtiiyesinden münbais olan teveccühünün nazîridir. Çünkü Cenâb-ı Hak kendi muhabbetiyle birisini yaratmayı murâd edince bu muhabbet-i ilâhiyye bir âdemin mazharında zâhir olup Hakk'ın halîfesini izhâr için vikâa teveccüh eder.⁹³

83 [Kudret-i Hakk'ı demek.]

84 [Kudret-i Hakk'ı demek.]

85 [Kudret-i Hakk'ı demek.]

86 [Kudret-i Hakk'ı demek.]

87 Bosnevî, s. 568.

88 [Kudret-i Hakk'ı demek.]

89 [Kudret-i Hakk'ı demek.]

90 [Kudret-i Hakk'ı demek.]

91 [Kudret-i Hak demek.]

92 Krş. Sofyalı Bâli Efendi, s. 427.

93 Bosnevî, s. 568.

فِيرَى فِيهِ نَفْسَهُ فَسَوَاهُ وَعَدَلَهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ الَّذِي هُوَ نَفْسُهُ فَظَاهَرُهُ خَلْقٌ وَبَاطِنُهُ حَقٌّ.

[118^a]

Hak kendi sûreti üzere halk buyurduğu kimsede onun mazharında kendi nefsinin müşâhede eder. İşte Cenâb-ı Hak sûreti üzere halk buyurduğu kimseyi tesviye ve ta'dil buyurup imkânı, hüdûsu, mahlûkiyyeti cihetinden değil hakîkati ve bâtniyyeti cihetinden kendisinin nefesinden ibâret olan rûhundan [118^b] ona nefh buyurdu. Nefh Cenâb-ı Hak'ın sıfât-ı kadîme-i kâmilesinin abdin sıfât-ı hâdise-i nâkîsasına iktirânı demektir. Şu hâlde sûreti üzere halk buyurduğu kimsenin zâhiri halktır. Ya'ni adem, hüdûs, acz, mevt, kahr, samem, amâ, hares gibi mahlûkiyyet sıfatı olan şeylerle muttasıftır. [119^a] Bâtını ki rûhu haktır, ya'ni sâbit-i muhakkaktır, bedeninin harâbıyla fânî değildir; ve ba'zı sıfât-ı ilâhiyye ile muttasıftır. Çünkü insâna nefh buyurduğu rûh, nefes-i rahmânîdir.⁹⁴

ولهذا وصفه بالتدبير لهذا الهيكل، فإنه تعالى به يُدبِّرُ الأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ وهو العلوُّ، إِلَى الأَرْضِ

وهو أسفلُّ سافلينَ لِأَنَّهَا أَسْفَلُ الأَرْكَانِ. [119^b]

İşte insânın bâtnı Hak olduğu için Cenâb-ı Hak o insânı -zâhire görebu heykel-i insânîyi tedbîr ile tavsîf buyuruyor. "yiyin, için",⁹⁵ "وَكُلُوا وَاشْرَبُوا" ve "وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا نَفْسِي نَفْسِي" "nefsinizi tehlikeye bırakmayın",⁹⁶ "وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ" "her bir nefis [120^a] yarın için hazırladığına baksın"⁹⁷ meâllerinde olan ayetlerle insânı tedbîr ile tavsîf buyuruyor. Eğer insânın bâtnı Hak olmamış olsa ya'ni rûhu nefes-i Rahmânîden olmamış olsa onu tedbîr ile tavsîf buyurmazdı. Çünkü tedbîr yalnız ona münhasırdır. Şeyh Hazretleri "Çünkü Cenâb-ı Hak bu varlık âleminde [120^b] olan her şeyi ulu olan semâdan ya'ni esmâ-i ilâhiyye-i ulviyyeden esfel-i sâfilîn olan arza ya'ni arz-ı imkânda olan suver-i infiâliyye-i âleme tedbîr ile mevsûftur" sözüyle buraya işâret buyuruyor. Arza esfel-i sâfilîn deniyor. Çünkü nâr, hava, mâ', arzdaki ibâret olan erkânın esfelidir. İşte [121^a] insânda müdebbirin Cenâb-ı Hak olup fakat bâtn olduğu anlaşılabilir olur.⁹⁸

94 Krş. Nablusî, II, 437.

95 el-A'raf 7/31.

96 el-Bakara 2/195.

97 el-Haşr 59/18.

98 Krş. Nablusî, II, 438.

وَسَمَّاهُنَّ بِالنِّسَاءِ وَهُوَ جَمْعٌ لَا وَاحِدَ لَهُ مِنْ لَفْظِهِ، وَلِذَلِكَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثُ النِّسَاءِ وَلَمْ يَقُلْ يَمْرَأَةً، فَرَاعَى تَأَخَّرَهُنَّ فِي الْوُجُودِ عَنْهُ فَإِنَّ النِّسَاءَةَ هِيَ التَّأخِيرُ قَالَ تَعَالَى إِنَّمَا النِّسَاءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ وَالْبَيْعُ بِنِسْبَتِهِ يَقُولُ بِتَأخِيرٍ وَلِذَلِكَ [121^b] ذَكَرَ النِّسَاءَ.

Cenâb-ı Hak onlara nisâ diye ad verdi. Bu nisâ lafzı kendisinin lafzından müfredi olmayan bir cemî'dir. Şeyh bu sözülle mazhariyyet-i infiâliyyede onların muhtelif olmadığına -ricâlin lafzından müfredi olduğu için- derecelerinin noksanlığında hepsinin [122^a] müsâvî olduğuna işâret buyuruyorlar. Nisânın kendi lafzından müfredi olmadığı için (s.a.v.) Efendimiz buyurdu da المرأة buyurmadı. Çünkü mer'e nisânın lafzından bir müfred değildir. Eğer mer'e buyurmuş olsa nisâ lafzından anlaşılabilir [122^b] ma'nâ bundan anlaşılmaz. İşte (s.a.v.) Efendimiz nisâyı zikir ile vücûdda raculden sonra olduğuna lisân-ı işâretle riâyet buyurdu. Çünkü nisâ lügaten te'hîr demektir. Cenâb-ı Hak فِي زِيَادَةِ فِي الْكُفْرِ [(Haram ayları) Ertelemek inkarda daha ileri gitmektir.]⁹⁹ buyuruyor. Bir ayın hurmetini [123^a] diğer aya te'hîr kendi küfürlerine ilâve ettikleri bir küfürdür. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın helâl kıldığı şeyi harâm, harâm kıldığı şeyi helâl yapmaktır. البيعُ بنِسْبَتِهِ diyen, semenini te'hîr ile bey' demiş olur. İşte nisânın vücûdda te'hîrinden dolayı (s.a.v.) Efendimiz hadîsinde nisâ [123^b] diye zikir buyurdu.¹⁰⁰

فَمَا أَحَبَّهُنَّ إِلَّا بِالْمَرْتَبَةِ.

Şu hâlde Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Efendimiz nisânın vücûdda mertebelerine riâyet için النساء deyince nisâyı ancak mertebesiyle sevdiği ma'lûm oldu. O mertebede وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ [Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır.]¹⁰¹ kavli-i celîlinde olan derecedir.¹⁰² Fakat [124^a] النساء yerine المرأة dese idi nisânın ifâde ettiği ma'nâyı ifâde etmeyecekti. Kazâ-ı şehvet için sevmesi tasavvur edilecekti.

وَأَنْهَنَّ مَحَلُّ الْإِنْفَعَالِ.

Ve nisâyı ancak mahall-i infiâl olduklarından dolayı sevdi. Ya'ni Cenâb-ı Hakk'ın kendisini bildirmesine muhabbet-i [124^b] ilâhiyyesi taalluk edin-

99 et-Tevbe 9/37.

100 Nablusî, II, 438-439.

101 el-Bakara 2/228.

102 Krş. Nablusî, II, 439; Bosnevî, s. 569.

ce ma'rifet-i ilâhiyye nev'-i beşerle hâsıl olacağından nev'-i beşerin vücûdu muhabbet-i ilâhî ile husûle geldi. Şu hâlde mahall-i infîâl-i nev'-i beşer olan nisâyâ da muhabbet-i ilâhiyye taalluk etmiş oldu. İşte Hazret-i Peygamber Efendimiz'in nisâyâ hubbu ancak derece ya'ni raculden [125^a] mahlûk ve bir derece ondan aşağı olmasından ve onların mahall-i infîâl olmalarından ilerigeldiğianlaşılmış olur.¹⁰³

فهو له كالطبيعة للحق التي فتح فيها صور العالم بالتوجه الإرادي والأمر الإلهي الذي هو
نكاح في عالم الصور العنصرية وهمّة في عالم الأرواح النورية، وترتيب مقدمات [125^b]
في المعاني للإنتاج وكل ذلك نكاح الفردية الأولى في كل وجه من هذه الوجوه.

Şu hâlde nisâ Hazret-i Peygamber Efendimiz'e, kezâ her bir insân-ı kâmile, Cenâb-ı Hak için, ya'ni Cenâb-ı Hakk'ın emrinin nüzûlü için, ezelden âlem-i suver-i unsuriyye-i hayvâniyye ve insâniyyede nikâh olan ve tedbîr yâhud teshîre me'mûr olan, âlem-i ervâh-ı nûriyyede himmet [126^a] olan, âlem-i maânîde ulum-ı fikriyyeyi istinbât ve intâc için tertîb-i mukaddemâttan ibâret olan, teveccüh-i irâdî ve emr-i ilâhî-i vâhidî ile bütûn suver-i âlemi ya'ni bütûn mahlûkâtı, âlîsini, sâfilini, mahsûsunu, ma'külunu, mevhûmunu, kendisinde feth buyurduğu tabîat-ı külliyye gibidir. Bu söylediğimiz üç nev'in [126^b] hepsi rûh-ı a'zam-ı küllî makâmından ki bu vücûdu envâ'-ı cûduyla dolduran rûh-ı ilâhiyyeden hattâ muhtelif şekillerde kendi nefsiyle bu âlemi gösteren hazret-i ferdiyyet olan nikâhıdır. hadîs-i şerifinde İN LLE MLKÂ YMLÂ TLTH KUN MLKÂ YMLÂ TLTHİE MLKÂ TMLÂ AKWÂN KLE bu husûs beyân buyurulmuştur. Ya'ni âlem-i unsuriyyede [127^a] bir çocuğun vücûduna emr-i ilâhî taalluk edince o çocuk erkek ve dişi arasındaki nikâh ve vikâ' sûretiyle zuhûr eder, çocuk bu vikâa terettüb eder. Kezâ ervâh-ı nûriyyeden bir netîcenin sudûruna himmet ve teveccühleri zuhûr eder. Kezâ bir kimsenin zihninde bir sûret-i ilmiyye-i nazîriyyenin [127^b] husûlüne emr-i ilâhî taalluk edince o sûret-i ilmiyyeyi intâc eden tertîb-i mukaddemât sûretiyle zâhir olur. İşte bunların hepsi zât-ı ahadiyye, esmâ-i ilâhiyye, tabîat-ı külliyye olan ferdiyyet-i ûlânın nikâhı ve sûret-i cem'iyyesidir ki bu nikâh bu üç veche sârîdir.¹⁰⁴

فمن أحب النساء على هذا الحد فهو حب إلهي، ومن أحبهن على جهة الشهوة الطبيعية خاصة

103 Krş. Bosnevî, s. 569.

104 Krş. Nablusî, II, 439.

نَقَصَهُ عِلْمُ هَذِهِ الشَّهْوَةِ، فَكَانَ صُورَةً بَلَا رُوحٍ عِنْدَهُ، وَإِنْ كَانَتْ تِلْكَ الصُّورَةُ فِي نَفْسِ الْأَمْرِ ذَاتِ رُوحٍ وَلَكِنَّهَا غَيْرُ مَشْهُودَةٍ [128^a] لِمَنْ جَاءَ لَامْرَأَتِهِ أَوْ لِأُنْثَى حَيْثُ كَانَتْ لِمَجْرَدِ الْإِلْتِذَازِ.

İşte bir kimse bu had üzere hakîkatte muhabbetin kime olduğunu bilmek üzere ya'ni Hazret-i Peygamber Efendimiz'in nisâya muhabbeti gibi mahall-i infîâl ve mazhar-ı zuhûr-ı¹⁰⁵ Hak olduklarından dolayı muhabbet eylerse bu tarzda olan hubb-ı ilâhîdir. Ya'ni bu muhabbet Hakk'a muhabbettir. Bu telezüz Hak¹⁰⁶ ile telezüzdür. Fakat bir kimse hâssaten şehvet-i tabîyye cihetiyle [128^b] muhabbet ederse bu şehvete âit bilgisi noksan olur. Çünkü o şehvet ve muhabbetin hubb-ı ilâhî sûreti olduğunu ve kiminle telezüz ettiğini bilmemiştir. Şu hâlde böyle bir âdemin muhabbet ve telezüzü rûhsuz bir sûretten ibâret kalır. Gerçi o sûret-i nisânın mazhar-ı zuhûr-ı Hak¹⁰⁷ olduğunu bilen nazarında hakîkatte rûh sâhibi ise de fakat imre'esine yâhud [129^a] memlûkesine yalnız telezüz için mübâşeret eden kimse için o sûretin rûhu meşhûd ve ma'lûm değildir. Mazhar-ı ricâlde olan o iltizâz kimin için ve mazhar-ı mer'ede o iltizâzın kimden olduğunu bilmez.¹⁰⁸

فَجَهْلٌ مِنْ نَفْسِهِ مَا يَجْهَلُ الْغَيْزَ مِنْهُ مَا لَمْ يَسْبِغْهُ هُوَ بِلِسَانِهِ حَتَّى يُعْلَمَ.

Şimdi o bilmeyen gayrısı bilsin diye o şeyi lisânıyla söylemedikçe gayrısının ondan [129^b] bilmediği şeyi kendi nefsinden bilmez. Ya'ni mer'e mazharında telezüzün kiminle olduğunu ve telezüz edenin kim olduğunu bilmediği gibi lisânıyla söylemedikçe gayrısı da bilmez. Şeyhin bu sözü o gayrın ârifinden olmadığı mülâhazasına mebnîdir. Çünkü ârif câhilin kendi nefsinden bilmediği şeyi câhilden bilir. Fakat câhil câhilin [130^a] kendi nefsinden câhil olduğu şeyi âriften bilmez.¹⁰⁹

كما قال بعضهم:

صَحَّ عِنْدَ النَّاسِ أَنِّي عَاشِقٌ

غَيْرَ أَن لَمْ يَعْرِفُوا عِشْقِي لِمَنْ

105 [Zuhûr-ı kudret-i Hak demektir.]

106 [Kudret-i Hak ile demek.]

107 [Zuhûr-ı kudret-i Hak demek.]

108 Krş. Bosnevî, s. 570.

109 Nablusî, II, 440.

Nitekim ba'zı şuâra bu ma'nâyı şöyle söylemiştir; insânlar arasında benim âşık olduğum anlaşılmalı, tahakkuk etmiştir fakat aşkımın kime olduğunu bilmezler. Ya'ni insânlar benim mahlûka âşık olduğumu zannederler. Hâlbuki benim aşkım mahlûk mazharında zâhir ve mütecellî [130^b] olan Hakk'adır.¹¹⁰

كذلك هذا أحبُّ الالتذادَ فأحبُّ المحلَّ الذي يكون فيه وهو المرأة، ولكن غاب عنه روح المسألة
فلو علمها لعلم بمن التذَّ ومن التذَّ وكان كاملاً.

İşte mer'eye bilâ-vukûf gelen şu câhil de bunun gibidir. Telezüzden hoşlanır da telezüzün vâkı' olduğu mahalle -ki mer'eye- muhabbet eder. Fakat mes'elenin rûhu ondan gâib olur. Hayvâniyeti insâniyete galebe ettiğiinden şehevâtına inhimâkta, ulûm ve esrâr-ı ilâhiyyeden mahrumiyette behâime [131^a] müşârik olur. Eğer bu câhil mes'eleyi bileydi kiminle iltizâz ettiğini ya'ni mer'e mazharında Hak¹¹¹ ile iltizâz ettiğini ve iltizâz edenin kim olduğunu ya'ni kendi mazharında iltizâz edenin Hak¹¹² olduğunu bildirir. Ve şühûdunda kâmil olurdu. Çünkü kendi mazharında Hakk'ı¹¹³ fâil, mer'e mazharında Hakk'ı fâil ve münfail müşâhede etmiş olurdu.¹¹⁴

وكما نزلت المرأة عن درجة الرجل بقوله وللرجال عليهن درجة نزل المخلوق على الصورة
عن درجة من أنشأه على صورته مع كونه على صورته.

Şimdi Cenâb-ı Hakk'ın دَرَجَةٌ عَلَيَّهِنَّ وَلِلرِّجَالِ kavli-i celiliyle mer'e racul derecesinden tenzîl edildiği gibi sûret-i ilâhiyye üzerine mahlûk olan insân-ı kâmil de Cenâb-ı Hakk'ın sûreti üzere olduğu hâlde kendi sûreti üzere inşâ buyuran Hakk'ın derecesinden tenzîl edildi. [132^a]

فتلك الدرجة التي تميز بها عنه، بها كان غنياً عن العالمين وفاعلاً أولاً، فإن الصورة فاعل ثانٍ
فما له الأؤولية التي للحق. فتميزت الأعيان بالمراتب فأعطى كل ذي حق حقه كل عارف.

İşte Hakk'ın raculden temeyyüz ettiği şu derece-i refia sebebiyle Cenâb-ı Hak âlemlerden ganî olup fâil-i evvel oldu. Çünkü sûret-i ilâhiyye [132^b] üzerine mahlûk ve hakikat-i insâniyye olan sûret-i nev'iyye fi'l-i Hakk'a mazhariyyeti i'tibâriyle ikinci mertebede fâildir. Sûret-i ilâhiyye üzerine

110 Bosnevî, s. 570.

111 [Hakk'ın kudretiyle demek.]

112 [Kudret-i Hak ile kendisi olduğunu demek.]

113 [Kudret-i Hakk'ı demek.]

114 Krş. Nablusî, II, 441; Bosnevî, s. 571.

mahlûk olan racul için Cenâb-ı Hak için sâbit olan fâiliyyet-i evveliyye rütbesi yoktur. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın evveliyeti, evveliyyet-i zâtîyye-i ezeliyyedir. Hakk'ın sûreti olan insânın evveliyyeti taayyün ve evveliyyet-i [133^a] gaybiyye-i ilmiyyedir. Şimdi burada fâil-i evvel ve sâni ta'birlerinden iki fâilin vücûdunu sakın tevehhüm etme. Çünkü Hak gnâ-ı zâtîyyesiyle insâmı kendi sûreti üzere halk etmesiyle fâil-i evveldir, insânda esmâ ve sıfâatla taayyünü hasebiyle suver-i kevnîyyeyi fâil-i sâni'dir. Şu hâlde insân Hakk'ın sûreti -sûretin ma'nâsını unutma- üzere mahlûk olmakla taayyünü i'tibârıyla [133^b] sûret-i derecesi ile Hakk-ı mutlakdan mütemeyyizdir. Böyle olunca, Hak olsun halk olsun, a'yân-ı vücûdiyyenin ba'zısı ba'zısından temeyyüz etti de Rab yâhud abdden her bir hak sâhibine kendisine vâcib olan hakkı, fevkinde olan dereceden infiâlinden, tahtında olan dereceye fi'linden dolayı her bir ârif, [134^a] her bir insân-ı kâmil verdi. Ya'ni hakâyık ve merâtibe vâkîf olan her bir ârif her hak sâhibi olan ayna hakkını verir. Cenâb-ı Hak her ayna isti'dâdına göre hakkını verdiği gibi ârif de her aynın hakkını verir ve her hakkın mazhariyyetine göre hükmeder. Birbirinden onları temeyyüz ederek her aynda Hakk'ı müşâhede eder.¹¹⁵ [134^b]

فلذا حُبُّ النِّسَاءِ لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ تَحَبُّبِ إِلَهِيٍّ وَأَنَّ اللهُ أَغْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ وَهُوَ عَيْنُ حَقِّهِ فَمَا أَعْطَاهُ إِلَّا بِاسْتِحْقَاقِ اسْتِحْقَاقِهِ بِمَسْمَأَةٍ أَيْ بِذَاتِ ذَلِكَ الْمَسْتَحَقِّ.

İşte Cenâb-ı Hak her bir hak sâhibine hakkını i'tâ buyurduğu için Hazret-i Muhammed (s.a.v.) [135^a] Efendimiz'in nisâyı hubbu nefsanî, shevânî muhabbetten değil tahbîb-i ilâhîden hâsıl oldu. Çünkü Hazret-i Muhammed Efendimiz'in müstehak olduğu hak bu muhabbet-i shevânî değil o tahbîb-i ilâhîdir. Ve Cenâb-ı Hak şüphesiz her şeyin mertebesine göre hakikatini ve aynıyla müstehak olduğu şeyi i'tâ buyurdu ki Cenâb-ı [135^b] Hakk'ın i'tâ buyurduğu bu halk o şeyin ayn-ı hakkıdır. O şeyin hakikati onu iktizâ eder. Şimdi Cenâb-ı Hak her şeye ancak müsemmâsıyla ya'ni o müstehakkın zâtıyla müstehak olduğu şeyi i'tâ buyurduğu anlaşılılmış olur.¹¹⁶

وَأَمَّا قَدَمُ النِّسَاءِ لِأَنَّهِنَّ مَحَلُّ الْإِنْفِعَالِ، كَمَا تَقَدَّمَ الطَّبِيعَةُ عَلَى مَنْ وَجِدَ [136^a] مِنْهَا بِالصُّورَةِ وَلَيْسَتْ الطَّبِيعَةُ عَلَى الْحَقِيقَةِ إِلَّا النَّفْسُ الرَّحْمَانِيَّةُ، فَإِنَّهُ فِيهِ انْفَتْحَتْ صُورُ الْعَالَمِ أَعْلَاهُ وَ أَسْفَلُهُ لَسْرِيَانِ النَّفْخَةِ فِي الْجَوْهَرِ الْهَيُولَانِيَّةِ فِي عَالَمِ الْأَجْرَامِ خَاصَّةً.

115 Krş. Bosnevî, s. 571.

116 Krş. Nablusî, II, 442.

Hazret-i Peygamber Efendimiz'in hadisinde nisânın tıyb ile namâzda ferahlanmasından evvel söylenmesi nisânın mahall-i infîâl olmasından ileri [136^b] gelmiştir. Çünkü mahall-i infîâl olan nisâ nev'-i insânînin vücûdunun aslıdır. Tıyb ile namâzda ferahlamak ise insânın levâzımındandır. Nasıl ki emr-i ilâhîye mahall-i infîâl olan tabiat-ı külliyye bizzât ondan mevcûd olan şeye sûretle tekaddüm ettiği gibi nisâ da ötekilerine tekaddüm eder. Hâlbuki tabiat da hakîkatte [137^a] nefes-i Rahmâniden¹¹⁷ başka bir şey [137^b] değildir. Çünkü muhakkak nefha-i Rahmâniyye hâssaten âlem-i ecrâm hakkında suver-i cismâniyyeyi kâbil olan cevher-i heyûlâniye sirâyet ettiği için bütün âlem-i a'lâ ve âlem-i esfe-lin sûretleri nefes-i Rahmânide münfetih ve zâhir olmuştur. Bu sereyâna rûh-ı cemâdî, rûh-ı nebâtî, rûh-ı hayvânî, [138^a] rûh-ı insânî denilir.¹¹⁸ Âlem-i ervâhla âlem-i a'râzda o sûretlerin infitâh ve zuhûru âlem-i ecrâm hakkında olan nefha-i Rahmâniyyeye müterettib olduğu için Şeyh hazretleri buyuyor:

وأما سرّيانها لوجود الأرواح النورية والأعراضِ فذلك سرّيان آخرٌ.

Fakat nefha-i ilâhiyyenin ervâh-ı nûriyye için ve a'râz için [138^b] sereyânı heyûlâ-yı cismâniyyeye mugâyir olarak ve evvelki sereyâna müterettib ve nefes-i Rahmâniden evvelkisiyle münfetih başka bir sereyândır. Çünkü nefha-i ilâhiyye bütün cevâhir-i rûhâniyyeye sârî olan tabiat-ı cevheriyyeye sereyânı vâsıtasıyla ervâh-ı nûriyyeyi îcâd eder. A'râzın¹¹⁹ [139^a] îcâdı da nefes-i Rahmânînin mazharı olan ve a'râzın hakîkati için cins olan tabiat-ı arazıyye vâsıtasıyla olur. Şu hâlde tabiat sûret-i ma'külesiyle kendisinde mevcûd olan sûretlere tekaddüm ettiği gibi ma'rifet-i ilâhiyye ve zuhûr ve izhâr-ı ilâhî, suver-i nev'iyye-i beşeriyye-i kemâliyye için mahall-i infîâl olan nisânın [139^b] zuhûruna mevkûf olmakla Hazret-i Peygamber

117 [Nefes-i Rahmânî نَفَسُ الرَّحْمَنِ يَأْتِينِي مِنْ قِبَلِ الْيَمَنِ] hadisinde vârid olmuş bir ta'bîrdir. Cenâb-ı Hakk'ın cism-i müteneffisten çıkan hava ma'nâsına olan nefesten münezzeh olduğu bedâheten ma'lûmdur. Şu hâlde nefesin Rahmân sıfatına izâfeti delâletleyle tenfis ma'nâsına olduğu anlaşılmalıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak Yemen cihetinden gelen ensâr-ı kirâm ile Hazret-i Peygamber'i tenfis buyurmuş, kirini izâle eylemiştir. Burada Cenâb-ı Hakk'ın ken kelimesiyle husûle gelen bu varlık ma'nâsındadır. Nefes-i insânî vesâatıyla olan kelimeler ma'nâlarına delâlet ettiği gibi ken kelimesiyle olan bu varlığın da mücidine delâleti dolayısıyla nefes-i Rahmânî denilmiştir.]

118 Cümle için bk. Nablusî, II, 443.

119 [A'râz ervâh-ı nûriyye-i ulviyyenin avâlim-i süffide tedbîrâtından olan elvân, tuûm, revâyih, azvâ', zulüm gibi hâdisât ile müstakil olan sıfatlar.]

Efendimiz nisâyı takdîm buyurdu.¹²⁰

ثم إنّه عليه السلام غلب في هذا الخبر التأنيث على التذكير لآنه قصد التهمم بالنساء فقال ثلاث ولم يقل ثلاثة بالهاء الذي هو لعدد الذكران، إذ وفيها ذكر الطيب وهو مذكّر، وعادة العرب أن تغلب التذكير على التأنيث فتقول الفواطم وزيد خرجوا ولا تقول خرجن فغلبوا التذكير وإن كان واحداً على التأنيث وإن كن جماعة وهو عربي. [140^a]

Sonra Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Efendimiz bu hadîste nisâyâ i'tinâyı kasd buyurdıkları için te'nîsi tezkîre tağlib buyurarak ثلاث buyurdu da müzekker adedlere mahsûs olan ها ile ثلاثة buyurmadı. Hâlbuki bu hadîste müennes olan nisâ zikir buyurulduğu gibi müzekker olan tıyb da zikir buyuruluyor. [140^b] Hâlbuki Arabın âdeti müzekkeri müennese tağlibdir. Arap "Fâtımlar ve Zeyd çıktılar" der, وزيد خرجن، وزيدٌ خرجن، الفواطم وزيدٌ خرجوا، الفواطم demezler. Arap müzekker bir, müennes cemâat bile olsa müzekkeri müennese tağlib eder. Hâlbuki Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Efendimiz Arabîdir. Ve efsah-ı fusahâ olduğu herkesce müsellemdir. [141^a] Hazret-i Peygamber'in fesâhati Arab âdeti gibi tezkîri te'nîse tağlibi iktizâ ederken te'nîsi tezkîre tağlib buyurması söylediğimiz gibi nisâyâ ihtimâm ve i'tinâyâ kasd buyurmalarından ileri gelmiştir.¹²¹

فراعى صلى الله عليه وسلم المعنى الذي قصد به في التحبب إليه ما لم يكن يؤثر حبه.

İşte (s.a.v.) [141^b] Efendimiz te'nîsi tezkîre tağlib buyurmakla nisâyâ muhabbeti kendi nefsiyle ihtiyâr etmeyip onları Cenâb-ı Hakk'ın tahbîbiyle muhabbet ettiği kasdolunan ma'nâyı i'tibâr buyurmuştur. O maksûd olan ma'nâ da yukarıda geçen Hak Teâlâ'yı mer'ede fâil, münfail olduğu haysiyettenşühûddanibârettir.¹²²

فعلّمه الله ما لم يكن يعلم وكان فضل الله [142^a] عليه عظيماً فغلب التأنيث على التذكير بقوله ثلاث بغير هاء فما أعلمه صلى الله عليه وسلم بالحقائق، وما أشدّ رعايته للحقوق.

İşte Cenâb-ı Hak, (s.a.v.) Efendimiz'e bilmediği şeyi -ki nisâyı- sevdirmekle onların mahall-i infiâl olduğunu bildirdi. Ve Cenâb-ı Hakk'ın ona fazl ve ihsânı pek büyük oldu da ثلاث sız ها [142^b] sözüyle te'nîsi tezkîre tağlib

120 Krş. Bosnevî, s. 573.

121 Bosnevî, s. 573.

122 Nablusî, II, 444.

buyurdu. Hakāyık-ı ilâhiyyeye ne kadar çok bilgisi, hukûk-ı Rabbânîye ne kadar çok riâyeti var. Çünkü bu makâmda te'nîsin hakkı tezkîre tağlîbidir. O Peygamber her hak sâhibine hakkını verir.¹²³

ثم إنه جعل الخاتمة نظيرة الأولى في التأنيث وأدرج بينهما المذكر فبدأ بالنساء وختم بالصلاة وكتلتهما تأنيث، والطيب بينهما كهو في وجوده، فإن الرجل [143^a] مدرج بين ذات ظهر عنها وبين امرأة ظهرت عنه، فهو بين مؤنثين تأنيث ذات وتأنيث حقيق كذلك النساء تأنيث حقيقي والصلاة تأنيث غير حقيقي، و الطيب مذكر بينهما كآدم بين الذات الموجود عنها وبين حواء الموجود عنه وإن شئت قلت الصفة مؤنثة أيضاً، وإن شئت قلت القدرة مؤنثة أيضاً فكن على أي مذهب شئت، فإنك لا تجد إلا التأنيث يتقدم حتى عند أصحاب العلة الذين جعلوا الحق علة في وجود العالم والعلة مؤنثة.

Sonra (s.a.v.) hâtimenin [143^b] sâbıka-ı ezeliyyenin nazîri olduğuna lisân-ı işâretle tenbîh için من ديناكم ثلاث hadîsinin hâtimesini te'nîste olanın nazîri yaparak aralarına müzekkeri derc buyurdu da nisâ ile başlayıp salât ile hatm etti. Nisâ ile salâtın ikisi de müennestir. Aralarındaki tıyb vücûdunda Nebî (a.s.) [144^a] gibidir. Çünkü racul zât-ı ilâhiyyenin esmâ ve evsâfı i'tibariyle zâtın, mer'e de o raculden ya'ni o raculün sebebiyet ve vesâtâtından zâhir olduğu için racul zât ile imre'e arasında münderic ya'ni vasatta vâkı' olmuş olur. Racul ise iki müennes arasında derc buyurulmuş, birisi zât [144^b] lafzını te'nîsi, diğeri te'nîs-i hakîkî olan mer'e. İşte bunun gibi hadîste vâkı' olan nisâ te'nîs-i hakîkîdir. Salât ise te'nîs-i gayr-ı hakîkîdir. Bunların arasında olan tıyb müzekkerdir. Bu tıyb kendisinden mevcûd olduğu zât-ı ilâhiyye beyniyle ondan, onun sebebiyetinden mevcûd olan Havvâ beyninde Âdem gibidir. Şimdi [145^a] sen istersen Âdem (a.s.)ın kendisinden mevcûd olduğu zât bedeline Âdem'i icâda teveccüh eden sıfat-ı ilâhiyye ta'bîrini kullan bu da zât gibi müennestir. İstersen kudret ta'bîr et bu da müennestir. İşte sen ey sâlik hangi mezhebi i'tibâr edersen ancak te'nîsi mukaddem bulursun. Hattâ ashâb-ı illet ki¹²⁴ [145^b] âlemin vücûdunda Cenâb-ı Hakk'ı illet kılan hukemânın mesleği-ne göre de i'tibâr etsek illet lafzı da müennestir. Şeyhin bundan maksûdu Hazret-i Peygamber'in fesâhat ve belâgattaki kemâlini ızhâr ile bilmediği-

123 Bosnevî, s. 573-574.

124 [Ashâb-ı illet ta'bîrinde ihâm-ı latîf vardır.]

miz hakâyıkı bize ta'lim buyurduğunu beyândan ibârettir.¹²⁵

وأما حكمة الطيب وجعله بعد النساء، فلما في النساء من روائح التكوين فإنه أطيّب الطيب عناق الحبيب كذا قالوا [146^a] في المثال السائر.

Şimdi tıybın Cenâb-ı Hak tarafından Hazret-i Peygamber'e sevdirmesinin ve Peygamberimizin tıybı nisâdan sonra söylemesinin hikmeti, nisâ mahall-i tenâvül ve tenâsül ve zuhûr olmakla kendilerinde tekvîn ve îcâd-ı ilâhî¹²⁶ kokuları olmasından ileri gelmiştir. Revâyıl-ı tekvîn enfâs-ı Rahmâniyye kokularıdır ki bunda müştâkîne [146^b] râhat vardır. Çünkü bütün insânların ağızından dolaşan meselde söyledikleri gibi etyab-ı tıyb habîbin inâkıdır. Ya'ni tıyb nisânın lâzımı olduğundan nisâ ile tıyb arasında münâsebet vardır demektir. Şimdi Şeyh, Hazret-i Peygamber Efendimiz'in kelâmına dâir hakâyıkı söyledikten sonra nefis-i pâkindeki kemâlini anlatmak için buyuruyorlar

ولما خلق عبداً بالاصالة لم يرفع رأسه [147^a] قط إلى السيادة بل لم يزل ساجداً واقفاً مع كونه منفعلاً حتى كَوَّنَ اللهُ عنه ما كَوَّنَ فأعطاه رتبةً الفاعلية في عالم الأنفاس التي هي الأعرافُ الطيبة فحبَّبَ إليه الطيبَ فلذلك جعله بعد النساءِ فراعَى الدرجاتِ التي للحقِّ في قوله رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو العَرْشِ لاستوائِهِ عليه باسمِهِ الرحمنِ.

Vaktâkim Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Efendimiz عبدُ الله [147^b] لما قام [Allah'ın kulu kalkınca]¹²⁷ misdâkınca cemî'-i esmâ ve sıfâtı câmi' olan Allah ismine muzâf bir abd-i mahz ki¹²⁸ asl-ı cibilliyetinde seyreden ve mevlâsından münfail ve müteessir olarak halk buyurulunca ya'ni taayyün-i evvel ile müteayyen, berzahiyetinde münhasır, hakikat-i ilâhiyyeden münfail, [148^a] taayyününde abd-i mukayyed, mahlûkiyyetinde zâhir oldu ise -her ne kadar hakkıyyet ve halkıyyeti, vücûb ve imkânı câmi' ise de halkıyyet ve imkân hükmü kendisinde gâlib olduğundan- Cenâb-ı Hakk'a lâzım gelen âdâba riâyetten dolayı siyâdete ref' buyurmadı. Ya'ni fiil ve te'sîr ile zâhir olmadı. Ubûdiyyet-i mahza ile muttasıf [148^b] bir hâlde kal-

125 Krş. Nablusi, II, 444-445.

126 Bu ifade için bk. Nablusi, II, 445.

127 el-Cin 72/19.

128 [Abd esâsen ebedî Hakk'a muzâftır. Abdin ubûdiyyeti mertebesinin ulûhiyyete munkalib olması ihtimâli yoktur. Çünkü kalb-i hakâyık muhaldir. Abdden imkân mertebesi aslâ zâil olmaz. Allah Allah'tır. Abd abddir.]

di. Hattâ *وَتَقَلَّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ* [Secde edenler arasında dolaşmanı da (görüyor).]¹²⁹ misdâkinca huzûr-ı ilâhîde secdede dâim, Mevlâ-yı müteâla hizmette mübârek ayakları şişinceye kadar kâim idi. Ve mümkünin hakkı ve bi'l-asâle hâssası olan makâm-ı ubûdiyyet ve mertebe-i infiâlde vâkıf olduğu hâlde idi. Çünkü mümkünin [149^a] aslı adem, sonra mücidinin icâdı sebebiyle aynının sübûtu haysiyetinden infiâldir. Hattâ Cenâb-ı Hak *إِنَّ اللَّهَ لَمَّا خَلَقَ الْعَقْلَ قَالَ لَهُ اقْبَلْ فَاقْبَلْ ثُمَّ قَالَ ادْبِرْ فَادْبِرْ فَحَالَ بَعْزَتِي وَجَلَالِي بِكَ آخِذٌ بِكَ أُعْطِيَ وَبِكَ أَقَابُ* [Allah akli yarattığında ona gel dedi o da geldi, sonra git dedi o da gitti. Sonra dedi ki: İzzetim ve Celâlim hakkı için seninle alırım, seninle veriririm, seninle mükafatlandırır ve seninle cezalandırırım].¹³⁰ hadîs-i şerîfinde akıldan murâd rûh-ı peygamberî olduğundan [149^b] o Peygamber-i kudsînin rûhundan bütün ervâh-ı mezâhiri, bütün mükevvenâtı icâd buyurunca ya'ni kendilerinde hakkıyyet olduğundan ve ahkâm-ı halkıyyete hakkıyyetin hükmü onda galebe ettiğinden Cenâb-ı Hak ona fiil ve te'sîr verip ahkâm-ı vücûbu izhâr edince kendisinde fiil ve infiâl tarafları müsâvî [150^a] oldu da rubûbiyyet ve ubûdiyyet mertebelerini hıfz eden vücûb ve imkân kavsları kadar mütekarib olup kendilerine tekvîn ile tahakkuk etsin diye cevâmî'-i kelîm verildiği için a'râf-ı tayyibe olan âlem-i enfâsta hilâfet ve siyâdet-i kübrâ hükmüyle Cenâb-ı Hak ona fâiliyyet, emr-i ilâhî ile tassarruf rütbesi i'tâ [150^b] buyurdu. Âlem-i enfâs vücûd-ı şehâdîde nüfûs-ı kudsîsiyle müdebbir olan âlem-i ervâhdır. Bunlarda revâyih-ı tayyibe-i vücûdiyye vardır. Şu hâlde âlem-i enfâs âlem-i şehâdette nisâ menzilesinde olunca Cenâb-ı Hak Hazret-i Peygamber'e nisâda fâiliyyet rütbesini verdi. Şimdi nasıl ki nisâda revâyih-ı [151^a] tekvîn bulduğu gibi kezâ âlem-i enfâsta da revâyih-ı vücûd bulunur. Çünkü vücûd-ı şehâdî ancak âlem-i enfâs ile hâsıl olur.¹³¹

Şimdi Hazret-i Peygamber Efendimiz'e kendisinde tıyb olan âlem-i enfâs ve nisâ sevdirdiği gibi tıyb de sevdirdi. Tıyb ise râiha-i tayyibeden ibâret olduğu için [151^b] arz olmakla cevherin vücûdundan müteahhir ve cevherle kâim olduğu için (s.a.v.) Efendimiz tıybı nisâdan sonra zikir buyurdu da bu tertibinde Cenâb-ı Hakk'ın *رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ* "Hakk'ın derecâtı refî'dir, arş-ı azîm sâhibidir,¹³² çünkü Hak cemî'-i esmâ-i hüsnâyı

129 eş-Şuarâ 26/219.

130 Aclûnî, I, 275; 309.

131 Krş. Nablusî, II, 446; Kayserî, II, 478; Sofyalı Bâli Efendi, s. 432.

132 el-Mü'min 40/15.

câmi' olan Rahmân ismiyle onun üzere müstevîdir" [152^a] meâlinde olan kavî-i celîlinde Cenâb-ı Hak için sâbit olan derecelere riâyet buyurdu. *درجاتك أولى* Âdem-i hakîkî, ikincisi nefs-i külliyye ki Havvâ.¹³³

Şimdi müzekker olan akıl, ol iki müennes olan zât-ı Hak sözünüle nefs-i külliyye arasındadır. İşte Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Efendimiz *حَبَّبَ إِلَيَّ صَلَاةَ مَنْ دَنَاكُمْ ثَلَاثَ نِسَاءٍ وَالطَّيِّبُ وَجَعَلَتْ قَرَّةً عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ* sözünde müzekker olan tıybı müennes olan nisâ, salât beyninde zikir buyurmakla şu derecât-ı ilâhiyyeye riâyet buyurmuş oldular.

فَلَا يَبْقَى فِيمَنْ حَوَى عَلَيْهِ الْعَرْشُ مِنْ لَا تُصِيبُهُ الرَّحْمَةُ الْإِلَهِيَّةُ وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ وَالْعَرْشُ وَسِعَ [153^a] كُلُّ شَيْءٍ، وَالْمُسْتَوِيُّ الرَّحْمَنُ فَبِحَقِيقَتِهِ يَكُونُ سَرِيَانُ الرَّحْمَةِ فِي الْعَالَمِ كَمَا بَيَّنَّاهُ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ مِنْ هَذَا الْكِتَابِ، وَفِي الْفَتْوحِ الْمَكِّيِّ.

Cenâb-ı Hak arşa Rahmân ismiyle tecellî buyurunca o arş-ı azîmin hâvî olduğu yerde rahmet-i ilâhînin isâbet etmediği bir şey kalmaz. Bu ma'nâ "benim rahmetim her şeye vâsi' [153^b] oldu"¹³⁴ meâlindeki âyet-i celîlenin ma'nâsıdır. Arş ise her şeyi vâsi'dir. Onu müstevlî, onda mütecellî Rahmân Teâlâ olduğu için Rahmân isminin hakîkatiyle rahmet-i ilâhiyyenin cemî'i âleme sereyân ve şümûlu olduğunu bu *Fusûsu'l-hikem*'in ve *Fütühât-ı Mekkiyye*'nin müteaddid yerlerinde beyân ettik.

وَقَدْ جَعَلَ الطَّيِّبَ تَعَالَى فِي هَذَا الْإِلْتِحَامِ النِّكَاحِيِّ فِي بَرَاءَةِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا [154^a] فَقَالَ الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ، وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ، أُولَئِكَ مُبَرَّؤُونَ مِمَّا يَقُولُونَ فَجَعَلَ رَوَائِحَهُمْ طَيِّبَةً لِأَنَّ الْقَوْلَ نَفْسٌ، وَهُوَ عَيْنُ الرَّائِحَةِ فَيَخْرُجُ بِالطَّيِّبِ وَالْخَبِيثِ عَلَى حَسَبِ مَا يَظْهَرُ بِهِ فِي صُورَةِ النُّطْقِ فَمِنْ حَيْثُ هُوَ إِلَهِيٌّ بِالْأَصَالَةِ كُلُّهُ طَيِّبٌ فَهُوَ طَيِّبٌ، وَمِنْ حَيْثُ مَا يُحْمَدُ وَيُذَمُّ فَهُوَ طَيِّبٌ وَخَبِيثٌ.

Şimdi [154^b] Şeyh hadîste bâkî kalan hüküm ve esrârı beyân için buyuruyorlar. Cenâb-ı Hak ümmü'l-mü'minîn Hazret-i Âişe radiyallâhu anhâ'ya menâkıbların isnâd ettiği kabâhatten berâatını beyân hakkında tıybı isti'mâl ederek iltihâm ve ittihâd-ı nikâhiye mahsûs olan tıyb-ı mahzû Hazret-i Âişe'nin [155^a] berâatında hâsıl kıldı. Çünkü Cenâb-ı Hak iltihâm-ı nikâhîde tayyibîni tayyibâta, tayyibâtı tayyibîne tahsîs burduğu

gibi habîsini habîsâta tahsîs buyurdu.¹³⁵ (s.a.v.) Efendimiz'in ise tayyibînin etyabı olmasında şek olmadığından bu iltihâmda [155^b] ona ihtisâsı olanın da tayyibi ve hubsünün müntefî olması ve “nisâdan tayyibât, ricâlden tayyibûn olanlar münâfıkların isnâd ettikleri kabâhatten berîdirler” meâlinde olan şehâdet-i ilâhiyyesiyle lâzım gelir. İşte Cenâb-ı Hak münâfıkların isnâd ettikleri habâisten tayyibât [156^a] ve tayyibînin berî olduğuna şehâdetiyle onların revâyihını, ahvâline delâlet eden sözlerini tayyib ya'ni naks ve habesten berî kıldı. Çünkü revâyih ya'ni söz mütekellimin nefesidir. Nefes ise râyihanın ayınıdır ki nutuk sûretinde teneffüs eden müteneffisten zuhûruna göre [156^b] tayyib olarak, habîs olarak çıkar. Şimdi *اللَّيُّ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ* [Her şeyi konuşturan Allah.]¹³⁶ misdâkıncı o nutkun bi'l-asâle ya'ni nefsâniyyet da'vâsı şâibesi olmaksızın Cenâb-ı Allâh'a mensûb olması haysiyetinden hepsi tayyibdir. Şu hâlde söz tayyibdir. Aslâ onda habeslik yoktur. Fakat ma'nâsı i'tibâriyle [157^a] mahmûd olan sözle mezmûm olan söz ikiye ayrılır. Ma'nâsı tayyib olan tayyib, ma'nâsı habîs olan habîs olur.¹³⁷

فقال في حُبِّ الثُّومِ هي شجرةٌ أكرهُ ريحها ولم يقل أكرهها فالعينُ لا تُكره، وإنما يُكره ما يظهر منها والكرهَةُ لذلك إما عرفاً بملاءمةِ طبعٍ أو غرضٍ [157^b] أو شرعٍ، أو نقصٍ عن كمالٍ مطلوبٍ وما ثمَّ غيرُ ما ذكرناه.

Şimdi şâyân-ı hamd olan şey tayyib, zemme lâyık olan şey habîs olunca (s.a.v.) sarımsağın habesi hakkında “o kokusunu hoşlaşmadığım bir ağaçtır” buyurdu da sarımsak ağacını [158^a] hoşlaşmam buyurmadı.¹³⁸ Çünkü ayn-ı şecere mekrûh değildir. Çünkü emr-i ilâhîdir. Ya'ni Hak'tan sâdır, nefes de böyledir. Yunus Emre'nin

Elif okuduk ötürü

Pazar ettik götürü

Yaratılmışları hoş gör

Yaratandan ötürü [158^b]

söz de buraya âiddir. Hoşlaşılmayan şey ancak o ayndan zâhir olan evsâftır. İşte kerâhet o ayndan zâhir olan şey içindir. Bu da ya örfî olur,

135 en-Nûr 24/26.

136 Fussilet 41/21.

137 Nablusî, II, 447-448.

138 Müslim, “Mesâcid”, 1284.

bir şeyin hoşlaşmaması i'tiyâddan dolayı olur. Yâhud tabîatına veyâ garazına veyâhud [159^a] şerîatına uymamış olur. Yâhud bir şeyden matlûb olan kemâlin o şeyde noksanlığından dolayı olur. Burada bu söylediğimiz vücûh-ı kerâhetten başka yoktur.

ولما انقسم الأمر إلى خبيثٍ وطيبٍ كما قررناه، حُبِّبَ إليه الطيبُ دونَ الخبيثِ ووصفَ الملائكةَ بأنّها [159^b] تتأذى بالروائحِ الخبيثةِ لما في هذه النشأةِ العنصريةِ من التّعفنِ، فإنه مخلوقٌ من صلصالٍ من حمأٍ مسنونٍ أي متغيّرِ الريحِ فتكرههُ الملائكةُ بالذاتِ كما أنّ مزاجَ الجِعَلِ يتضرّرُ برائحةِ الوردِ وهي من الروائحِ الطيبةِ فليس الوردُ عند الجِعَلِ بريحٍ طيبةٍ ومن كان على مثلِ هذا المزاجِ معنًى وصورةً أضربَ به الحقُّ إذا سمعهُ وسرَّ بالباطلِ وهو قوله وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ، ووصفهم بالخسرانِ فقال أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فإنه لم يدركِ الطيبَ من الخبيثِ [160^a] فلا إدراكَ له فما حُبِّبَ إلى رسولِ الله صلى الله عليه وسلم إلا الطيبُ من كلِّ شيءٍ وما تمَّ إلا هو.

Vaktâki emr-i vücûd takrîr ve beyânımıza göre habîs ile tayyibe ayrıldı ise hubb-i tabîi değıl tahbîb-i ilâhî olmak üzere (s.a.v.) Efendimiz'e zât-ı tayyibe-i tâhiresine münâsebetten dolayı her şeyin tayyibi sevdirilip habîsi sevdirilmedi. Kokmuş [160^b] kara ve kuru topraktan yaratıldığından bu neş'et-i unsuriyyede teaffün¹³⁹ olduğu için melâikeyi "revâyih-ı habîse ile eziyetlenir" diye (s.a.v.) Efendimiz tavsîf buyurdu. Çünkü melâikenin rûhâniyyeti neş'et-i unsuriyyede olan umûr-ı mezkûreden sâfi olduğundan melâike bi'z-zât bu revâyih-ı [161^a] kerîheden hoşlaşmazlar. Onun için melâike ile aramızda münâsebet olsun diye elbisemizi, bedenimizi temizlemekle, devâm-ı vuzû' ile güzel kokuları kullanmakla emir buyurulduk. Bu sûretle bizim zevâtımız zevâtı mücerrede-i tâhireye münâsebet peydâ etmiş olur. İşte bunun için cevheri habîs [161^b] olan habâisi sever, tayyibâtтан hoşlanmaz. Nasıl ki cualin -süprüntülükten, necâsetten tevellüd eden böceğin- mizâcı gül kokusundan mutazarrır olur, bu böcek gül içine konya kokusundan ihtimâl ki ölür. Hâlbuki gül kokusu revâyih-ı tayyibedir. Fakat bu böceğin mizâcına mülâim olmadığından bunun [162^a] nazarında gül kokusu rîh-i tayyibe değıldir. Şimdi ma'nen ve sûreten bu cual mizâcında olan kimse bir Hak sözü, bir Hak işi, bir Hak hâli iştin-ce mutazarrır olur. Fakat bâtil sözden, işten hoşlaşır, ferahlanır. İşte bu

139 Kokuşma, çürüme.

Cenâb-ı Hakk'ın "ol kimseler ki bâtil olan dinlere inanıp [162^b] Hak olan Cenâb-ı ilâhîyi inkâr ettiler"¹⁴⁰ meâlinde olan kavl-i celîlinin ma'nâsıdır ki Cenâb-ı Hak bunları bu işlerinde hüsrân ile tavsîf ederek "o habîs tînetli kimseler, bâtila inanıp ferahlananlar Hak olan Allah'ı inkâr edip Hak'tan hoşlaşmayanlar kendi nefislerine ziyân eden hâsirîndendir"¹⁴¹ [163^a] buyurdu. Çünkü tayyibi habîsten, hakkı bâtıldan seçemeyen kimsenin idrâki yoktur, haşerât gibidir. İşte Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'e -mizâcı sahîh, neş'eti kâmil olduğundan- her bir şeyin tayyibi sevdirildi. Esâsen her bir şey bi'l-asâle ilâhî ya'ni emr-i ilâhî ile olduğundan ve Hazret-i Peygamber Efendimiz eşyâyı hakîkatiyle gördüğünden onun [163^b] hazretinde tayyibden gayri yoktur.¹⁴²

وهل يُتصوّر أن يكونَ في العالمِ مزاجٌ لا يجدُ إلا الطيبَ من كلِّ شيءٍ، لا يعرف الخبيثَ، أم لا؟ قلنا هذا لا يكونَ فإنَّ ما وجدناه في الأصلِ الذي ظهرَ العالمُ منه وهو الحقُّ، فوجدناه يكره ويُحبُّ، وليس الخبيثُ إلا ما يُكره ولا الطيبُ إلا ما يُحبُّ والعالمُ على صورةِ الحقِّ، والإنسانُ على الصورتينِ فلا يكونُ ثم مزاجٌ لا يُدركُ إلا الأمرَ الواحدَ من كلِّ شيءٍ، بل ثم مزاجٌ يُدركُ الطيبَ من الخبيثِ، مع علمه بأنَّه خبيثٌ بالذوقِ طيبٌ بغيرِ الذوقِ، فيشغله إدراكُ الطيبِ منه عن الإحساسِ بخبيثه هذا قد يكونُ وأما رُفَعُ الخبيثِ من العالمِ أي من الكونِ فإنه لا يصحُّ ورحمةُ الله في الخبيثِ والطيبِ والخبيثُ عند نفسه طيبٌ والطيبُ عنده خبيثٌ فما ثم شيءٌ طيبٌ إلا وهو من وجهٍ في حقِّ مزاجٍ ما خبيثٌ وكذلك بالعكسِ.

Şu âlemde her şeyi tayyib görüp habîsi bilmeyen bir mizâc [164^a] tasavvur olunur mu olunmaz mı? Buna cevâbda böyle şey aslâ olmaz deriz. Çünkü biz bütün âlemin kendisinden zâhir olduğu asılda ki Hak Teâlâ'dır bunu bulmadık. Biz Hak Teâlâ'yı nusûs-ı Kur'âniyyede vârid olduğu üzere ba'zı eşyâyı kerîh, ba'zı eşyâya muhabbet eder bulduk. Cenâb-ı Hakk'ın kerîh görüşü şey habîs, muhabbet ettiği şey de tayyibdir. Bütün bu âlem-insân-ı kâmilden mâadâ- mahsûsâtı, ma'neviyyâtı, külliyyâtı, cüz'iyâtı Cenâb-ı Hak'tan zuhûru haysiyetinden Cenâb-ı Hakk'ın sûreti olan esmâ-i hüsnâ-i muhtelifesi üzerine mahlûktur. Âlemde o esmânın hepsinin müsemme-yâtı zâhir olmuştur. Yalnız insân-ı kâmil iki sûret [164^b] üzere mahlûktur. Bâtını esmâ-i hüsnânın mecmûu olan Hakk'ın sûreti, zâhiri

140 el-Ankebût 29/52.

141 el-Bakara 2/121; ez-Zümer 39/15.

142 Krş. Nablusî, II, 449-450; Bosnevî, s. 578.

o esmâ-i hüsnânın âsârından ibâret olan âlemin sûreti. Şimdi burada gerek âlemde gerek insân-ı kâmilde her şeyden ancak bir emri, tayyibi bilip de habîsi bilmeyen yâhud habîsi bilip tayyibi bilmeyen bir mizâc yoktur. Burada muhakkak o habîsin zevk ve his ve vicdân ile habîs, zevksiz fakat ma'rifet-i ilâhiyye ile o habîsin tayyib olduğunu bildiği hâlde tayyibi emr-i habîsten idrâk eden mizâc vardır ki o mizâc sâhibi olan insânı o habîsten tayyibi idrâki onun habîsini ihsâs ve idrâkten meşğûl kılar. Fakat bu ba'zı sâlihinde olur. Ammâ âlemden ya'ni bu varlıktan vücûdu kalmayacak [165^a] bir hâlde hubsü ref' ve izâle aslâ sahîh değildir. Her şeyi vâsi' olan rahmet-i ilâhiyye ale's-seviyye habîs ve tayyibde hâsıl ve zâhirdir. Ya'ni Cenâb-ı Hak'ın rahmeti cemî'-i eşyâya sârî olduğundan cemî'-i eşyâ niseb ve izâfetle habîs ve tayyibe münkasemdir. Habîs kendi nazarında habîs değil tayyibdir. Tayyib habîsin nazarında habîstir. Burada ba'zı mizâclar hakkında başka cihetten dolayı habîs olmayan bir şey tayyib yoktur. Aksi de böyledir. Nitekim cual mizâcında olanların bâtıl bir şeyle mesrûr olduklarını deminsöylemiştik.¹⁴³

وأما الثالث الذي به كملت [165^b] الفردية فالصلاة فقال وجعلت قرّة عيني في الصلاة لأنها مشاهدة وذلك لأنها مناجاة بين الله وبين عبده كما قال فاذكروني أذكركم وهي عبادة مقسومة بين الله وبين عبده بنصفين فنصفها لله ونصفها للعبد كما ورد في الخبر الصحيح عن الله تعالى أنه قال قسمت الصلاة [166^a] بيني وبين عبدي نصفين فنصفها لي ونصفها لعملي ولعملي ما سأل يقول العبد بسم الله الرحمن الرحيم يقول الله ذكرني عبدي يقول العبد الحمد لله رب العالمين يقول الله حمدني عبدي يقول العبد الرحمن الرحيم: يقول الله أنتى علي عبدي يقول العبد مالك يوم الدين يقول الله مجدي عبدي فوض إلي عبدي. فهذا النصف كله له تعالى خالص. ثم يقول العبد إياك نعبد وإياك نستعين يقول الله هذه بيني وبين عبدي ولعملي ما سأل. فأوقع الاشتراك في هذه الآية. يقول العبد أهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين: يقول الله فهؤلاء لعملي ولعملي ما سأل. فخلص هؤلاء لعملي كما خلس الأول له تعالى. فعلم من هذا وجوب قراءة الحمد لله رب العالمين. فمن لم يقرأها فما صلى الصلاة المقسومة بين الله وبين عبده. [167^a]

Gelelim ferdiyet kendisiyle ikmâl edilen şeye; bu salâttır. Çünkü (s.a.v.) Efendimiz “benim ferah ve sürûrum namâzda oldu” buyurdular ve bu

143 Krş. Nablusi, II, 452.

sözleriyle ferdiyeti ikmâl etmiş oldular. Namazda ferah ve sürûru neden hâsıl oldu. Çünkü namâz İmâm Ali'nin "görmediğim Rabbe ben ibâdet etmedim" dediği gibi hakkıyla, kemâliyle olursa Hak Teâlâ'yı müşâhede demek olur. [167^b] Mahbûbu müşâhede ise ferah ve sürûr verir. Namâzın müşâhede demek olması namâzın Allah ile kulu arasında münâcât ve gizlice muhâtaba demek olmasından ileri gelir. Nitekim Cenâb-ı Hak فَادْكُرُونِي "siz beni zikredin ben de sizi zikredeyim"¹⁴⁴ buyurmuştur. Ya'ni namâzda olduğunuz hâlde beni zikredin, hamd ve şükürü [168^a] bana tahsîs edin ben de kulum bana hamd ve şükür eyledi derim. İşte böylece namâzda Hakk'ı zikredince أَنَا جَلِيْسٌ مِنْ ذَكَرْنِي misdâkınca Cenâb-ı Hak onun celisi olur.¹⁴⁵ Bir şeyin celisi ise o şeyin meşhûdudur. İşte namâzda müşâhede ve münâcât olduğu için (s.a.v.) Efendimiz'in [168^b] karîru'l-ayn olması namâzda husûle geldi. Çünkü habîbin kurra-i aynı habîbini müşâhede ile husûle gelir. Namâzda Fâtîha sûre-i şerîfesinin okunması lâzım olduğundan namâz Allah ile kulu arasında ikiye ayrılmış bir ibâdettir. Bir kısmı hamd u senâ olduğundan Allah Teâlâ'ya mahsûs, bir kısmı da duâdan ibâret olduğundan kula mahsûstur. Nitekim (s.a.v.) [169^a] Efendimiz'in Cenâb-ı Hak'tan söylediği hadis-i sahihte şöyle vârid olmuş ki: "Cenâb-ı Hak muhakkak buyuruyor; ben namâz sûresi olan Fâtihayı benimle kulum arasında ikiye ayırdım. Onun birisi bana mahsûs diğer bir kısmı kuluma mahsûs olmakla beraber kulum için namâzda duâ ettiği her şeye icâbet buyuruyorum. Şöyle ki kul بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ [169^b] deyince Cenâb-ı Hak kulum beni zikretti der. Şimdi kul burada namâzın kimin için kıldığını, kimin huzûrunda bulunduğunu yakîn ve itmi'nân ile bildikten sonra kıldığını görmeyecek bir hâle gelince, onun bütün şuûnunda Hak Teâlâ'nın ona kayyûmiyyetini şühûda erişince Hakk'ın kulum beni zikretti sözünü kalbinin kulağıyla işitir. Kul الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ deyince Cenâb-ı Hak kulum bana hamd etti der. Kul الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ deyince [170^a] Cenâb-ı Hak kulum bana senâ etti der. Kul مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ deyince kulum beni temcîd ve ta'zîm etti¹⁴⁶ ve bütün umûrunu bana ismarladı [170^b] der. Şimdi kul tarafından

144 el-Bakara 2/152.

145 Aclûnî, I, 232.

146 [Temcîd etti; lâyük olmayan şeyden benî tenzîh ve takdis etti demektir. Bunu şöyle izâh edelim: biz bu dünyâda zâlimlerin mazlûmlara musallat olduğunu, kuvvetlilerin zayıflara müstevli olduğunu, âlim, âmil, zâhid, kâmilin dıyk-ı maîşete ma'rûz, kâfir fâsıkın envâ'-ı râhata nâil olduğunu görürüz. Bu iş ise erhamu'r-râhimîn ve ahkemu'l-hâkimîn olan Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine lâyük değildir. Eğer meâd ve ba's ve haşr olmayıp mazlûmlar için

olan bu yarının hepsi Cenâb-ı Hak'â hâlis, O'na mahsûstur. Kul bunlarla muttasıf değildir. Bundan sonra kul **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** deyince Cenâb-ı Hak bu âyet benimle kulum arasındadır ve kulumun ibâdetini kabûl ve ona yardım etmeyi va'd ederim der ki Cenâb-ı Hak bu âyette kendisi ile kul arasında iştirâk [171^a] ikâ' buyurmuş olur.¹⁴⁷ Bu âyet iki tarafı câmi' berzahıtır. Çünkü **إِيَّاكَ نَعْبُدُ** kavlinde kul tarafından Hak'â ibâdet ve Hak'ın ma'bûdiyeti, **وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** kavlinde Cenâb-ı Hak tarafından kula iânettir ki iânet Hak'â mahsûstur. Kul **إِنَّمَا نَعْبُدُكَ عَلَىٰ حِدِّهِمْ غَيْرِ** deyince Cenâb-ı Hak bu sıfatlar kuluma [171^b] mahsûstur ve kulumun bu husûsta duâsını kabûl etmek de bana âittir der ki bu sıfât-ı mezkûreyi nısf-ı evveli zât-ı pâkine tahlîs buyurduğu gibi kul için tahlîs buyurmuş olurlar. Ve **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** e gelinceye kadar olan nısf-ı şatr-ı vücûb olduğu gibi bu nısf da şatr-ı imkândır. Şimdi bu hadîs-i şerîften Fâtiha sûre-i şerîfesinin [172^a] okunmasının vâcib olduğu ma'lûm olunca namâzında Fâtihayı okumayan Cenâb-ı Hak ile kulu arasında taksîm edilen namâzı edâ etmemiş olur.¹⁴⁸

ولما كانت مناجاةً فهي ذكرٌ، ومن ذكر الحق فقد جالس الحق وجالسَهُ الحق، فإنه صحَّ في الخبر الإلهي أنه تعالى قال أنا جليسٌ من ذكرني ومن جالس من ذكره وهو ذو بصرٍ رأى جليسه فهذه مشاهدةٌ ورؤيةٌ فإن لم يكن ذا بصرٍ لم يره فمن هنا يعلم المصلي رتبته هل يرى الحق هذه الرؤية في هذه الصلاة أم لا فإن لم يره فلبعبده بالإيمان كأنه يراه فيخيله في قبلته عند مناجاته، ويُلقى السمع لما يردُّ به عليه الحق فإن كان إماماً لعالمه الخاص به وللملائكة المصلين معه فإن كل مصلٍ فهو إمامٌ بلا شك، فإن [172^b] الملائكة تصلي خلف العبد إذا صلى وحده كما ورد في الخبر فقد حصل له رتبة الرسل في الصلاة وهي النيابة عن الله.

Vaktâki -(s.a.v.) "namazı kılan Rabbine münâcât eder"

zâlimlerden Cenâb-ı Hak intikâm almamış olsa, ehl-i tâate sevâb ehl-i küfre ikâb etmemiş olsa bu zâlimlere bu kâfirlere ihmâl ve imhâl buyurması zulüm olmuş olur. Ama yevm-i dîn ve cezâ hâsil olunca bu zulüm vehmi mündefi' olur. İşte bu sebebe binâen Cenâb-ı Hak **لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَىٰ** "kötülük yapanları yaptıkları iş sebebiyle cezâlandırmak ve güzel iş işleyenleri cennetle cezâlandırmak için" meâlindeki âyetle hakikati beyân buyurdu. İşte hadîste olan **عبيدي** den murâd budur. Ya'ni **عبيدي** kavli-i şerfi beni zulümden münezzehtir kılan abdim temcîd etti demektir.]

147 Müslim "Salât", 904.

148 Krş. Bosnevî, s. 580-581.

buyurduğu için¹⁴⁹- namâz Cenâb-ı Hak ile kul arasında münâcât olunca keyfiyyât-ı muhtelifi üzerine cemî'i a'zâ ile Cenâb-ı Hakk'ı zikir olduğundan ve Cenâb-ı Hakk'ı zikreden Hak Teâlâ'ya mücâlis ve Hak Teâlâ o zikredene [173^a] mücâlis olmuş olur. Ya'ni Hak Teâlâ o zikredenle hâzır olduğu gibi o zâkir de Hak Teâlâ ile hâzır olmuş olur. Huzûr, gaflet demek olan gaybetin zıttıdır. Ya'ni o zâkirden gaflet zâil olur. Cenâb-ı Hakk'ın gayrısıyla hâtırını meşgûl olmaz. Cenâb-ı Hakk'ı her şeyle zâhir, her şeyde hâzır bulur. Çünkü haber-i ilâhî ya'ni hadîs-i kudsîde Cenâb-ı [173^b] Hakk'ın "beni zikreden her bir kimsenin ben mücâlisiyim" buyurdıkları sahîh ve sâbit olmuştur. Bir kimse ki kör olmayıp göz sâhibi olduğu hâlde kendi zikrettiği kimseye mücâlis olunca aslâ şüphe etmeyerek celisini görür, görmeyen kimse a'mâdır. İşte bu zikir hâleti olan bu hâlet makâm-ı cem'de iyânî, rûhânî bir müşâhede, mezâhir-i [174^a] farkıyyede bir rü'yet-i ayniyye-i basariyyedir. Eğer zikreden kimse basar sâhibi değilse Hakk'ı müşâhede edemez ve namâzında kurratü'l-ayn sâhibi olamaz. İşte namâz kılan âdem dîn ve ma'rifette olan rütbe ve derecesini buradan anlayabilir. Acaba bu kıldığı namâzında celisin mücâlisini rü'yeti gibi Cenâb-ı Hakk'ı görüyor mu görmüyor mu? Eğer namâzında Cenâb-ı Hakk'ı böyle görmüyorsa [174^b] Hak Teâlâ'ya bu namâzında gayben îmân ile ibâdet etsin, O'na münâcâtında kıblesinde Cenâb-ı Hakk'ı gûyâ görür gibi akıyla O'nu tahayyül ve tasavvur etsin. Ve Cenâb-ı Hak'tan ona vârid olan ilhâma kalp kulağını ilkâ ve tehyî'e etsin. Eğer bu namâz kılan âdem kendi âlemine ya'ni kendi a'zâsına ve onunla beraber kılan melâikeye imâm ise -çünkü yalnız her musallî [175^a] şüphesiz başkasına imâmdir. Çünkü Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'den vârid olan hadîs-i şerifte olduğu gibi "Yalnız kılan bir mü'minin arkasında melâike-i kirâm namâz kılar"¹⁵⁰ -şüphesiz bu yalnız kılan için Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in rütbesi hâsil olmuş olur. Bu rütbe-i Resûl de Cenâb-ı Hak'tan niyâbettir. Ya'ni Resûlullah'ın [175^b] imâmeti ibâdullahın hukûkuyla kıyâmı olduğundan yalnız kılan musallî de bütün a'zâsının ve ona iktidâ eden melâike-i kirâmın hukûkuyla kâim olmakla Cenâb-ı Hak'tan niyâbet rütbesi husûle gelmiş olur.¹⁵¹

إذا قال سمع الله لمن حمده، فيخبر نفسه ومن خلقه بأن الله قد سمعه فتقول الملائكة والحاضرون

149 Muvatta', "Salât", 54.

150 Müslim, "Mesâcid", 154.

151 Krş. Nablusi, II, 456-457.

رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى [176^a] قَالَ عَلَى لِسَانِ عَبْدِهِ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَأَنْظِرْ عَلْوُ رُتْبَةِ الصَّلَاةِ وَإِلَى أَيْنَ تَنْتَهِي بِصَاحِبِهَا فَمَنْ لَمْ يُحْصِلْ دَرَجَةَ الرَّؤْيَةِ فِي الصَّلَاةِ فَمَا بَلَغَ غَايَتَهَا وَلَا كَانَ لَهُ فِيهَا قَرَّةٌ عَيْنٍ، لِأَنَّهُ لَمْ يَرَ مِنْ يُنَاجِيهِ فَإِنْ لَمْ يَسْمَعْ مَا يَرَدُّ مِنَ الْحَقِّ عَلَيْهِ فِيهَا فَمَا هُوَ مِمَّنْ أَلْقَى سَمْعَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْضُرْ فِيهَا مَعَ رَبِّهِ مَعَ كَوْنِهِ لَمْ يَسْمَعْ وَلَمْ يَرَ، فَلَيْسَ بِمَصْلٍ أَصْلًا، وَلَا هُوَ مِمَّنْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ.

Şimdi Cenâb-ı [176^b] Hak'tan niyâbete o musallî *سمع الله لمن حمده* dediği vakitte nefsine ve arkasında olanlara sûre-i hamd ve gayrısında söylemiş olduğu hamd ve senâyı Cenâb-ı Hakk'ın muhakkak iştiğini ihbâr etmiş olmakla melâike-i kirâm ve iktidâ edenler -eğer varsa- *رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ* "Ey Rabbimiz hamd ancak sana mahsûstur" derler ki bunların bu sözleri musallînin teşvikine imtisâl olmuş olur. Ve hakîkatte bunların bu hamdleri Cenâb-ı Hakk'ın ya'ni mazhar-ı ilâhî olan musallînin sözüne cevâb olur. Çünkü hadîs-i şerîfte vârid olduğu üzere Cenâb-ı Hak muhakkak abd-i musallînin lisânı üzere *سمع الله لمن حمده* buyurdu. Şimdi sen ey mü'min namâzın rütbesinin ulviyyetine ve namâzın sâhibini Hakk'a takarrub makâmlarından nerelere îsâl ettiğini, Cenâb-ı Hak'tan [177^b] niyâbet mertebesine eriştirdiğini düşün. Şimdi tevfik-i ilâhî ile namâzda rü'yet-i ilâhî derecesini tahsîl etmeyen musallî namâzdan matlûb olan gâyeye ki niyâbet rütbesine ulaşmamış olur. Ve böyle olan musallî için namâzda mahbûb-ı Hakk'ı rü'yet sebebiyle husûle gelen kurra-i ayn olmamış olur. Çünkü bu zavallı kalbinde olan körlükten dolayı kendisine [178^a] münâcâtta bulunduğu Hakk'ı görmüyor. Şu hâlde bu musallî salâtında Hak Teâlâ'dan kendisine vârid olan muhâtabât-ı ünsiyye ve münâcât-ı kudsiyyeyi işitmezse Hakk'ın hitâbına sem'ini ilkâ eden musallîlerden olmaz. Bir kimse Rabbinden vârid olan hitâbâtı işitmemekle ve salâtında Rabbini görmemekle beraber Rabbi ile huzûr mertebesine erişmezse [178^b] o musallî hakîkatte aslâ musallî değil ve şehîd olduğu hâlde Hakk'ın kelâmına sem'ini ilkâ edenlerden değildir.¹⁵²

Şöyle bil ki abd-i musallînin Hak Teâlâ'yı rü'yeti, şühûdu, hitâbâtını işitmesi ba'zan îmân ve yakîn kuvvetiyle olur. Öyle bir hâlde ki bunun son derece olan yakîni idrâk, başarı ve sem'i mesâbesinde ya'ni zarûriyyât ve müşâhedât kuvvesinde olur. Ba'zan da kalb [179^a] gözüyle ki basîret ve fehm nûruyla ya'ni kalbe sıfât-ı ilâhiyenin tecelliyâtı nûruyla olur ki burada ilim

152 Krş. Nablusî, II, 458-459.

artık iyân olur. Ba'zan da rü'yet-i basariyye ile olur ki Hak Teâlâ o musalliyeye mütecellî ve meşhûd ve salâtı kendisiyle kulu arasında ayırdığı hâlde temesül eder. Cenâb-ı Hak bu vücûhun hepsini ba'zan abd-i kâmil-i evhadîsinde cem' buyurur. Ba'zan da her birerlerini istediğine tahsîs buyurur.

وما تَمَّ عِبَادَةٌ تَمَنَعُ مِنَ التَّصَرُّفِ [179^b] فِي غَيْرِهَا مَا دَامَتْ سِوَى الصَّلَاةِ وَذَكَرَ اللَّهُ فِيهَا أَكْبَرَ مَا فِيهَا¹⁵³ لَمَا تَشْتَمَلُ عَلَيْهِ مِنْ أَقْوَالٍ وَأَفْعَالٍ وَقَدْ ذَكَرْنَا صِفَةَ الرَّجُلِ الْكَامِلِ فِي الصَّلَاةِ فِي الْفَتْوحَاتِ الْمَكِّيَّةِ كَيْفَ يَكُونُ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ لِأَنَّهُ شُرْعٌ لِلْمَصْلِيِّ أَلَّا يَتَصَرَّفَ فِي غَيْرِ هَذِهِ الْعِبَادَةِ مَا دَامَ فِيهَا وَيَقَالُ لَهُ مَصَلٍّ وَلَذَكَرُ اللَّهُ أَكْبَرَ يَعْنِي فِيهَا أَي [180^a] الذِّكْرُ الَّذِي يَكُونُ مِنَ اللَّهِ لِعِبَادِهِ حِينَ يُجِيبُهُ فِي سَأَالِهِ وَالنِّسَاءِ عَلَيْهِ أَكْبَرَ مِنْ ذِكْرِ الْعَبْدِ رَبَّهُ فِيهَا، لِأَنَّ الْكِبْرِيَاءَ لِلَّهِ تَعَالَى وَلِذَلِكَ قَالَ وَاللَّهُ يُعَلِّمُ مَا تَصْنَعُونَ وَقَالَ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ فِالْقَاؤُهُ السَّمْعَ هُوَ لِمَا يَكُونُ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ إِيَّاهُ فِيهَا.

Burada -bâkî ve kâim oldukça- başka şeylerde tasarruftan men' eden namâzdan gayrı bir ibâdet yoktur. Çünkü namâz halvet-i şer'iyye olduğundan [180^b] başka şeye iltifât müşâhede-i Hak'tan mahrûm ettiği için harâmdır. Şeyhin أكبر الله فيها وذكر الله sözündeki ذكر masdarı mef'ûlüne muzâf i'tibâr ederlerse şöyle demek olur: Namâzın müştemil olduğu akvâl ve ef'âl ve tecelliyât ve ahvâlin ekberi namâzda Cenâb-ı Allah'ı zikirdir. Biz *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de racul-i kâmilin salâta sıfatının [181^a] nasıl olması lâyük olduğunu söyledik. Çünkü Cenâb-ı Hak "huzûr ve şühûd üzere olan namâz fahşâ ve münkerden nehyeder"¹⁵⁴ buyuruyor. Şu hâlde musallî çekinsin ve kâmillerden olsun diye fahşâ ve münkerden murâdın ne olduğunu söylememiz lâzım idi. Salâta mugâyir olan her bir emir ile musallînin iştigâli fahşâ ve münker kabîlindedir. Çünkü namâzda [181^b] oldukça ve ona musallî dendikçe bu namâz ibâdetinin gayrı bir şeyde tasarruf etmemesi Cenâb-ı Hak tarafından beyân buyuruldu. Şimdi meşrûa muhâlif olarak başka şeyde tasarruf edince bu tasarrufu fahşâ ve münker kabîlindedir. Şimdi Şeyh zikir masdarının fâiline izâfeti kabîlinden olduğuna işâret ederek أكبر¹⁵⁵

[اللام في لما تشتمل بمعنى من للبيان أي مما يشتمل عليه الصلاة من أقوال وأفعال (لمحرره)] 153

154 el-Ankebut 29/45.

155 [Bu vecih tevhid-i efâl ve tevhid-i sîfât makâmından sonra tevhid-i zât makâmına erişen asfiyâ-ı kirâmın anlayabilecekleri bir şeydir. Bu makâma erişen velilerden أنا الحقُّ، أنا الله، سبحان ما أعظم شأنه gibi sözler sudûr eder. Şimdi burada hulûl ve ittihâd râyhası var zannetme. Çünkü hulûl ve ittihâd mütegayir iki vücûd beyinde olur. Bu makâmda bulunan kimsede bunun şühûdunda (S: +bu makâmda bulunanın şühûdunda) Hakk'ın vücûdundan

[182^a] وَلَذِكْرِ اللَّهِ sözüyle şöyle diyor; “hâlbuki namâzda Cenâb-ı Hakk’ın zikri ekberdir”¹⁵⁶. Ya’ni الصلاة قَسَمْتُ hadisinde geçtiği gibi abdin suâl ve duâ ve senâsında abidine icâbet buyurduğu zamânda Allah Teâlâ’dan abidine vâkı’ olan zikir abdin namâzda Rabbini zikirten ekberdir. Çünkü zâtında, sıfâtında, ef’âlinde kibriyâ ve azamet Allah’a mahsûstur. İşte zikir ile abdin yaptığı [182^b] suâl ve senâ mukâbilinde Cenâb-ı Allah’ın zikri murâd olduğu ecilden “Cenâb-ı Hak namâzda yaptığınız akvâl ve ef’âli bilir” buyurdu. Ve “o şehîd olduğu hâlde ona sem’ ilkâ etti”¹⁵⁷ buyurdu. Abde salâtta ilkâ-i sem’ salâtta Allah Teâlâ’nın abdini zikir için olur. Şu hâlde Cenâb-ı Hakk’ın zikri ekberdir. Çünkü abdin zikrini ve suâl ve senâsına karşı vârid olan hitâb-ı ilâhîye sem’ini ilkâsı Cenâb-ı Allah’ın [183^a] zikri sebebidir.¹⁵⁸

ومن ذلك أن الوجود لما كان عن حركة معقولة نقلت العالم من العدم إلى الوجود عمت الصلاة جميع الحركات وهي ثلاثة حركة مستقيمة وهي حال قيام المصلي، وحركة أفقية وهي حال ركوع المصلي، وحركة منكوسة وهي حال سجوده فحركة الإنسان مستقيمة، وحركة الحيوان أفقية، وحركة النبات منكوسة، وليس للجماذ [183^b] حركة من ذاته فإذا تحرك حجر فإنما يتحرك بغيره.

(s.a.v.) Efendimiz’e sevdiren namâzın esrârından ba’zısı da şudur: Âlemin vücûdu vaktâki âlem-i ademden ya’ni vücûd-ı aynî ile muttasıf olmadığı hâlde yalnız sübût-ı ilmîsinden vücûd-ı aynîye nakleden hareket-i hubbiyye olan hareket-i ma’küleden vâkı’ oldu ise namâz bütün harekât-ı vücûdiyye-i tabiiyyeye [184^a] âm ve şâmil oldu. Âlemin harekâtı üçtür. Biri hareket-i müstakîmedir. Bu musallînin kıyâmı hâlidir. Biri hareket-i ufukiyyedir. Bu da musallînin rükû’u hâlidir. Biri de hareket-i menkûsedir ki musallînin secdedeki hâlidir. Şu hâlde insânın hareketi müstakîmedir. Çünkü insân gûyâ başı göğe çıkacakmış gibi müstakîmu’l-kâme olarak hareket-i insândan mâadâ olan hayvânın hareketi ufki dir. Nebâtın hareketi menkûsedir. [184^b] Cemâdın kendi zâtından hareketi yoktur. Meselâ bir taş taharrük ettiği vakitte kendi zâtıyla değil gayrisıyla taharrük eder. Şöyle bil ki musallînin salâtında olan harekât-ı selâsesi ile abdin ef’âlinde olan ferdiyet ve teslîs hâsıl olduğu gibi, Fâtiha’da olan teslîs ile de akvâlinde

başka vücûd yok ki hulûl ve ittihâd tevehhüm olunsun.]

156 el-Ankebut 29/45.

157 Kâf 50/37.

158 Krş. Nablusî, II, 459-460; Bosnevî, s. 583.

teslis hâsıl olduğundan salâtın her bir cüz'ündeki teslis ile ferdiyet-i Muhammediyyenin sırrının sereyânını gör de salâtın (s.a.v.) Efendimiz'e sevdirilmesinin [185^a] hikmetini anla.¹⁵⁹

وأما قوله وجعلت قرّة عيني في الصلاة ولم ينسب الجعل إلى نفسه فإن تجلي الحق للمصلي إنما هو راجع إليه تعالى لا إلى المصلي فإنه لو لم يذكر هذه الصفة عن نفسه لأمره بالصلاة على غير تجل منه له فلما كان منه ذلك بطريق الامتنان، كانت المشاهدة بطريق الامتنان فقال وجعلت قرّة عيني في الصلاة وليس إلا مشاهدة المحبوب التي تفرّ بها، عين المحب، من الاستقرار فتستقر العين [185^b] عند رؤيته فلا ينظر معه إلى شيء غيره في شيء وفي غير شيء.

Gelelim (s.a.v.) Efendimiz'in الصلاة في عيني kavlinin hikmetlerine. Burada جعلت kavlini mechûl olarak kullandığından ca'li kendi nefesine nisbet etmeyip Cenâb-ı Hakk'a nisbet etti. Niçin? Çünkü muhakkak Hakk'ın musallîye tecellisi musallîye değil Hak Teâlâ'ya râci'dir. Musallîye [186^a] râci' olan şey yalnız Hakk'ın tecellisine isti'dâddır. Evet tecellî Hak Teâlâ'ya râci'dir. Çünkü muhakkak Cenâb-ı Hak salâtın kurra-i ayn kılınması sıfatını kendi nefsinden Hazret-i Peygamber'e zikir buyurmasa idi ona tecellisiz salât ile emrederdi. Ya'ni Hazret-i Peygamber'in جعلت قرّة عيني في الصلاة "mahzûziyyetim münâcâtta ibâret olan namâzla husûle geldi" [186^b] sözü Cenâb-ı Hakk'ın resûlüne الصلاة عينك في الصلاة "senin mahzûziyyetini namâzda kıldım" mesâbesinde olmakla Cenâb-ı Hak kendi nefsinden imtinân sûretiyle olan sıfatı resûlüne zikretmese idi ona kendisinden tecellisiz salât ile emrederdi demektir. Şimdi vaktâkim وَكَانَ فَضْلٌ [187^a] Allah'ın sana lutfu çok büyüktür.¹⁶⁰ buyurulduğu gibi [187^a] tecellî Cenâb-ı Hak'tan imtinân tarîkiyle olunca onun üzerine müterettib olan müşâhede de imtinân tarîkiyle olduğundan (s.a.v.) Efendimiz وجعلت الصلاة [187^b] buyurdular ki Hazret-i Peygamber Efendimiz'in nefsi-i kudûsinin feyz-i akdesi râci' olan isti'dâdından başka bu ca'lide dahli olmadığını anlatmış oldular. Hâlbuki Hazret-i Peygamber Efendimiz'in namâzda kurra-i [188^a] aynı kendisiyle muhibbin aynının kararlaştığı mahbûb-ı Hakk'ı namâzda huzûr-ı kalb ile müşâhedededen başka bir şey değildir. Bu kurra lafzı istikrârdan müştaktır ki mahbûbu rû'yet zamânında [188^b] muhibbin aynı kararlaşıp muhib gözûyle yâhud kalbiyle mahbûbdan başka bir şeye ne mecâlî-i sûriyyeden bir şeyde -Hazret-i Musâ (a.s.)a nâr

159 Krş. Bosnevî, s. 583-584.

160 en-Nisâ 4/113.

sûretinde, Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e şâbb-ı emred sûretinde tecellî [189^a] ettiği gibi- ne de tecelliyât-ı zâtiyye-i zevkiyye-i ma'nevîyyede olduğu gibi mecâli-i sûriyyenin gayrı olan bir şeye muntazır ve mültefit olmaz, mahbûbundan başka bir şeye iltifât etmez. Arabın en fasîhi olduğu hâlde burada (s.a.v.) Efendimiz'in [189^b] üslûb-ı tabîîyi tağyîr ederek ve sâlisi atfetmeyerek üslûb-ı hakîm tarîkine sülûk buyurması sâlisin diğerlerinden a'zam ve en önce maksûd olduğuna tenbîh içindir. Çünkü maksûdun en ecel ve a'zamı mahbûbu şühûddur.¹⁶¹ [190^a]

ولذلك نُهَى عن الالتفاتِ في الصلاة، وأن الالتفاتِ شيءٌ يَخْتَلِسُهُ الشيطانُ من صلاةِ العبدِ فيحرمُهُ مشاهدةً محبوبِهِ بل لو كان محبوبٌ هذا الملتفتِ، ما التفتَ في صلاتِهِ إلى غيرِ قِبَلَتِهِ بوجهه.

İşte salât münâcât ve müşâhede-i mahbûb [190^b] olduğu için salâtta gözüyle yâhud kalbiyle bir şeye iltifâttan nehy buyuruldu. Çünkü iltifât abdin salâtını noksanlaştırmak ve mahbûb-ı hakîkî olan Hak sübhânehû hazretlerini müşâhedededen mahrûm etmek için musallînin [191^a] haberi olmaksızın şeytanın gizlice çaldığı bir şeydir. Hatta eğer Hak Teâlâ bu iltifât edenin mahbûbu olaydı namâzında vech-i sûretiyle ve vech-i kalbiyle kıblesinin gayrıya iltifât etmezdi. Ya'ni musallî [191^b] vech-i kalbiyle Hakk'a teveccüh ederek sem'-i kalbini vârid olan kelâm-ı Hakk'a ilkâ ile cemâl-i Hakk'ı müşâhede ile aynı müstekar iken başka şeye iltifât ettikte ما جعلَ اللهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِي جُوفِهِ [Allah hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır].¹⁶² misdâkinca [192^a] Hakk'ı müşâhedededen mahrûm olur. Ve kible hakîkatte mahbûb-ı Hakk'ın vechi olup fakat kıblesi semtinde tecellîsi lâyük olduğundan salâtta kıblesinin gayrıya iltifât câiz değildir. Fakat [192^b] kıblenin gayrı bir cihete teveccühü olmayarak kible cihetinde musallîden iltifât vukua gelirse Cenâb-ı Hak bunu affeder çünkü musallî kıblesindedir.¹⁶³

والإنسانُ يعلمُ حالَهُ في نفسِهِ [193^a] هل هو بهذه المثابة في هذه العبادةِ الخاصّةِ أم لا، فإنّ الإنسانَ على نفسه بصيرةٌ ولو ألقى معاذيرَهُ فهو يعرفُ كذبَهُ من صدقِهِ في نفسه، لأنّ الشيءَ لا يجهلُ حالَهُ فإنّ حالَهُ له ذوقِيٌّ.

Hâlbuki insân bu ibâdet-i hâssada Hakk'ı şühûd ile [193^b] aynı müste-

161 Krş. Kayserî, II, 491-492; Bosnevî, s. 585-586.

162 el-Ahzâb 33/4.

163 Krş. Nablusî, II, 462; Bosnevî, s. 586.

kar olmuş mesâbe ve mertebesinde midir, değil midir diye olan nefsindeki hâlini bilir. Çünkü insân bi'l-farz her bir hâlinde olan özürlerini hakikate muhâlif olarak başkasına ilkâ etse de kendi nefsinin [194^a] başkasından iyi bildiğinden başkası tarafından onun hakkında izhâr olunan şeye mağrûr olmaz. Çünkü başkası ancak mikdârı söyleyebilir. Şu hâlde insân gerek namâzında [194^b] gerek başka şeyde nefsinde olan sıdkından kizbini bilir. Çünkü bir şey hâlini bilmesin olmaz. Çünkü bir şeyin hâli o şeye zevkidir, zevken bellidir. O başkasının ondan [195^a] anlamadığı şeyi kolayca anlar. Fakat ba'zan da onu cehl ve gabâvet istilâ ederek nefsinin bilmeyecek bir hâle gelir de medh olunca mağrûr olarak anlamaksızın helâk olur.¹⁶⁴

ثُمَّ إِنَّ مَسْمَى [195^b] الصَّلَاةِ لَهُ قِسْمَةٌ أُخْرَى، فَإِنَّهُ تَعَالَى أَمَرَنَا أَنْ نَصَلِّيَ لَهُ وَأَخْبَرَنَا أَنَّهُ يَصَلِّيَ عَلَيْنَا فَالصَّلَاةُ مَنَّا وَمَنْهُ فَإِذَا كَانَ هُوَ الْمَصَلِّيَ فَإِنَّمَا يَصَلِّيَ بِاسْمِهِ الْآخِرِ، فَيَتَأَخَّرُ عَنْ وَجُودِ الْعَبْدِ وَهُوَ عَيْنُ الْحَقِّ الَّذِي يَخْلُقُهُ الْعَبْدُ فِي قَلْبِهِ بِنَظَرِهِ الْفِكْرِيِّ أَوْ بِتَقْلِيدِهِ وَهُوَ الْإِلَهُ الْمَعْتَقَدِ. [196^a]

Sonra salât denilen ibâdet-i mahsûsanın الصلاة قَسَمْتِ hadîs-i şerîfinde olan taksiminden başka bir taksimi daha var. Çünkü Cenâb-ı Hak bize الصلاة [Namazı dosdoğru kılın; Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaza durun.]¹⁶⁵ [196^b] gibi emirleriyle ona namâz kılalım diye emir buyurduğu gibi هُوَ الَّذِي يُصَلِّيَ عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ يُخْرِجُكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ gibi emir buyurduğu gibi [Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size rahmetini gönderen O ve melekleridir. O müminlere çok merhametlidir.]¹⁶⁶ kavli ile de bize musallî [197^a] olduğunu, re'fet ve rahmet buyurduğunu ihbâr ediyor. Şu hâlde salât bizden olmakla O'ndan olmaya munkasem olmuş oluyor. Şimdi Cenab-ı Hak bize musallî olunca Âhir ismiyle mütecellî olarak musallî [197^b] olur da Cenab-ı Hak'ın zuhûru abdin vücûdundan teehhur eder. Çünkü abd Cenab-ı Hak'ın mazharıdır. Mazharda zâhirin zuhûru mazharın vücûdundan müteahhir olur. Bu Âhir ismiyle mütecellî olan abdin kıblesinde nazar fikri [198^a] ve hayâl-i aklîsiyle yâhud başkasına taklîd ile halk ettiği ya'ni sûretini takdîr ettiği haktır. İşte bu hak i'tikâd olunan ilâhtır. Şu hâlde i'tikâd olunan ilâh i'tikâd edinenden müteahhirdir. [198^b] Çünkü onun mec'ûlüdür.¹⁶⁷

164 Krş. Nablusî, II, 462.

165 el-Bakara 2/43; 238.

166 el-Ahzâb 33/43.

167 Krş. Nablusî, II, 463; Bosnevî, s. 586-587.

وَيَتَوَخَّعُ بِحَسَبِ مَا قَامَ بِذَلِكَ الْمُحَلِّ مِنَ الْإِسْتِعْدَادِ كَمَا قَالَ الْمُجَنِّدُ حِينَ سئِلَ عَنِ الْمَعْرِفَةِ بِاللَّهِ
وَالْعَارِفُ فَقَالَ لَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ إِنَائِهِ وَهُوَ جَوَابٌ سَادُّ أَحْبَرَ عَنِ الْأَمْرِ بِمَا هُوَ عَلَيْهِ.

İlâh-ı mu'tekad o mahal ile kâim [199^a] olan isti'dâda göre tenevvu' eder. Bu sözden sakın Hakk'ın tenevvuunu anlamayasın. Çünkü Hak Teâlâ tenevvu'dan müteâlidir. Buradaki tenevvu' Hak için değil isti'dâd içindir. [199^b] Hakk'ın zuhûru ve tecellîsi, tecellî ettiği mahallin kâbiliyyet ve isti'dâdına göre olur. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerine Allah'ı ma'rifetten ve âriften suâl olundukta “suyun rengi sürâhisinin [200^a] rengidir” dediği gibi olur ki Cüneyd'in bu sözü hakîkati olduğu gibi haber verir. Vâkıa mutâbık, muhkem bir cevâbdır. Çünkü suyun rengi olmayıp sürâhinin rengiyle renklenerek zâhir olduğu gibi Hakk-ı mutlak için de muayyen bir sûret [200^b] yoktur. Hak Teâlâ her mazhardan mazhara göre tecellî eder. Akâid-i cüz'iyeye erbâbının i'tikâd ettiği sûrete göre zâhir olur. Çünkü Cenâb-ı Hak zâtıyla evsâf ve nuûtan münezzehtir [201^a] fakat zâtıyla her vasıf ile zuhûru ve her vâsıf ve âlimin vasıf ve ilmine göre kabûlü iktizâ eder. Şu hâlde mu'tekid ve ârif fikrî olsun yâhud taklîdî olsun i'tikâdât-ı takyîdiyye [201^b] ashâbından ise bunun hâli sürâhinin rengiyle renklenen su gibi olduğundan Cenâb-ı Hak onun i'tikâdına göre ona tecellî eder. Fakat Cenâb-ı Hakk'ı ilim ve ma'rifet ve şühûdunda mutlak heyûlânî bir vasıf [202^a] ile mevsûf ya'ni tecelliyât-ı esmâ-i ilâhiyyeye tâbî' olarak bütün suver-i i'tikâdâtı câmi' olan kimse ki bir şey ve bir sûrette Hakk'ın o şey ve sûrete tecellîsiyle Hak için bir vecih, bir hakikat [202^b] gören ve Hakk'ın itlâkı hasebiyle vech-i mutlakın gören Cüneyd'in buyurduğu gibi levni olmayan ârif âlimdir, onun mazharında Hakk'ın tecellîsi “Vahdâniyyü'l-vasf” zâhir olur. Cüneyd'in bu sözü sâilinin “akd-i muayyen” akîde-i cüz'iyeye sâhibi olduğunu işâr ettiğinden ona bir cevâb-ı küllî ile cevâb vermiş ki her ki Allah'ı ma'rifeti anlatmış ve bu suâli mu'tekidinin fevkine yükseltmeye [203^a] çalışmış, Allah'ı ma'rifet Allah'ın mutlak olduğunu, kendisinin his ve akıl ve hayâlde aslâ sûreti olmadığını bilmek demek istemiştir. Bu misâlde ba'zı kâsır kimselerin hulûl anladıklarına kulak asma. Çünkü suyun, sürâhinin ayrı ayrı vücûdları var. Yalnız su sürâhinin rengine tâbî' oluyor. Fakat sürâhinin vücûdu suyun vücûduna tâbî' [203^b] değil, sudan sâdır olmuş değil. Her birerlerinin başka başka vücûdları var. Cenâb-ı Hak ise müstakil bir vücûd ile mevcûddur. İcâdda O'na tâbî' olmayarak müstakil O'nun gibi mahsûs yâhud ma'kul yâhud mevhum bir mevcûdun vücûdu aklen ve şer'an muhâldir. Şimdi sürâhinin suyun kud-

retinin teveccühünden sâdır olmamış ayrı bir vücûdu olduğu için suyun sürâhide olmasıyla hulûlün sâbit [204^a] olmasından kendi nefsinde aslâ vücûdu olmayıp Cenâb-ı Hakk'ın kudretinden, emr-i vâhid-i kadîminin teveccühünden sâdır olan bütün mahlûkâta Hakk'ın hulûlü nasıl tevehhüm olunur. Şöyle düşün: Bütün mahlûkâtı muhtelif sürâhiler farz et. Itlâk-ı hakîkî ile vâhid-i mutlak olan Hakk'ın vücûdunun o farz ettiği vücûd-ı aslî ile mevcûd olmayan sürâhilerde zuhûrunu mülâhaza et. [204^b] Hak bunlara nasıl hulûl eder. Çünkü vücûd ademe hulûl etmez, onunla ittihâd etmez. Hâdis ile kadîm bir olur mu? Hâdisin kadîme hulûlü farz edilse mücessimenin sözlerinin doğru olması iktizâ eder. Kadîm bir şeye hulûl etmez ve mahal olmaz.¹⁶⁸

Hulûsa, sen sensin, Hak Hak'tır. Sakın âşıkın أنا أهوى ومن أهوى أنا dediği gibi demeyesin. Bu söz ilim ve hakikat lisânıyla değil [205^a] aşk ve muhabbet lisânıyla söylenmiş bir sözdür. Âşık ayıldığı vakitte bu sözünden döner. Hulûl ve ittihâdın butlânına kuvvetli bir delil olmak üzere ay ve güneşi düşün. Ayda güneşin nûrundan bir şey yok ve güneşin zâtı aya intikâl etmemiştir. Yalnız ay güneşin nûruna mahal olmuştur. İşte abd de böyledir. Abd de hâlıkından bir şey [205^b] yoktur ve hâlıkı abde hulûl etmemiştir. Bu âlem Hakk'ın aynı değil ve bu âleme Hak hulûl etmemiştir. Çünkü âlem Hakk'ın aynı olsa yâhud âleme hulûl etse Hak Teâlâ kadîm ve bedî' olmamış olur. İnsân insânlığından melek melekliğinden yükselip hâlıkıyla hâşâ ittihâd etmiş olsa hakâyıkın inkılâbı sahîh olması ve Allah'ın Allah'lıktan çıkmış olması sahîh olur,¹⁶⁹ muhal olan vâcib olur, böyle şey aslâ olamaz.

فهذا هو [206^a] الله الذي يصلي علينا.

İşte i'tikâdlarda olan sûretlere, kiblesinde tahayyül ettiğine göre mütecellî olan Hak bize musallî ve bizim vücûdumuza tâbi' olan Allah'tır.

وإذا صلينا نحن كان لنا الاسم الآخر فكنا فيه كما ذكرناه في حال من له هذا الاسم، فنكون عنده بحسب حالنا، فلا ينظر إلينا إلا بصورة ما جئناه بها فإن المصلي هو المتأخر عن السابق في الحلبة. [206^b]

Şu hâlde biz musallî olduğumuz vakitte Âhir ismi bizim için hâsıl olur.

168 Krş. Bosnevî, s. 587.

169 S: +Hak halk ve halk Hak olur, hiçbir kimse ilmine i'timâd edemez olur.

Şimdi biz Cenâb-ı Hakk'a salâtımız makâmında iken O'ndan müteahhir oluruz. Nitekim biz ilâh-ı mu'tekadın hâlinde bu ismin kendisi için sâbit olduğunu söylemiştik. Şu hâlde biz Cenâb-ı Hak indinde, ilm-i kadîminde, takdîr-i ezelisinde olduğumuz hâle göre zâhir oluruz. Eğer salâtımızda Cenâb-ı Hakk'a göre olaydık o vakit [207^a] salâtımız ilimde râsih olan ehl-i kemâlin salâtı gibi olurdu. Şimdi Cenâb-ı Hak âhir ismiyle ittisâfımız zamânında ya'ni salâtımızda getirdiğimiz sûrete, isti'dâda göre nazar ve tecellî buyurur. Çünkü musallî lugaten sâbıkdan müteahhir olana denir. Şu hâlde Hakk'a ve abde bu ta'bîr doğrudur.¹⁷⁰

وقوله كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ أَي رَتَبَهُ فِي التَّأَخُّرِ فِي عِبَادَتِهِ رَبِّهِ، وَتَسْبِيحَهُ الَّذِي يُعْطِيهِ مِنَ التَّنْزِيهِ اسْتِعْدَادَهُ، فَمَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا [207^b] وَهُوَ يُسَبِّحُ بِحَمْدِ رَبِّهِ الْحَلِيمِ الْغَفُورِ وَلِذَلِكَ لَا يُفْقَهُ تَسْبِيحُ الْعَالَمِ عَلَى التَّفْصِيلِ وَاحِدًا وَاحِدًا.

Cenâb-ı Hakk'ın bizden ve akâidimiz sûretinden zâhir olan haktan her biri tahkîk-i salâtını ve tesbîhini bildi meâlinde olan كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ nazm-ı şerîfi¹⁷¹ “abde nazaran” abd Hakk'a ibâdetinde teahhurda rütbesini bildi. Ve isti'dâd-ı fitrî-i aslîsinin verdiği tenzîhi bildi. “Hakk'a nazaran” Hak salâtını, [208^a] abdden teahhuru rütbesini ve tesbîhini ya'ni nekâyıs-ı imkâniyye kir ve pasından tathîrini bildi demektir. Şu hâlde halîm ve gafûr olan Rabbine hamd ile tesbîh etmeyen bir şey yoktur. İşte her şeyin tesbîh-i mahsûsu olduğu için tafsilâtıyla birer birer efrâd-ı âlemin tesbîhini biz bilmeyiz. Çünkü her şeyin esrârını öğrenmeye gücümüz yetmez. Biz her şeyin değil ancak ba'zı şeylerin [208^b] tesbîhini, anlayabiliriz. Fakat her şeyin tesbîhini tafsilâtıyla değil ancak mücmel olarak anlayabiliriz. Bu söylediğimiz tesbîh ve hamd abdin salâtı mertebesinde olandır ki bu mertebede musallî ve müsebbih ve hâmid abddir.¹⁷²

وَتَمَّ مَرْتَبَةٌ يَعُودُ الضَّمِيرُ عَلَى الْعَبْدِ الْمَسْبُوحِ فِيهَا فِي قَوْلِهِ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ أَي بِحَمْدِ ذَلِكَ الشَّيْءِ فَالضَّمِيرُ الَّذِي فِي قَوْلِهِ [209^a] بِحَمْدِهِ يَعُودُ عَلَى الشَّيْءِ أَي بِالثَّنَاءِ الَّذِي يَكُونُ عَلَيْهِ.

Bu makâmda Hakk'ın abde salâtı mertebesi vardır ki bu mertebede musallî, müsebbih, hâmid Hak'tır. Bu mertebede وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ

170 Nablusî, II, 465.

171 en-Nûr 24/41.

172 Kayserî, II, 495-496.

[Herşey O'nu hamd ile tesbih eder.]¹⁷³ nazm-ı kerîmindeki zamîr-i mecrûr Hakk'ın lisânıyla tesbîh ve hamd eden ve şey lafzından murâd olan abd-i müsebbihe râci' olur. Ya'ni "o şeye hamdi ile tesbîh eder" demek olur. Şu hâlde بِحَمْدِهِ kavli-i şerîfindeki zamîr şeye râci' olduğundan [209^b] ol senâ üzere olan ol şey senâ ile tesbîh eder demek olur. Hakk'ın şâyân-ı senâ olan bir şeye senâsı Hakk'ın nefsine senâsı demektir. Çünkü abdden ibâret olan şey Cenâb-ı Hakk'ın masnûdudur. Sun'u senâ ise sânie râci'dir.¹⁷⁴

كما قلنا في المُعْتَقَدِ إِنَّهُ إِنَّمَا يُثْبِتِي عَلَى الْإِلَهِ الَّذِي فِي مَعْتَقَدِهِ وَرَبَطَ بِهِ نَفْسَهُ وَمَا كَانَ مِنْ عَمَلِهِ فَهُوَ رَاجِعٌ إِلَيْهِ، فَمَا أَتَى إِلَّا عَلَى نَفْسِهِ [210^a] فَإِنَّهُ مَنْ مَدَحَ الصَّنْعَةَ فَإِنَّمَا مَدَحَ الصَّانِعَ بِلَا شَكٍّ، فَإِنَّ حَسَنَهَا وَعَدَمَ حَسَنِهَا رَاجِعٌ إِلَى صَانِعِهَا وَإِلَهُ الْمَعْتَقَدِ مَصْنُوعٌ لِلنَّاطِقِ فِيهِ، فَهُوَ صَنَعَهُ فَتَنَاوَاهُ عَلَى مَا اعْتَقَدَهُ تَنَاوَاهُ عَلَى نَفْسِهِ وَلِهَذَا يُدْمُ مَعْتَقَدَ غَيْرِهِ، وَلَوْ أَنْصَفَ لَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ.

Nitekim biz Rabbinin ulûhiyyetine, kemâlât [210^b] ile ittisâfına i'tikâd eden kimse hakkında demiştik ki bu i'tikâd eden kimse namâzında Rabbinin ma'rifetteki isti'dâdına göre i'tikâd ettiği ilâha senâ eder de bu mu'tekad ilâh Hak olduğunu i'tikâd ettiği Hak Teâlâ'yı gücü yettiği kadar envâ'-ı kemâl ile tasvîrde nefsini O'na sımsıkı bağlar. Ve bu mu'tekidin tâatı ve menhiyyâtan ictinâbdaki ameli de onun ilâha i'tikâd ettiği ma'bûd-ı Hakk'a râci' olur. Şimdi bu mu'tekad hakikat-i hâlde ancak [211^a] nefsine senâ etmiş olur. Çünkü san'atı medheden şüphesiz o sanatın sâniini medhetmiş olur. Çünkü san'atın güzelliği, çirkinliği sâniine râci'dir. İ'tikâd eden kimsenin ilâhı ise nâzırının masnûdudur. Şu hâlde sûreti i'tibârıyla mu'tekidin hayâlinde kâim olan ilâh mu'tekidin san'atıdır, onun aklının, fikrinin san'atıdır. Çünkü bütün a'mâlîni onun dergâhına göndermek için böyle fikir ve aklıyla tasnî' zarûreti vardır. Çünkü böyle tasnî' etmeyerek büsbütün nefyetse [211^b] ilâh-ı Hakk'ın vücûdunu inkâr etmiş olacağından kâfir olması lâzım gelir. Onun için şeriat herkese göre i'tikâd husûsunda bu ilâh-ı masnûu kabûl etmiştir. Her bir mükellege bu ilâh-ı masnûu nefsinde isbât farzdır. Şimdi bu mu'tekidin nefsinde ilâh-ı Hak diye i'tikâd ettiği ilâha senâsı nefsine senâsıdır.¹⁷⁵ İşte bunun için başkasının i'tikâd ettiğini zemmeder. [212^a] Fakat bu zemmeden mu'tekid insafı olsa idi bu zemmi yapmazdı. Çünkü bütün i'tikâdlar mu'tekidlerinin vâsıtalarıyla Cenâb-ı Hakk'ın mahlûku ve itlâk-ı hakikî ile mutlak olan Hak

173 el-İsrâ 17/44.

174 Bosnevî, s. 588.

175 [Ya'ni zâhirde nefsine senâsıdır. Fakat hakikatte fikrini yaratan Hazret-i Hakk'a senâsıdır.]

Teâlâ'ya gayr-ı mutâbık olmakta müsâvîdir. Şu hâlde bu i'tikâdların ba'zısı güzel, ba'zısı çirkin demekte ma'nâ yoktur. Burada Şeyhin [212^b] ilâh-ı mu'tekad ile ilâh-ı mutlak ta'bîrlerinden iki Allah'ın vücûduna kâil olduğunu zannetme. Şeyhin ilâh-ı mu'tekad dediği *أعبد الله كأنك تراه* hadisinde işâret buyurulan şâhid-i Hakk'ı kalbinde tutmaktan ibârettir. *أعبد الله كأنك تراه* kavli-i şerîfi kalbinde Hak [213^a] Teâlâ'yı gûyâ görürsün gibi ikâme ettiğin şâhid-i Hak'tır. Şimdi buraya kadar ilâh-ı mu'tekadı ta'lîm mesâbesindedir. Burasını öğrendikten sonra husûs derecesine ya'ni Cenâb-ı Hakk'ı görmediğin hâlde O'nun seni muhakkak olarak gördüğünü bilmek derecesine yükselirsin. Çünkü sen meselâ namâzında kible cihetinde [213^b] olduğun hâlde Cenâb-ı Hakk'ı şühûdu kalbinde zabtedince seni ihâta eden bütün varlıklardan şühûdunu boşaltırsın. İşte böyle tahakkuk edince Hak Teâlâ'yı ihâtadan aczini anlarsın. Çünkü sen mukayyed, O Hak Teâlâ mutlak, sen diyok, O vâsi' [214^a] işte o vakit sen senin O'na nazarınla değil Hakk'ın sana olan nazar-ı muhakkakıyla bâkî kalırsın. Çünkü senin nazarın O'nu takyîd¹⁷⁶ eder. Hâlbuki O kuyûd ve hudûddan münezzehtir. Şu hâlde Hakk'ı şühûd ma'rifet, Hakk'ı rü'yet keşf-i tâm olur. Hak Teâlâ'yı müşâhede makâmında olanlar kalbinin mir'âtını mükevvenâta aks edince bütün [214^b] halkın zamîrlerinde olan şeyi bilir. İnsânlar da bi'z-zarûre bunun bu keşfini tasdik ederler. Bu şühûd ile rü'yet arasında fark vardır. Şühûd, meşhûdu ilimden sonra olur buna akâid denir. Ru'yette mer'iyi ilim [215^a] ebedî olarak tekaddüm etmez. Onun için kıyâmet gününde rü'yette ikrâr ve inkâr vâkî olur. Çünkü onlar ilimleri tekaddüm etmeyen bir şeyi görmüş olurlar. Fakat şühûdda ancak ikrâr bulunur, inkâr olmaz. Bak bunu îzâh edelim. Şâhîde şâhid niçin denir? Gördüğü şey i'tikâdının [215^b] sıhhatine şehâdet ettiği için değil mi? İşte şühûd ile rü'yet arasında böyle fark¹⁷⁷ olduğu için Hazret-i Mûsâ *أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ [Rabbim bana kendini göster, sana bakayım.]*¹⁷⁸ diyerek rü'yeti istedi de *أَشْهَدْنِي* diyerek şühûdu istemedi. Çünkü [216^a] Hak Teâlâ onun dâimâ meşhûdu, aslâ ondan gâib değildir. Evliyâsından gâib olmayan Hak Teâlâ bir Resûl-i kerîminden nasıl gâib olur.¹⁷⁹

إِلَّا أَنْ صَاحِبَ هَذَا الْمَعْبُودِ الْخَاصِّ جَاهِلٌ بِمَا فِي ذَلِكَ لَاعْتِرَاضَهُ عَلَى غَيْرِهِ فِيمَا اعْتَقَدَهُ فِي اللَّهِ، إِذْ لَوْ عَرَفَ مَا قَالَ [216^b] الْجُنَيْدُ لَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ إِنَائِهِ لَسَلَّمَ لِكُلِّ ذِي اعْتِقَادٍ مَا اعْتَقَدَهُ،

176 S: +ve tahdîd

177 [Bir de ru'yet zâta, müşâhede sîfâta taalluk eder. Şu hâlde dünyâda müşâhede olunan âsârdır ki esmâ ve sîfâta mütealliktir.]

178 el-A'râf 7/43.

179 Krş. Nablusî, II, 467-468; Bosnevî, s. 588-589.

¹⁸⁴قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ hadîs-i kudsîsinde beyân buyurulan abd-i mü'minin kalbinin vâsi' olduğu ilâhtır. Çünkü itlâk-ı hakîkî ile mutlak olan ilâh-ı Hakk'ı [220^b] hiçbir şey aslâ vâsi' olmaz.¹⁸⁵ [221^a] Çünkü ilâh-ı mutlakla nisbetle eşyânın hepsi adem-i sırfan ibârettir. Evet vâsi' olmaz, çünkü ilâh-ı mutlak vücûd-ı Hakk-ı mutlakı ile tecellî ve inkişâfı haysiyetinden -fakat bu tecellî-i ilâhî ve inkişâf-ı rabbânî ile zâhir olan sûret-i mümkin-i ademiyyesi haysiyetinden değil- bütün mahsûs, ma'kul, mevhûm [221^b] olan eşyânın aynıdır.¹⁸⁶ Ve bu

184 Aclûnî, II, 195.

185 [Kâşânî كَاشَانِي فِي إِيْلَاهِ الْمَطْلَقِ لَا يَسْغُهُ شَيْءٌ "ilâh-ı mutlakı hiçbir şey vâsi' olmaz" sözünden ayn-ı küll olan ârifin kalbini istisnâ ediyor. Ve şöyle istidlâl ediyor: Çünkü ârif Hak'ta fânî ve Hakk'ın bekâsıyla bâkî olduğundan taayyününden tecerrüd ettiği için itlâk ve takyîdinde Hak ile mütekallibdir. Şu hâlde ârif, cemî'-i taayyünât kendisinde müstehlek olan taayyün-i evvel hakkı ile müteayyen kalb-i Hak'tır. وَسِعَ نَفْسَهُ وَلَا يَسْغُهُ وَالشَّيْءُ لَا يَقَالُ وَيَسَعُ نَفْسَهُ وَلَا يَسْغُهُ sözünden murâdî da bi-hasebî'l-his örfen böyle denmez demektir. Yoksa bi-hasebî'l-ilim Cenâb-ı Hak nefesine vâsi'dir. Çünkü Cenâb-ı Hak عَلِمْنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا وَعَسَى رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا (En'âm 6/80) ve melâikeden hikâyeten olduğunda şek ve şüphe olmadığından her hâlde Cenâb-ı Hak ilmen nefesine vâsi'dir. Şeyhin fass-ı İshâkîde وَجُودُهُ الْإِخْتِصَارُ وَجُودُهُ الْإِخْتِصَارُ وَجُودُهُ الْإِخْتِصَارُ وَجُودُهُ الْإِخْتِصَارُ mütenâhî olan şeylerin mütenâhî olduğunu farz edib de ârifin kalbinin zâviyelerinden bir zâviyeye konsa haberi olmaz diye olan söz de murâdının bu olduğunu gösteriyor. Şeyhin bu sözü bu emrin teşbih ve tenzîh olduğuna mahmûldür. Cenâb-ı Hak tenzîh haysiyetinden لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ (En'âm 6/103) buyurduğundan basar ile meşhûd olmaz. Yalnız kalb ile ma'lûm olur. Teşbih haysiyetinden basar ile meşhûd olur. Mu'tekad sûretinde zâhir olan ancak meşhûd olur. Onun için Şeyh وَهُوَ الَّذِي يَسْغُهُ قَلْبُ عَبْدِهِ buyuruyor ki şühûd haysiyetinden demek olur. Fakat min haysü'l-itlâk hiçbir şey vâsi' olmaz. Burada teşbih ve tenzîh ile itlâk ve takyîdi murâd ediyoruz.] (Bk. Kâşânî, Şerhu alâ Fusûsî'l-hikem, s. 282-283)

186 [Hazret-i Şeyh başka eserlerinde bu ma'nâyı وَهُوَ عَيْنُهَا وهو عينها ibâresiyle ta'bir buyurmuştur. Bunun tevcîhi şöyledir: Emvâc-ı eşyâyı îcâd eden, bahr-i cûd ve vücûdunun feyzinden eşyâya vücûd veren Allah-ı azîmi tenzîh ederim ki bahr-i vücûdundan feyezân eden o vücûd emvâc-ı eşyânın aynıdır. Çünkü bahr -taayyünü ve emvâcın kendisinden zuhûru i'tibârıyla- emvâcın aynıdır. Ve burada külliyyet ve cüz'iyet nazar-ı i'tibâra alınmaz. Çünkü bahr ile emvâcî arasında külliyyet ve cüz'iyet mutasavver değildir. Çünkü bahr emvâc ile gayrısından mürekkeb değildir. Emvâc da taayyünü ve taaddüdü zamânında bahrin aynı olmadığı gibi gayrı da değildir. Ervâhın taaddüdü ise خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا (Ahzâb 33/65) nazm-ı celîli müeddâsınca ebeden zâil olmaz. Şimdi Şeyhin وَهُوَ عَيْنُهَا وهو عينها sözünden tevcîhimize göre bir mahzûr lâzım gelmediği anlaşılır. Çünkü aynın ma'nâsı eşyâ eşyâ olduğu haysiyetten Cenâb-ı Hak ayn-ı eşyâdır demek değildir. Burada ayn, gayr mukâbili olan ayn demektir ki وَهُوَ عَيْنُهَا وهو عينها gayrı değildir demek olur. Çünkü'n vücûdun vücûdu mümkinin vücûduna müfîz ve mümkinde müessirdir. Sıfât-ı kadîmesi de mümkinin sıfâtı hâdisesine müfîz ve onda müessirdir. Ve burada ittisâl ve infisâl de yoktur. وَلَمْ يَنْفَصِلْ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَلَمْ يَنْفَصِلْ إِلَيْهِ شَيْءٌ Bak ey mü'min! Âlem bir müfîz-i müessire muhtâc değil mi? İcâd-ı âlemde müessir Hakk'ın gayrsıdır demek şirk-i celîdir. Vâcibin vücûdunun bizim vücûdumuza, sıfâtının sıfâtımıza ittisâl ve infisâl olmayarak müfîz olması vâcibe bir noksân îrâs etmez. Çünkü O'nun vücûdu

haysiyetle ilâh-ı mutlak nefsinin ve zâtının aynıdır. Ya'ni zuhûrda her şeyin aynıdır. Fakat eşyanın zevâtının aynı değildir. Allah Allah'tır, eşyâ eşyâdır. Hakk'ın bu keyfiyet-i zuhûru [222^a] zikr-i dâimî ile fenâ fillah, bekâ billah mertebesine vâsıl olanların anlayabilecekleri bir emr-i zevkîdir. Şöyle ki makâm-ı ma'rifette tahakkuk eden bir ârif Hakk'ı her şeyde müşâhede eder, hiçbir şeyden tevahhuş etmez ve her şeyde [222^b] buna muvânis olur. Makâm-ı fenâda tahakkuk eden bir kâmil ise bu varlıkta Allah'tan başka şeyi zâhir görmez, nefsinden, hissinden gâib olur, nefsinin varlığını, tahakkukunu müşâhede etmez. Bak burada âriften [223^a] yükseliyor. Çünkü ârif makâm-ı bekâda tahakkuk ettiğinde halkı ve Hakk'ı görüyordu fakat nefsinden, hissinden gaybeti yoktu. Hakk'a muhabbeti olan kimse ise murâdından, shevâtından bir şeyi ona îsâr etmez. [223^b] İşte bu makâmlara eriştikten sonra burası anlaşılır. Binâenaleyh Aliyyu'l-Kârî'nin "hâdis olan mevcûd-ı hâricî -isterse zuhûr mertebesinde olsun- ezeli olan vâcibu'l-vücûdun nasıl aynı olur" diye i'tirâzı vârid olmaz. Çünkü vücûd-ı Hakk-ı [224^a] mutlak ile tecellide hâdis olan mevcûd-ı hâricînin bu makâmlarda bulunan kimseye göre vücûdu kalır mı güzelce düşün. Cenâb-ı Hakk'ın feyzi kâmil, atâsı şâmildir.¹⁸⁷

(Sâniha)

Şeyh-i Ekber Hazretlerinin vahdet-i vücûdu [224^b] vahdet-i şühûd demek olduğunu *Fütûhât*'ında *أصدق كلمة قالها الشاعر كلمة لبيد الأكل شيء ما خلا* hadîs-i şerîfi münâsebetiyle söylediği sözler pek açık bir sûrette gösteriyor. Diyor ki [225^a] mevcûdâtın hepsi burada bâtil ile vasıflanmış ise de o mevcûdâtın vücûd-ı sûrî ve mecâzîsi haktır, sâbitir. Fakat hucub-ı celâliyye ref' olunup envâr-ı tecelliyât-ı ilâhiyye bir mü'mini istilâ edince o vakit [225^b] bu mü'min mâsivânın zâtı haysiyetinden vücûdu olmayıp bâtil olduğunu görür, zâtı i'tibâriyle adem hükmünde olduğunu anlar. Bu da Hakk'ın halkın vücûdundan imtiyâz ettiği vecihlerin ba'zısıdır. [226^a] Bununla berâber Hak ile halkı arasında hakîkatte hiçbir vecihle iştirâk yoktur.

Şimdi Şeyhin bu sözleri mezheb-i vücûdiyyeye sapan, aynıyet teveh-hüm ederek hakîkat-i fitriyyeden çıkan erbâb-ı dalâlet gibi olmadığını [226^b] pek açık olarak göstermiyor mu?

Şimdi Şeyhin sözüne gelelim. Bu haysiyetle ilâh-ı mutlak nefsinin ve

bizim vücûdumuza muhâlifdir. Baksana O'nun vücûd-ı kadîm-i mutlakı cevher, cisim, araz değildir. Ezeli ve ebedî; lem-yezel ve lâ-yezâldir. Bizim vücûd-ı hâdis-i mukayyidimiz ise ma'raz-ı fenâda zill-ı hayâl gibi serîu'z-zevâldir.]

187 Krş. Nablusî, II, 469-470; Bosnevî, s. 589-590.

zâtının aynı olunca bir şeyin hakkında nefesine vâsi' olur denmez. Çünkü şey ile nefsi arasında [227^a] mugâyeret yok, nefesine vâsi' olmaz da denmez. Çünkü nefy isbâta mürettebdir. Bir emirde isbât mümkün olmayınca onda nefy-i i'tibârın da ma'nâsı olmaz. Ey sâlik! Bunu anla, çünkü itlâk-ı zâtiyyenin ma'nâsı budur. [227^b] Bu hak sözü anlamak için i'tikâdât-ı cüz'iyeye-i fikriyyeden yâhud taklidiyyeden kurtulmak lâzımdır. Cenâb-ı Hak mü'min kulunun dili ile hakkı söyler ve kendisine isâl eden yola delil nasib eder. [228^a]